

T. C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tarih Anabilimdalı

**Manisa Kütüphanesinde Bulunan 7079 no'lu
Kanunnamenin Çeviri Yazısı ve Açıklaması**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hilal ORTAÇ

DANIŞMAN : Doç. Dr. Zeki ARIKAN

İZMİR - 1987

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ	I
GİRİŞ.....	1
KANUNNAME.....	20
NOTLAR.....	103
SONUÇ	124
BİBLİYOGRAFYA	125

Ö N S Ö Z

Yüksek Lisans tezimin konusunu, Manisa İl Halk Kütüphanesi yazma kitapları arasında bulunan kanunnamelerden 7079 nolu kanunnamenin yeni yazıya çevrilerek, açıklaması oluşturmaktadır. Kanunnameyi inceleyerek, bu şekilde Osmanlı hukukunun gelişmesinde bir aşamayı gözler önüne sermek amacındayız. Bu amaçla, bugüne kadar yayınlanmış olan kanunnameleri inceleyerek, Manisa İl Halk Kütüphanesi 7079 nolu Kanunnameyle aralarındaki benzerlik ve farklılıkları belirlemeye çalıştık. Bu arada, konu üzerinde şimdiye kadar araştırmalar yapmış olan tarihçilerin çalışmalarından da yararlandık. Sonuç olarak, bilinen kanunnamelerin yanında, kütüphane depolarında bulunan kanunnamelerden biri daha ortaya çıkarılmış bulunmaktadır.

Burada, konuyu seçmemde yardımcı olan ve çalışmalarımda yol gösteren danışmanım Sayın Doç. Dr. Zeki Arıkan'a, sorularıyla değerli zamanını aldığım, metnimin bir bölümünü kontrol eden hocam Sayın Öğr. Gör. Aydoğan Demir'e ve tezimi daktilo eden anneme teşekkür etmeği bir borç bilirim.

G İ R İ Ő

Bir İslam devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nda tüm İslam devletlerinde görüldüğü gibi, doğal olarak uygulanmakta olan Şer'i hukukun yanında, ilk dönemlerden başlayarak, örfi hukuk kuralları gelişmiştir. Böylece Osmanlı İmparatorluğunda iki ayrı kökenden gelen hukuk düzeni yan yana yaşamıştır. Daha çok kişiler arasındaki ilişkileri kapsayan Şer'i hukuk konumuz itibarıyla bizi pek ilgilendirmediğinden burada üzerinde durmayacağız.

Örfi hukukun gelişiminde, padişahların egemenlik anlayışlarının sonucu olarak kanun koyuculuk yaptıkları görüşü yaygındır. Bu konuda çalışmalar yapan Fuad Köprülü, Türklerin İslam dinine girdikten sonra göçebeliği bırakarak yerleşik bir yaşama geçtikleri ve bu nedenle Müslümanlığı kabul etmezden önce bir hukuk gelenekleri olmadığı ve ancak bundan sonra İslam hukukunu uyguladıkları görüşlerini ileri süren batılı araştırmacılara karşı eskiden beri Türklerin hukuk geleneğine sahip olduklarını kanıtlamaya çalışırken, İslam hukukundan ayrı bir Türk hukuku olduğunu tartışmıştır¹.

Gerçekten de İslam hukukunun dışında hükümdarın iradesine dayanan örfi hukukun işlerlik kazanması, ilk Müslüman Türk devletleriyle başlar. Şer'i hukukun ya da İslam

1 Fuad Köprülü, "Ortazaman Türk Hukuki Müesseseleri, İslam Amme Hukukundan Ayrı Bir Türk Hukuku Yok Mudur", II. Türk Tarih Kongresi, İstanbul, 1937, 383-418.

hukukun yetersiz kalması sultanları dinden kaynaklanmayan kanunlar koymaya zorlamıştır. Bu din dışı kaynak da eski Türk geleneklerinden gelen hükümdarların egemenlik anlayışları olmuştur ². Böylece bir din dışı hukuk geleneği doğmuş ve bu gelenek bir İslâm-Türk devleti olarak sınır boylarında kurulmuş olan Osmanlı Devleti'ne miras olarak kalmıştır.

Böyle bir hukuk geleneğinin İslam hukukunun yanında büyük ölçüde işlerlik kazanmasında Moğol istilasının da rolü olduğu görülmektedir. Moğollar ve onların devamı olan İlhanlıların etkisiyle, "Türk millî devlet teşkilâtının ve "yasının" şerî'atten ve islâmî deniler devlet nizâmlarından ayrı olarak hükümrân olduğu görülmüştür"³. Bu anlayışın sonucu olarak şer'i hukuktan bağımsız bir örfi hukuk Osmanlı İmparatorluğunda geçerli olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde kanunlaştırma çalışmalarının çok eskilere kadar gittiği biliniyorsa da ilk kuruluş dönemlerinde, Osman Gazi zamanında ilk düzenlemelerin yapıldığı sadece bir rivayet gibi görülmektedir ⁴. Yine de Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi'nin başında yer alan "bu kanun bu kanunname atam ve dedem kanunudur" ibaresi ilk kanun yapan padişahın Fatih Sultan Mehmed olmadığını ortaya koymaktadır. Bilinen ilk kanunname örneklerine Fatih zamanında rastlanması ondan önce

2 Halil İnalcık, "Osmanlı Hukukuna Giriş Örfi Sultanî Hukuk ve Fatih'in Kanunları", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, XIII/2 (1958), 105-106.

3 Ö. Lûtfi Barkan, "Kanunname", İslam Ansiklopedisi, c.VI, 185.

4 İnalcık, a.g.m., 107

Osmanlı devletinde kanunlaştırma çalışmaları yapılmadığı anlamına gelmez. Barkan "pazarlardan alınacak bacların miktarına, yaya denilen askeri sınıfın teşkilatına ve timarlı sipahilerin hak ve vazifeleri ile yeniceri ocağına, kıyâfet ve sikke meselelerine, mahkeme harçlarına ait emir ve tâlimât" ları ilk kanun koyma hareketleri olarak kabul ederek, bu şekilde Osmanlı kanunlarının hüküm ve fermanlarla parça parça oluşmaya başlamış olduklarını ileri sürer⁵. Aynı şekilde 1366 tarihini taşıyan I.Murad tarafından verilmiş olan bir vakıf beratında sayılan avarız-ı divanî, tekalif-i örfi, ulak, sekban, carahor, naib ve salgun gibi örfi vergiler⁶ kaynağını örfi hukuktan almaktaydı. Bu da henüz kanunnameler düzenlenmemiş olsa bile, bir hukuk düzeninin yerleşmiş yada yerleşmekte olduğunu gösterir. Oluşum sonraki padişahlar döneminde de devam etmiş, II.Murad zamanında Fatih'in kanunnamelerine yansıyan şeklini almıştır⁷.

İnalcık'ın da belirttiği üzere, Fatih döneminin kanun yapma çalışmaları açısından bir dönüm noktası olduğu söylene gelmiştir⁸. Gerçekten de bu döneme kadar fermanlar şeklinde ya-

5 Barkan, "Kanunname "İslam Ansiklopedisi, 186; Ö.Lütfi Barkan, XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, c.I Kanunlar, İstanbul, 1943,

XX.

6 İnalcık, a.g.m., 108,

7 İnalcık, a.g.m., 109-110.

8 İnalcık, a.g.m., 110.

yınlanmış olan çeşitli konulardaki hükümler, Fatih zamanında kanun mecmuaları şeklinde derlenmiştir. Bu şekilde oluşturulan kanunnamelerden başka, Fatih zamanında çeşitli konularda yayınlanmış çok sayıda ferman bulunmaktadır. Bu fermanlardan bir kısmı Bursa şer'iyeye sicillerinden çıkartılarak İnalçık tarafından yayınlanmıştır⁹. Yine İnalçık ve Anhegger tarafından yayınlanan bir kanun dergisinde Fatih dönemine ait hükümler yer almaktadır¹⁰.

Fatih dönemine ait kanunlar küçük değişikliklerle II. Bayezid döneminde de geçerli olmuştur. Ancak İnalçık, II. Bayezid döneminde Fatih döneminin kanunlaştırma çabalarına karşı bir tepki doğduğunu ve bu dönemde örfi hukuk ile şeriatın açık bir çatışmaya girdiği ileri sürmektedir¹¹.

Görüldüğü gibi, Osmanlı örfi hukuku ilk zamanlardan başlayarak gelişimini sürdürmüş, Fatih devrinde hemen hemen son noktasına ulaşmıştır. Barkan'ın Osmanlı devletinin sancak kanunları için ileri sürdüğü "kanunların teşekkül ve inkişafı tarihinde en büyük merhalenin, kanuncu şöhreti tetkike muhtaç olan Sultan Süleyman devrinde değil, belki de daha evvel atlatılmış"¹² olduğu şeklindeki yorumu belki de bütün Osmanlı

9 H. İnalçık, "Fatih Sultan Mehmed'in Fermanları", Belleten, c.XI/44 (1947), 697-703.

10 R. Anhegger - H. İnalçık, Kanunname-i Sultani Ber muceb-i Örf-i Osmani, Ankara, 1956.

11 İnalçık, "Suleiman the Lawgiver and Ottoman Law", Archivum Ottomanium, I (1969), 109.

12 Barkan, Kanunlar, LXVIII.

örfi hukuku açısından geçerlidir.

Bu şekilde gelişen Osmanlı hukukunu XVI. yüzyıl ortalarından başlayarak şer'ileştirme çabaları görülür. Özellikle şer'i bir niteliği olmayan miri arazi rejimi şer'i kalıplara uydurulmak istenmiştir. Şeyhülislam Ebussuud Efendinin arazinin tasarrufu konusunda verdiği fetvalarla İslam gelenekleriyle ilgisi bulunmayan toprağın tasarruf usulleri bu geleneklere uydurulmaya çalışılmıştır. Ebussuud Efendi, İslam hukukunda bulduğu bir takım kanıtlarla araziye bir takım sınıflara ayırmış ve miri arazi rejiminin İslami kökenli olduğunu bu kanıtlara dayanarak ileri sürmüştür.

Buna karşılık Ebussuud Efendi'min bu çabaları bazı araştırmacılar tarafından örfi hukuku şer'ileştirme çalışması olarak görülmez. Barkan, Ebussuud Efendi'nin Şeyhülislam olduktan sonra "kitapta yerini bulduğu birtakım şer'i esasları bu şekilde fetvalar ile tatbikat sahasına " sokamıyacağını ve "o zamana kadar mevcut olmayan miri arazi rejiminin adeta ihdas etmiş olmasına" imkan olmadığını ileri sürmektedir. Ona göre bu fetvalar, ancak medresede şer'i hukuk alanında yetişmiş ve bu nedenle örfi hukuk kurallarını anlamakta ve yorumlamakta zorluk çeken kadılar için, anlayabilecekleri bir şekil olduğu için ortaya konmuştur¹³. Barkan'ın bu görüşleri Cavid Baysun tarafından kabul görmez ve "fetvaların şeriatın müsaadesi nisbetinde mahalli örf ve âdetlere müstenid" bulunduğu ileri sürülür¹⁴. Baysun'a göre " Kanuni Sultan Süleyman eskiden mev-

13 Barkan, "Kanunname ", İslah Ansiklopedisi, c.VI,190-191; Barkan, " Kanunlar, XXXIV-XLIII.

14 Cavid Baysun, "Ebussuud", İslam Ansiklopedisi,c.IV, 95.

çud veya yeni mevzu kanunlar hakkında her türlü itirazın önüne geçmek için Ebussuud Efendi'den fetva almış ve birçok meselelerde olduğu gibi, bu büyük fıkıh aliminin salahiyetine dayanmak istemiş olmalıdır"¹⁵. Bu görüş doğru olarak kabul edilecek olursa, Osmanlı İmparatorluğu'nda XVI. yüzyılda örfi hukukun şer'ileşmeye başlamış olduğu anlaşılabilir. O zamana değin kanun koyuculuk haklarında kısıtlama kabul etmeyen Osmanlı padişahlarının doğabilecek itirazları önlemek için fetva almak gereğini duymuş olmaları imparatorluğun hızla şer'ileşmeye doğru gittiğini gösterir. Yine bu dönemde tamamen örfi bir nitelik taşıyan çift resmi Ebussuud Efendi tarafından şer'i rüsûmdan sayılmıştır¹⁶. Onun arazi konusundaki düşünceleri ve çift resmini vergiler arasında sayması günümüz tarihçileri arasında bile kabul görmüştür¹⁷.

15 Baysun, "Ebussuud", 96.

16 "Hala reâyâ harac-ı muvazzafını çift akçesi adına harac-ı mukasemesini öşür adına verirler. Harac-ı muvazzafa Türkîde çift hakkı ve boyunduruk dirler kâfir dilince ispençe dirler", "Osmanlı Kanunnameleri", Millî Tetebbular Mecmuası, c.I/I (1331), 109; İnalçık, "Osmanlılarda raiyyet rüsûmu" Belleten, c.XXIII/92, 584.

17 Çift resminin şer'i rüsûmdan sayılması için bk. Neşet Çağatay, "Reayadan alınan vergi ve resimler", Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, V/5 (1947), 496.

Daha sonraları gerileme dönemine giren imparatorlukta, her şey şeriate uydurulmaya çalışılmış, II.Mustafa tarafından H.1107 (1695-96)de yayınlanan bir fermanda kanun sözcüğünün kullanılması yasaklanmıştır. Böylece o zamana dek kullanılmakta olan "şer' ve kanuna uygun" formülünden kanun sözcüğü çıkarılmıştır¹⁸.

Osmanlı örfi hukukunun gelişimini buraya kadar inceledikten sonra kanunnameler konusuna geçmek gerekir.

Bilindiği gibi elde bulunan ilk kanunnameler Fatih döneminde düzenlenmiştir. Bu arada bu kanun dergilerinin resmi bir nitelik taşıyıp taşımadığı da tartışma konusudur. Osmanlı sancak kanunlarını yayınlamış olan Barkan, kanunnameler şeklinde derlenmiş olan kanunların resmi bir niteliği olmadığını, çok geniş bir alana yayılmış olan bir imparatorluğun birbirinden farklı özellikler gösteren bölgelerinde aynı kanunları uygulamanın zor olacağını ileri sürmüştür. Ancak sadece ceza kanunları her yerde uygulanabilir. Bu nedenle derlenmiş olan bu kanunnameler yeterli değildir ve "resmi hiç bir sıfat ve selahiyeti olmayan kimseler tarafından sırf ilmi bir merak ve tecessüsle toplanan veya alakadar bazı kanun adamları tarafından kendi zatî ihtiyaçları için hususî not defterleri halinde gelişigüzel derlenmiş"lerdir¹⁹

Yukarıda özetlenen Barkan'ın düşüncelerine rağmen bu kanunnameler gerçekten değersiz değildir. Nitekim Halil İnâl-

18 Barkan, Kanunlar, XIX-XX.

19 Barkan, Kanunlar, XXII.

cık Barkan'ın bu düşüncesine karşı çıkmış, resmi ve bütün kanunları içinde toplayan kanunnameler aranmamasının gerektiğini belirtmiştir. Şer'i hukukda resmi olmayan fıkıh kitaplarının ve fetva mecmualarının kullanılması gibi, bu kanunnameler de örfi hukuk alanında kullanılmaktaydı²⁰.

Hatta bir adaletname, kanunnamelerin kadı mahkemelerinde geçerli olduğunu ve ona göre davaların görüldüğünü gösterir. 1595 yılında yayınlanmış olan bu adaletnamelerden anlaşıldığına göre "ecdad-ı izamımdan merhum Sultan Süleyman Han zaman-ı adalet iktidarlarında kanunnameler yazılıb beher şehire olan kadılar mahkemesinde kanunname-i hümayun vaz' olunmağla"²¹ resmi nitelikli denilebilecek kanunnameler düzenlenmiştir.

Yine Barkan tarafından yayınlanmış olan Mısır kanunnamesindeki bir madde resmi kanun dergilerinin var olduğunu kanıtlar gözükmektedir: "Rum vilayetinde icra olunan kanunnamenin sureti talep olunub dahi bir sureti Mısır divanında hıfz olunub ve birer sureti dahi her kadıya gönderilüb sicilatına sebt olunduktan sonra taht-ı kazasında olan vilayete nida ve tenbih ittire ki bu kanuna mugayir ve muhalif nesne alınmayub teaddi ve tecavüz olunmaya"²².

Daha önce de belirtildiği gibi, ilk kez kanunname

20 R.Anhegger -H.İnalçık, Kanunname-i Sultani...,XI.

21 Inalçık, "Adaletnameler", Belgeler, c.II/3-4 (1965) Ankara, 1962, 105.

22 Barkan, Kanunlar, s.362.

düzenlenmesi Fatih döneminde olmuştur. Bu dönemde düzenlenen kanunnamelerden biri Osmanlı devletinin teşkilatına ait olanıdır. Fatih'in teşkilat kanunnamesi ilk kez Mehmed Arif tarafından Tarih-i Osmani Encümeni mecmuasının ilavesi olarak 1330 da yayımlanmıştır²³. Mehmed Arif'in yayınladığı bu kanunname Viyana Milli Kitaplığında bulunan bir nüshaya dayanmaktaydı. İstinsah ediliş tarihi 1029 dur. Bu nüshanın uzun süre teşkilat kanunnamesinin tek nüshası olduğu sanılmıştır. Ancak Abdülkadir Özcan aynı kanunnameyi bir başka nüshaya dayanarak yayınlamıştır²⁴. Abdülkadir Özcan'ın yayınladığı bu metin Koca Müverrih Bosnalı Hüseyin Efendinin Bedâyiü'l vekayi adlı eserinde yer almaktadır. Eser 1045 (1644-45) yılında kaleme alınmıştır. Kanunnamenin metni ise II. cildin 277b-283b varakları arasındadır. Hüseyin Efendi kanunnameyi 1022 (1613-14) yılında Divan-ı Hümayundaki resmi nüshadan kopya ettiğini belirtmektedir²⁵.

Mehmed Arif, teşkilat kanunnamesinin önsüzünde bu kanunnamenin 882 (1477) den sonra Karamanlı Mehmed Paşa'nın vezir-i azamlığı sırasında düzenlendiğini ve Nişancı Leyszade Mehmed bin Mustafa tarafından yazıldığını belirtmektedir²⁶.

23 Kanunname-i Âl-i Osman (yay.Mehmed Arif) T.O.E.M ilavesi, İstanbul 1330

24 Abdülkadir Özcan, " Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Âlem için Kardeş Katli Meselesi", Tarih Dergisi, 33 (1980-81), 7-56

25 Özcan, a.g.m., 10-11

26 Kanunname-i Âl-i Osman, s.6

Fatih döneminde düzenlenmiş bir ikinci kanunname reaya kanunnamesidir. Bu kanunname Dr. Fr. Kraelitz tarafından 1922'de yayınlanmıştır. Kraelitz'in yayınladığı bu metne Barkan Osmanlı sancak kanunnamelerini yayınladığı eserinde yer vermiştir²⁷. Bu kanunname nüshası II. Bayezid devrinde 893 (1488) de kopya edilmiştir²⁸. Reaya kanunnamesinin İstanbul'un alınışından hemen sonra düzenlendiği ileri sürülmektedir. İnalçık, hububat ölçüsü olarak Edirne müdürünün esas tutulmasından, İstanbul'un birkaç yerde yabancı yerler arasında sayılmasından ve gümrük resmi olarak yüzde iki akçe alınmasının Fatih'in ilk dönemlerinde görüldüğünden yola çıkarak bu kanunnamenin İstanbul'un alınmasından hemen sonra düzenlendiğini ve daha eski kanunlara dayandığını yazmaktadır²⁹. Kraelitz de bu kanunnameyi Osmanlı devletinin en eski kanunnamesi saymaktadır³⁰.

Bir kanunlar dergisi halinde düzenlenmiş olan bir başka kanunnamede yine Mehmed Arif tarafından Süleyman kanunnamesi olarak yayınlanmış kanunnamedir³¹. Mehmed Arif bu kanunnamenin Kanunî Sultan Süleyman zamanında onun tarafından düzenlenmiş olduğunu bu kanunnamenin önsözünde belirt-

27 Barkan, Kanunlar, s.387-395.

28 İnalçık, " Osmanlı Hukukuna Giriş", 116-117.

29 İnalçık, a.g.m., s.117.

30 İnalçık, a.g.m., s.117.

31 Kanunname-i Âl-i Osman, (yay.Mehmed Arif), T.O.E.M.

miştir. Ancak daha sonra kanunnamenin daha eski bir nüshası ortaya çıkarılmıştır. Konya'da İzzet Koyunoğlu kitaplığında bulunan bu nüsha N.Beldiceanu tarafından yayınlanmıştır³². Kanunname 1501 (H.907) tarihinde kopya edilmiştir. Halil İnalçık bu kanunnamenin 1492-1501 tarihleri arasında düzenlenmiş olabileceğini ve içinde Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid dönemlerine ait kanunlar bulunduğunu ifade etmektedir³³.

Bir diğer kanunname de Anna S.Tveritinova'ca yayınlanmıştır³⁴. Tveritinova bu kanunnamenin I.Selim döneminde düzenlenmiş olduğu kanısındadır ve bu nedenle I.Selim kanunnamesi olarak adlandırmaktadır. Tveritinova, Leningrad'da eski Asya Müzesi, şimdiki Sovyetler Birliği Doğu Araştırma Enstitüsü şubesinde I. Selim'e ait bulunan, daha doğrusu "Kanunname-i Sultan Selim Han tabe serahu" başlıkla iki yazma bulmuştur. Bunlardan B 1882 nolu yazmayı yayınlamıştır³⁵.

Birer kanun dergisi şeklindeki bu kanunnamelerden başka çeşitli konulara ait olan hükümler, fermanlar ve ya-

32 N.Beldiceanu, Code de lois coutumières de Mehmed II. Kitab-ı Qavanin-i Örfiyye-i Osmani, Wiesbaden, 1967.

33 H.İnalçık, "Suleiman the Lawgiver and Ottoman Law", Archivum Ottomanicum, I (1969), 105-138

34 Anna S.Tveritinova, Sultan I.Selim'in Kanunnamesi, Moskova, 1969

35 Anna S. Tvertinova, "Sovyetler Birliğinde Bulunan Türkçe Yazmalar Arasındaki Sultan I. Selim'in Kanunnamesinin İki nüshası" VII.Türk Tarih Kongresi, c.II. Ankara, 1973.

saknameler de yayınlanmış bulunmaktadır. Bunlardan Fatih Sultan Mehmed'e ait olan fermanlar H.İnalcık tarafından yayınlanmıştır³⁶.

Yine Fatih ve II.Bayezid dönemlerine ait yasakname ve kanunnameler R. Anhegger ve H.İnalcık ortak bir çalışma sonucu yayınlamışlardır³⁷. Madenlere, tuz çıkarılması ve tekeline, para basımına, gümrüklere ve kapanlara, sabun, hububat, mum, pirinç, susam gibi maddelere ve hazineye ait gelirlerin toplanmasına ilişkin çeşitli yasakname ve kanunnameleri kapsamaktadır³⁸. İnalcık ve Anhegger bu yasaknameyi Paris Bibliothèqve Nationale de bulunan tek nüshasından yayınlamıştır.

Bunların yanında sadece bir ceza kanunu niteliği taşıyan bir siyasetname de Enver Ziya Karal tarafından yayınlanmıştır³⁹. Siyasetnameyi Çağatay Uluçay Manisa Şer'iyе sicilinde bulunan ve yayınlanması için Enver Ziya Karal'a göndermiştir. Bu siyasetname bir ceza kanunudur ve daha önceki kanunnamelerde yer alan ceza hükümleriyle büyük benzerlik gösterir. Karal bundan yola çıkarak Süleyman'ın kanunna-

³⁶ H.İnalcık, "Fatih Sultan Mehmed'in Fermanları" Belleten, c.XI, 44, (1947), 683-706.

³⁷ R.Anhegger- H.İnalcık, Kanunname-i Sultan-ı Ber Muceb-i Örf-i Osmani, Ankara, 1956.

³⁸ R.Anhegger- H.İnalcık, Kanunname-i Sultani....., XVI-XVII.

³⁹ Enver Ziya Karal, "Yavuz Sultan Selim'in oğlu Şehzade Süleyman'a Manisa Sancağını idare etmesi için gönderdiği siyasetname", Belleten, c.XV/21-22 (1942), 37-44

mesinin bu siyasetnameye dayandığını ileri sürmüştür. Ancak daha sonraki araştırmalar bu kanunnamenin 1519 tarihini⁴⁰ taşıyan siyasetnameden daha önce yapılmış olduğunu ortaya koymuştur.

Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 7079/2 No'lu

Kanunname

Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde yazmalar arasında on bir tane kanunname de bulunmaktadır. İncelediğimiz kanunname bunlardan 7079/2 no'lu yazmada bulunan kanunnamedir.

İçinde kanunnamenin de yer aldığı yazmanın boyutları 21x14 cm.dir. İç çerçeve ise 7,6x15,5 cm.dir. Yazma toplam olarak 188 varaktır.

Yazmanın baş taraflarında bir takım fetva örnekleri ve suretler bulunmaktadır. Bunların bir kısmı Türkçe, bir kısmı ise Arapçadır. Bu suretlerden sonra Mostar kadısı Ahmed Efendi ile ilgili olarak İstanbul'a gönderilmiş olan bir yazının örneği gelmektedir.

Yazmada kanunnameden başka bir de kadı mahkemelerinde görülen işlerle ilgili örneklerin bulunduğu bir eser yer almaktadır. Kitabü's Sükûk adlı bu eserin yazarı Sebati el - Edirnevi'dir. Yazarı önsözünde bu konuda yazılmış olan eserlerin Arapça olduğunu ve bu nedenle zorluk çekildiğini, onun için Türkçe bir eser yazmayı amaç edindiğini belirtmektedir. Kitabını on bab halinde yazmıştır. Bu bablar da mahkemelerde

40 İnalçık, "Osmanlı Hukukuna Giriş", 121.

görülen işlerle ilgilidir. Bu bölüm 135 varaktır. Başında bir de fihrist yer almaktadır. Yazısı kanunnamenin yazısıyla aynıdır. Aynı kişi tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır.

Kanunnamenin metni ise bundan sonra gelmektedir. Kitabın en sonunda ise bazı berat suretleri bulunmaktadır.

İncelediğimiz kanunname metni 41 varaktır. Kullanılan yazı türü rikadır.

Kanunnamenin içeriğine gelince, aslında anlaşılmaktadır ki, tek bir kanunnameden oluşmamaktadır. Kanunname çeşitli zamanlarda oluşturulmuş olan kanunların bir bileşimi durumundadır. İçindeki kanun maddeleri arasında çok eskiye gidenler olduğu gibi, daha geç zamanlarda ortaya çıkan hükümler de bulunmaktadır. Bu durum kanunnameyi kanunların birbiri arkasına sıralandığı bir kanun mecmuası biçimine sokmaktadır. Bu durumda bazı maddelerin tekrarlanması kaçınılmaz olmaktadır. Örneğin reayanın yerlerinden ayrılıp, başka yerde oturmaları ile ilgili olan madde tekrarlanmıştır. Söz konusu maddede eğer aradan on yıl geçmiş ise yeniden eski yerlerine geri döndürülemeyeceği yazılıdır. İlk kez 2a'da geçmekte, 20a'da ve 30a'da tekrarlanmaktadır. Bunun gibi bir diğer örnek de bir çiftlik yer miktarı ve resm-i dönümle ilgilidir. Bir çiftlik yerin âlâ yerden 70-80, evsat yerden 100, edna yerden 130-150 dönüm olduğu, resm-i dönümün iyi yerden iki dönüme bir akçe, evsat yerden üç dönüme bir akçe, edna yerden beş dönüme bir akçe olduğu 4b, 27b ve 28b'de tekrarlanmıştır.

Kanunnamenin çeşitli kaynaklardan alınmış olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin kanunnamenin bir bölümü Süleyman kanunnamesi olarak bilinen, ancak daha sonra Fatih'in son dö-

nemleri ya da II.Bayezid döneminde oluşturulduğu anlaşılmış bulunan kanunnameden alınmış görülmektedir. Ancak arada bazı küçük değişiklikler gözönüne alınmamakla birlikte bazı farklılıklar olduğu da anlaşılmaktadır. Bu kanunnamede bulunan bazı maddeler Manisa nüshasında bulunmadığı gibi incelediğimiz kanunnamede bulunan bazı bölümlerde diğer kanunnamede bulunmamaktadır. İncelediğimiz Manisa 7079/2 no'lu kanunnamede bulunmayıp, diğer kanunnamenin her iki nüshasında da bulunan bölümlere örnek olarak bu nüshalarda bâd-ı hava rüsumuyla ilgili bölümden sonra gelen ve Mehmed Arif'in yayınladığı Kanunname-i Âl-i Osman'da Resm-i kısmet başlığı altında yer alan ve mütekaid sipahi, diğer askeri taifesinin resm-i kısmetleri ve askerilerle ilgili hükümleri verebiliriz. Aynı şekilde Resm-i ağ başlığı taşıyıp, tutulan balıklardan alınan vergiyle ilgili maddelerde kanunnamede bulunmamaktadır⁴¹. Burada verdiğimiz örnekten başka daha birçok bu gibi eksiklikler ve fazlalıklar bulunmaktadır.

Bu arada dikkati çeken bir konu da, Kanunname-i Âl-i Osman'da bulunan bazı maddelerde zamanla meydana gelen değişiklikler kanunnameye yansımıştır. Böylece eskiyen maddeler güncelleştirilmiştir. Yukarıda da değinilen yerlerinden ayrılan reayanın tekrar yerlerine döndürülebilmesi için aradan on yıldan az zaman geçmiş olması gerekirken, bu süre Kanunname-i Âl-i Osman'da on beş yıldır. Zamanla bu süre on beş

41 Kanunname-i Âl-i Osman, s. 39-42 ; Beldiceanu, Code de Lois Coutumières de Mehmed II....., 34v-37v.

yıldan on yıla indirilmiş, bu da kanunnameye yansımıştır. Ancak ölen bir kişinin çiftliğinden kızına hisse verilmeyeceği maddesi kanunnamede aynen korunmuş, buna karşılık kenarda bir çıkmayla konuya ilişkin açıklama getirilmiştir. Burada bu hükmün kaldırıldığı açıklanmış, kıza da hisse verildiği belirtilmiştir.

Ayrıca Mehmed Arif'in yayınladığı nüsha ile Beldiceanu tarafından yayınlanmış olan Koyunoğlu nüshası arasında da farklar görülmekte, bizim incelediğimiz kanunname metninde bazen Mehmed Arif'in yayınladığı nüshayla, bazense, Koyunoğlu nüshasıyla benzerlikler göstermektedir. Bu arada kanun maddelerinin sıralamalarında da bazı farklılıklar bulunmaktadır. Mehmed Arif'in yayınladığı kanunname ve Koyunoğlu nüshası ceza hükümleriyle başlamakta iken kanunnamemizde ceza hükümleri bu kanunnameden alınmış olan bölümün sonunda bulunmaktadır ve eksiktir. Bunun gibi her iki kanunname nüshasının sonunda yer alan bazı bölümlerde kanunnamenin metnine alınmamıştır.

Kanunnamede Milli Tetebbular Mecmuasında yayınlanmış olan "Osmanlı Kanunnameleri" nde ⁴² yer alan bazı maddeler de bulunmaktadır. Özellikle tapu ile ilgili hükümler buradan alınmıştır. Aslında Milli Tetebbular Mecmuasında yayınlanmış olan "Osmanlı Kanunnameleri" Ebussuud'a, Bahâî Efendi'ye, Pir Mehmed Efendi'ye ve Yahya Efendi'ye ait birtakım fetvalarla, bunların dayandıkları çeşitli zamanlarda

42 "Osmanlı Kanunnameleri", Milli Tetebbular Mecmuası, c.I/1-3 (1331).

verilmiş bazı fermanları ve kanun maddelerini kapsamaktadır. Genellikle ölen kişilerin boş kalan yerlerinin tapuya verilmesiyle ilgili olan bu fermanlar kanunnamede de bulunmaktadır.

Kanunnamenin bir çok bölümleri şimdiye kadar yayınlanmış olan kanunnamelerde bulunmakla birlikte, bir bölüme şimdiye kadar bilinen kanunnamelerde rastlanmamıştır. Burada bulunan hükümlerin benzerlerine Barkan tarafından yayınlanmış olan sancak kanunlarında da rastlanmamıştır. "Bu makâle erbâb-ı divan ıstılâhlarında mahlûl-ı mufassal ile haric ez defter didikleri timar aksâmı ve tasarrufâtı beyânındadır" başlığı altında toplanan bu bölümde tahrirler ile ilgili hükümler ve mufassal ve icmal defterlerinin birbirine uygun olması "mesela bir karyeyi vilâyet katibi hin-i tevzî'de beş bin akçelik üzere tevcîh ve kayd ve icmâl eylese badehu defter-i mufassalda ol karyeyi icmâlde yazılardan beşyüz veyahut bin akçe yahud dahi ziyâdeye kayd eylese bu makule ziyâdeler dahi mahlûl-ı mufassal olur..." ve bu durumda icmal defterine göre hareket edilmesi gerektiği, il yazıcılarının defterden hariç reaya kalmamasına dikkat etmeleri "bir karyenin bazı reayası dahil-i defter ve bazı haric olmak hod bir kanunda yokdur", sonradan açılan yerlerin yazında deftere kaydedilmeleri bildirilmektedir.

Köyler arasındaki sınır anlaşmazlıklarının çözümlenmesi, deniz ve göl kıyısında bulunan bazı köyler halkının tarıma uygun adalara gemilerle gidip burada üretim yapmaları da bu bölümde yer almıştır: "...deryalar ve bazı göller

içinde kenara karîb ziraat ve hırâsete sâlih cezâyir vardır ki sevâhilinde vâki' bazı kura ahâlisi ol cezâyirde bağ ve bağçe gars idüb ve bazı dahi sefine ile geçüb ziraat eylerler". Bu gibi yerlerin "haric ez defter" diyerek bir sipahi tarafından beratla alınamayacağı da bu kanunda belirtilmiştir.

Bu bölümle ilgili dikkati çeken bir konu da dil özelliklerinin kanunnamenin diğer bölümlerinden ayrılıklar göstermesidir. Kanunnamenin dili açık ve anlaşılır olmakla birlikte, bu bölüm diğer bölümlerden farklı olarak, Arapça tamamlamalarla yüklüdür. Bölüm "bu makâle erbâb-ı divan ıstılâhlarında mahlûl-ı mufassal ile haric ez defter didikleri timar aksâmı ve tasarrufâtı beyânındadır" şeklinde başlamakta, sonunda ise "temmetü'l- makâle" şeklinde bitmektedir. Böylece bu bölüm kanunnameden ayrılmış görülmektedir.

Kanunnamenin kopya edildiği tarih bilinmemektedir. İçinde Fatih dönemine kadar giden eski hükümlerle birlikte, çok daha geç dönemlere ait kanun maddeleri birbiri arkasına sıralanmıştır. Ancak kanunnamede yer alan bazı maddelerin dayandıkları fermanların tarihleri belirtilmiştir. Örneğin tapu ile ilgili olan bölümde "bin on dört ramazanı guresinde ... ferman olunmuşdur", "bin on ramazanı guresinde ferman olunmuşdur", "bin on yedi zilkadesinin on beşinci gününde virmiş ferman olunmuşdur" gibi ibareler tarihleme açısından ipucu sağlamaktadır. Burada verilen en geç tarih hicri 1018 muharreminin guresidir (6 Nisan 1609). Ancak bu yine de kanunnamenin bundan daha sonraki bir tarihte kopya edilmediğini göstermez. Kanunnamenin içinde yer aldığı yazmanın sonun-

da, kanunname metninden sonra görülen bazı berat örneklerinde tarih verilmiştir. Bunlardan bir iltizam temessükünde 1135 (1722-23), bir diğer surette 1190 (1776-77) tarihi vardır. Bununla birlikte, bunlar kanunnamenin bulunduğu yazmaya sonradan eklenmiştir. Bu bakımdan tarihleme açısından güvenilir değildir,

Kanunname, Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal düzeni ve ekonomik yapısı bakımından önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Osmanlı düzeniyle ilgili hemen her şey bu kanunnamede yer almaktadır. Toprağın tasarrufu, intikali, ödenen vergi türleri, bazı askeri sınıflar, vergilerden muaf ve kısmen muaf olan sınıfların durumu kanunnamede belirtilmiştir. Kısa olarak ceza alanındaki uygulamalar da kanunnamede yer almıştır. Bunlardan başka şehirlerde uygulanan esnaf-la ilgili kurallar ve bunlara uyulmaması durumunda verilecek cezalar, satılan şeylerin fiyatlarının tespiti, muhtesibin esnafı denetlerken uyması gerekenler kanunnamenin içeriğinde yer almaktadır.

Sonuç olarak bu kanunname ile şimdiye kadar yayınlanmış olan kanunnameler arasında fazla bir fark yoktur. Ancak Osmanlı toplumsal yaşamı ve Osmanlıların uyguladıkları sistemin anlaşılması açısından bu tip kanunnameler önem taşımaktadır.

K A N U N N A M E

Bir yerde kapan hâsıl yazılrsa mevzûnatdan şol nesnelere ki kadîmden kapandan vezn olagelmış aher yerlerde olunmakdan men' olunur meğer ki ol yerlerde ziyâde şenlik olub bir kapan vefâ etmeyüb aher yerde emr-i hümâyun ile gayri kapan vaz' olunsa ol vakit dahi kadîm kapana hazer gelmediği yerlerde de bazı yerlerde kapanlarda¹ bac alınur deyu nizâ' olunur bac-ı bazar bir kimseye hâsıl yazılrsa bazara satılmak için gelen nesnelere ki mevzûnatdan ola kapana gelüb vezn olunub mikdârı ma'lûm olduktan sonraki bac alinsa ol bac sahib-i bacındır kapan sahibinin ol bacda dahli yoktur hemân kapana gelüb vezn olunduğuün bir mikdar ecr-i misl alınur bir vilâyet müceddeden tahrir olundukda perâkende bazı eşhâs bulunsa timara müteallik olan karyelerden haric yerlerde ve müstakil yaya ve müselleme köyleri içinde tavattun eyleseler tavattun eylediği on seneden² ziyâde olsa defter-i kadîmde bazı sipahilere ve bazı havass-ı hümâyuna kayd olunmuş olsa ve bazı dahi haric ez defter olub lakin havas eminaleri hassa kayd eyleseler bu vechile cevab virile ki reayadan şunlar ki yol üzerinde mahûf yerlerde derbend köyü³ reayası olub anlardan eğer bütün köy haneleri ve yahud bazıları (2a) yolcudan ve ulakdan yerlerinden kalkub gayri yere gitmiş olalar anları evvel varub oturdukları yerlerde yazmayub

Sayfa 1b'nin kenarındaki çıkma: Beylerbeyilerin bir sancak altında hasları olsa siyâset beğlerindir mirlivânın değildir

ne kadar zaman olursa olsun bu suretde oturduklarına itibar yoktur girü asıl yerlerinde yazub iskân etmek gerekdir⁴ amma bir vechile derbend ahalisi değiller ise şunlar ki yerlerinden kalkub aher yere güçüb temekkün ideler on yıldan nâkıs ola veya evvel yazıldığı yerin civârında ve nevânisinde temekkün itmiş olalar anın gibileri dahi asıl yerleri üzerinde yazmak kanundur amma on yıldan ziyâde ise oturdukları yere yazılır ama şol raiyet ki bir gayri memleketden gelüb bir yerde temekkün etmiş ola anın gibileri buldukları yerlerde yazalar has eminlerinin kendü kolaylarına yazdıklarına itibar yokdur Tapu-yı misilde sipahi muvazaa idüb ziyâde resm-i tapu taleb eyledikte gayet âlâ yer ki ziyâde hâsıl ide nihayet üç yüz akçeevsat yerden ikiyüz akçe edna yerden nihayet yüz akçe resm-i tapu alınmak emr olunub bundan ziyade alınmak memnû'dur Memâlik-i mahrusada olan kurâ ve mezâri' ikiden hâli değildir ya serbestdir ya değildir serbest olan bunlardır havass-ı hümâyun evkâf-ı selâtin ve sultanların paşmaklıkları ve vüzeranın evkâf ve emlakleri ve vüzeranın hasları ve mirmiran ve eyalet sancak beğleri ve nişancının ve defterdar kethüdaları ve timar defterdarı hasları ve mutlaka arpa emini ve defterdar emini ve reisü'l küttab bu zikr olunanların cümlesi serbestdir yürük ve müselleme beğleri çingâne beğleri ve voynuk beğleri bunların zeâmetleri serbest olmak kanun-ı mukarrerdir⁵ (2b) rüsûm-ı serbestiyeleri defterde kendülere müstakil has yazılmak şartdır ve bilcümle icmâllü zeâmet serbestdir beylerbeyi çavuşlar ve miralemleri ve çeri başılar ve çeri sürücüleri ve müselleme ve voynuk çeri başıları timarlarının rüsûm-ı serbesti-

yesi ahere hasıl yazılmış olmasa müstakil defterde kendü-
lere⁶ hasıl yazılsa serbest hükmü virilür serbestiyesi
defterde vakfa hasıl yazıla da⁷ evkâf dahi serbestdir mut-
lak dizdar timarları serbestdir sipahi timarı serbest ol-
maz lakin muharrir-i vilâyet rüsûm-ı serbestiyesi cümle
hâsıl bağlayub ya timar erine virilse sancak beği dahl
idemez⁸ aherin raiyeti on yıldan ziyâde vakıf toprağında
sakin olmağla vakıf raiyet olmaz vilâyet kâtibi raiyet
kayd etmiş olsa dahi mu'teber değildir kezâlik vakfın rai-
yeti dahi on yıldan ziyâde sipahi toprağında bulunmağla vi-
lâyet kâtibi sipahiye raiyet yazmış olsa muteber değildir
vakfın raiyeti hîn-i tahrirde yahud vakıf olunduğu esnada ol
mertebede mevcûd olan reayadır ol reayanın evladı neslen
bade nesl reayadır kuzât ve müderrisînin tasarruflarında
olan tarlaları reaya elinden alınmış yerler değil ise hâ-
sıl olan terekelerin öşrünü ol köyde olan anbara iletdikle-
rinden sonra akreb bazara teklif olunmak caiz değildir⁹ yağ
mumu şehirlerin ve kasabaların levâzım-ı zahâirindendir yağ
mumu dökülen şem'haneden defterde yazıldığı takdirce bile rü-
sûm alınmaz vilâyet kâtibi hilâf-ı kanun yazmak olur göre-
siz yağ mumu dökülmeyüb bal mumu dökülen defter mucibince

Sayfa 2b'nin kenarındaki çıkma: Rüsûm-ı serbestiye cürm-i
cinâyet ve resm-i arûsâne ve kul ve cariyeye müjdegânesidir
beytü'l mal ve mal-ı gâib ve mal-ı mevkûd kaçgun ve yâve
rüsûm-ı serbestiye değildir müstakil defterde hâsıl kayd
olunmak lâzımdır

resmin alıviresiz Resm-i ağıl defterde yazmak lâzım değildir üç yüz koyunu bir sürü add idüb (3a) her sürüden beş akçe ağıl hakkı alınur¹⁰ ketandan sâlâriye alınur virmezlerse öşürlerini yumuşadırlar bir karye toprağında tahrirden sonra değirmen ve su bıçkısı yapılsa sahib-i timara bir nesne virilmez resmini mevkûf alur tahrire dek bir karyenin sınırı dahilinde olmayub kûhiden açılan yerlerde öşür ve resmini mevkûfı resm-i dönüm akçesidir reaya kaldırmak için vakfa ve havass-ı hümâyuna zeman olmaz Hasad vakti bir yerde tereke irişüb kemâlin bulub biçilmeğe kabiliyeti olan zamandır biçilmek ve harman olmak lâzım değildir çeltik irişüb kemâlin bulub biçilmek caiz olan zaman muteberdir penbenin kosağı kökünden çıkub sararub dahi kemâlin bulub ağzı açılıb penbe âşikâre olduğuna itibar olunur nohud ve bakla ve mercimek ve susam ve böğrölce irişüb yolunmağa kabiliyet geldiği zaman muteberdir zeytun kemâlin bulub silkilmeğe müste - hak olduğu zaman muteberdir bağ resim ki yazılmış ola üzüm irişüb kemâlin bulub kuttâ'ı zamanı muteberdir bağ ki öşür yazılmış ola üzüm irişüb tekneye girüb satıldığı zaman mute-

Sayfa 3a'nın kenarındaki çıkma: Amma kadîmi ocak olub lâkim sipahi zümresinde mukayyed olmasa kadîmi ocak olduğu ecilden sipahiye hükm olunur resim dahi anın ol vilâyetde emsâlinden ne alınursa o mikdar alınur amma yeni ocak ihdas olunsa vilâyet tahrir olunub timara kayd oluncaya dek resmini mefkûfu alur

Rüsûm dahi böyle yazılır üzüm yetişüb ekle kabil olan zaman muteberdir

Otlak hasadı çayıra orak girdiği zamandır

berdir bostan ve meyve irişüb ağacında kemalin bulub düşürmek caiz olan zaman muteberdir gügül kemalin bulub kaynamak caiz olan zamandır kaynamak vecihdir sarılmak lâzım değildir ketan ve kendir irişüb kemalin bulub yolunmak caiz olan zamandır kabuğu soyulsun soyulmasun heman ol vechile kifayet ider haşhaş çililüb afyon düşürülmek câiz olan zamandır kovan dalak tutub kemalin bulub sağılmak câiz olan zamandır sağılmak itibar olunmaz Asiyab ve resm-i bid'at (3b) cemî' harman getirüldüğü zaman müteberdir¹¹ İspençe ve resm-i çift ve bennak mart ne günde olursa ol gün muteberdir¹² hasad ve duhâni kış eyyamında alınur haneden alınmaz öşür ve resim gibi nesne virmeyan reayadan alınur Âdet-i ağnam hasadı mayıs içinde sayıldığı eyyâm muteberdir Tahvîl-i hasad kaç tafide muteber değildir hitâbet imâmet kitâbet cibâyet meşihat müderris dizdâr mustahfız Harbi küffara fûruht olunması memnû' olan eşyadır barut kurşun penbe rişte-i penbe gön sahtiyan tereke nuhâs kirbas sefine yarak bal mumu zift revgan kükürt İstanbula müteallik mekulât don yağı meşin koyun derisi Ruhsat virilen bunlardır harir yapığı

Sayfa 3b'nin kenarındaki çıkma: ve her sipahi kendi zamanına malikdir hassa gibidir sipahiden tapu ile aldık deyu sipahiye tasarrufdan men'e kimesne kâdir olmaz mahalli kadîmî kafir ağaçlara tapu olmaz

Bir vilâyette dönüm resmi yazılan ağaçların mürûr-ı eyyam ile dönümleri mütegayyir olub ölçmeğe muhtaç olsa yahud yeniden bağlar olub dönüm takdirinde nizâ' olursa beş sene geçüb ol bağlar hâsıl verir olıcak mütearif olan dönüm ile ölçüb mütegayyir olan eski bağlar dahi dönümleyüb ölçmeğe ruhsat virilür

istefdiye (?) parangon amma ahali-i vilâyet müstevfi aldıklarından sonra hüdaî nabit olan ceviz ağaçları kimesnenin dikmesi ve işlemesi ve tarlası içinde değil ise anın gibi ceviz ağacının cümle mahsulü sahib-i arzındır amma hüdayi nabid olub lakin kimesnenin mezraası ve tarlası içinde olanısf mahsulü sahib-i arzındır nisf-ı aheri tarla sahibinin-dir ve eğer kimesnenin hududu dahilinde dikmesi ve işlemesi ve terbiyesiyle neşv-ü nûma bulduysa anın gibilerden sahib-i arz ancak öşür alur dam tapusu zeameti toprağında yeniden düzen bağlayub dam bina idenlerden dam tapusu talep eyledikde virmede taallül eyledikleri vaki ise ol yerler kadîmî ev ve dam yeri değil ise ol mahle (4a) yeniden düzen bağlayub dam bina idenlerden dam tapusu alınmak kanundur âlâsından e elli akçe ve evsatından otuz akçe ednasından on ve yirmi dam tapusu hükm idüb alıviresiz¹³ medrese mahsulü nam müderris gelüb kazasında nam medresede seneden beru müderris olub medrese-i mezbure mahsulü senevi alub vakt-i hasada üç ay kaldıkda medrese-i mezbure mahsulü senevi alub vakt-i hasada üç ay kaldıkda medrese-i mezbure tevcih olunub cümle mahsulü benim tahvilime düşmüştür deyu bana aid olan hakkımı virmede taallül idüb emr-i şerifim talep etmeğin imdi bu babda

Sayfa 4a'nın kenarındaki çıkma: Bir vilâyetde ba'de't tahrir bağlar ihdas olunsa hin-i tahrirde olan bağlara resim yazılmış ise resim alınur öşür yazılmış ise öşür alınur defterde bağ olmayub bir nesne yazılmış değil ise ihdas olunan bağlardan öşür alınur yeniden dönüm takdir olunmaz

Köy halkının savada mer'asına tecavüz olunmaz ve oruda tayin-i hudud yokturkadimden davar yürüye gelen yerde yürür orudur oruya ihtiyac var iken ziraat olunmaz men' olunur

tahvil ve hasad itibar olunmaz şuhur ve eyyama taksim olunur hak üzre göresin ilka-ı bezirden vakt-i hasada dek ne kadar zaman mürur idüb eda-yı hıdmet etmiş ise şuhur ve eyyam hesabınca taksim idüb cümle mahsülden müstehak olduğun alıviresin mücerred ziraat eyledüğü tarlasından öşr-i hububat virmekle ol tarlada hasıl olan eşcarın meyvelerinin öşrü sakıt olmaz anın gibilerden şer'le meyve öşrin hükm idüb alıviresin tahrirden sonra bağ ve bağçe gars idüb iriştirüb üzüm ve meyve hasıl olub öşür talep olundukda resim virürüz deyu niza iderlerse câiz değildir anın gibi tahrirden sonra gars olunan bağ ve bağçeden vilâyet tahrir olunca öşür aldırasin kadimi mera ziraat olunmak caiz değildir cebr ile ziraat dahi olunur mera mukaddemdir yine meralığa hükm olunur bağ ölçmesinin ipi terzi arşunuyla elli beş ağacdır ki yapucu arşınıyla kırkbeş ağac olur müteveffanın tapuya (4b) müstehak varise intikal etmiş meyve ağaçları olub görüb gözetmekte suubet olmağın ahire virmekden varise virmek evlâdır il virdiği resm-i tapu ile ol yerleri sahib-i arz varise virir ecnebiye virmek kanun değildir mutlaka saban girüb ziraat olunan yerler mülk olmaz¹⁴ mevadd-ı memnua'tü'l-istimâ' ateşe düşüb suya gark olub ve oda korulan ve canavur pareleyen ve mikirden helak olan ve damdan düşen ve köprüden ve arabadan düşüb ve üzerine dam ve divar yıkılan füc'eten helak ve hataen helak ve katl olanların kan davasını istimâ' memnû'dur sakat davası dahi emr-i şerifle memnudur istimâ'

olunmaz Canibeyle yazılan reaya ba makule iki canibe yazılan raiyyet hususunda itibar kadiminedir kadimle amel olunsa tah- rirden on sene mukaddem kangısının toprağında sakin olmağla raiyyet yazılmış ise resimi ol toprak sahibi alur bir çift- lik dönüm mikdarı bir çiftlik ki her yıl ziraat olunur hasıl virir âlâ yerden yetmiş seksan dönüm vasat yerden yüz dönüm edna yerden yüz otuz dönüm yüz elli dönüm bir çiftlik¹⁵ iti- bar olunur dönüm dahi hatevat-ı mütevasıt ile kırk hatvedir resm-i çift hakkı yerden alınur her bir vilâyetde resm-i çift defterde kaç akçe tayin ise bütün çifti alandır tam çift hakkı alınur nim çift ise yarım çift hakkı akal ise begâyet hassa penbe ekilür veyahud su basar yer ise iki dö- nüme bir akçe evsat yerden üç dönüme bir akçe edna yerden beş dönüme bir akçe¹⁶ alınur¹⁷ (5a) el ile yolunan ekin- den öşür imdi el ile yolunandan öşr alınmaz didikleri orağa gelmeyüb el ile yolunub ancak tohumu hasıl olan arpa ve buğ- day ve alef ve çavdardan öşr alınmaz yohsa kadimden el ile yolunan burçak ve mercimek ve bakla ve nuhud ve böğrülce ve sair kadimden bunların emsali el ile yolunandan öşr alınur küreci¹⁸ ve doğancı ve yağcı olmak raiyyetliğe münâfi olma- duğıdır küreci ve yağcı olmak raiyyetliğe münâfi değildir kürecilik ve yağcılık avarızdan reayaya kanun üzre mütevec- cih olan husus anlarda dahi icra olunur raiyyet taifesi

Sayfa 5a'nın kenarındaki çıkma: Müsellem olduğu içündür anlardan raiyyet yazılan raiyyet resmini virür hemân avarız virmez cümle

doğancı olmağla raiyyetlikden çıkmaz¹⁹ raiyyet resmi sakıt olmaz raiyyet yazılardan rüsum-ı raiyyet alınur kezalik sipahi dahi olsa madam ki yazılır raiyyetdir rüsum alınur meğer ki timara çıkdıkda padişaha raiyyetliği arz olunub yol-daşlığı mukabelesinde timara emr olunmuş olub bu mana beratda bile yazıla ol vakit raiyyetlik merfû' olub resm-i raiyyet alınmaz amma raiyyet yeri tutarsa ol vakit dahi resm alınur mani değildir²⁰ bir timarın yazılı reayası sonradan emri ile voynuk yazılsa anların oğulları ve karındaşları ki voynukluğa ve gayre yazılmış olmaya geru sahib-i raiyyetindir adet üzere müteveccih olan rüsum-ı raiyyet sipahiye hükm olunub defterde yazılısun yazılmasun voynuk oğlu ve karındaşlarıdır demek faide virmez şol yerler ki ma takaddümden korunugelüb koruluk üzere tasarruf olunagelmışdir sonradan sürülmüş dikilmiş olsa (5b) caiz değildir men' olunub koruluk üzere ibka olunmağa hükm olunur bazı yerler ki meşhur olan mahsülatdan gayri mesela kalye taşı ve değirmen taşı gibi kesdikleri yerler dahi bunun emsâli nesnelere ki sipahi toprağında ola anın gibilerden defterde göreler aynı ile nesne kayd olmuş ise mucibince alına eğer kayd olmamış ise ma takaddümden ilâ elân ne vechile ola gelmiş ise ve ne alına

Sayfa 5b'nin kenarındaki çıkma: Matleb kalye taşı değirmen taşı ve emsâli hâsıl olan yerlerden sahib-i arz ne alur
 Matleb vakıf bağdan öşür alındığı
 Matleb ahvâl-ı sâlâriye

gelmiş ise ol babda olıgeleni âdet ve kanun üzere amel olunur bir kimesne padişâh-ı âlempenâh tarafından hudûd²¹ ve sinor ile bir yer temlîk olunsa ol hudûd dahilinde değirmen taşı ve gayri nesnelere kesilse ol taş dahi şer'an ol kimesnenin mülki olmuş olur evvelden keşegelan kimesnelere sahib-i mülk ma'rifeti olmadan kendü kolayından kesemez evvelden keşegeldik didiklerine itibar yokdur mülk olmağla haricden olanların tasarrufları münkatı' olur bir sipahinin timarında bir avretin bağı olub öşür talep olundukda zevcim vakıf etmişdir deyu nizâ' eylese öşür sahib-i arza râci'dir vakıf etdüğü takdirce hâsılını vakf etmişdir şer'le öşür hükm olunur bir timarda ziraat idüb öşrin virüb sâlâriyelik virmemek için kavlı olunsa sonra kavillerine hilâf idüb sâlâriyelik talep eyleseler teftiş oluna öşür ile sâlâriye meselâ zamandır öşür virilen yerden sâlâriyelik virilmek lâzımdır eğer timar eri kavli var ise ba'de'z zuhûr kavilleriyle amel olunur eğer ol kimesnelere kavli eyledikleri sahib-i timar tebdîl olub aher timar eri varmış olsa evvelki timar eri ile (6a) olan kavli zam olunub sonra gelen timar eri sâlâriye talep idicek alur bazı raiyyetlerin ellerinde çiftlik olub hakkından gelmeyüb aher kimesnelere ücrete virse timar eri ma'rifeti olmadın raiyyet yerin ahere virmek kendü ferâgat etmek câiz değildir yasak olunub anın gibi olmaya kendü eküb biçüb hakkından gelebilürse hoş ve illâ yerin sahib-i timara teslim ide bazı kimesnelere ziraat olmağa kâbil yerlerini davar örüsü idüb muattal eylese şol yer ki kadîmden örü olmayub ziraat olunagelüb ziraate kâbil ola tekelif idüb muattal konulmaya tehdîd etdikden sonra girü tatil

iderse sahib-i timara hükm olunmak kanundur çiftlik ve baştinada bey' ve şirâ ve hibe ve irs ve sâir tasarrufât şer'an ve kanunen memnû'dur reayanın deyni için çiftlik ve baştinası deyne tutavirilse veyahud satılsa câiz değildir kanun üzere davâ ider kimesne olıcak yer ve baştina ana hükm olunur satun aldım demek mu'teber değildir İki karye arasında mümtaz sinor yoğise ve şimdiye dek sinor tayin olmamış ise nizâ'dan hâli olmayub hükm-i şerif virilmelü olsa bu vechile virile ki eğer terâzi-i tarafeyni ile ol iki köyün arasında hak üzere asla canibeyni mutazarrır olmaksuzın bir sinor çıkarmağa mecal var ise ol iki köyün mabeyninde terâzi-i tarafeyn ile sinor çıkarılıub tayin idüb hüccet vireler minba'd ol iki köyün halkı ol sinordan tecâvüz eylemeyeler eğer bu minvâl üzere sinor çıkarmak (6b) müteazzır ise hükm oluna ol iki köyün sipahilerinden her biri şimdiye dek kendilerinin raiyyeti kangı yeri ekegelmişlerdir anın öşrin alalar taraf-ı aherin raiyyeti ekdüğüne taarruz etmeyeler fi'l-cümle sinorı mümtaz olmayan yerden kanun raiyyetlü raiyyetini ölçmekdir amma vilâyet yazıldıkda birinin raiyyeti elinde bulunan tarla veya hod bağ mürûr-ı eyyâmla aher sipahinin raiyyeti eline düşse anın gibileri sahib-i raiyyet ol tasarruf ider çayır dahi sair arazi gibidir Müteveffanın oğlu var ise tapusuz oğluna intikâl ider oğlu olmayub kızı olub tâlibe olsa bî-garaz müslümanlar takdîr eyledikleri tapu i-

Sayfa 6a'nın kenarındaki çıkma: Matleb Reaya yerlerin izn-i sahib-i arzsız icâra kadir olmadığıdır

Matleb arazide bey' ve şirâ ve hibe câiz olmadığıdır

le alur eğer kızı yogise baba bir er karındaş tâlib ise ta-
 puy-ı misl ile alur Bir raiyyet fevt olub müteaddid oğulları-
 nın bazı çift ve resm-i bennak kayd olunmuş olsa bennak baba-
 sı yerinden hisse taleb etdüğü takdirce virilür amma resm-i
 çift ve resm-i bennak cümlesi arasından iştirâk ile edâ olu-
 nur Bâliğ olub haraca müstehak olan olan ispençeye müstehak
 olur yazıldığı timar eri ispençe istese alabilür raiyyet oğ-
 lu ispençeye müstehak olmakda itibar bulûğadır²² nâ-bâliğ
 olicak nesne alınmaz Otlak ve kışlak ve yaylak hakkında rea-
 yanın medhalleri yokdur otlak yaylak kışlak hakkının cüm-
 lesi sahib-i arzındır Buyurdum ki hükm-i şerifimle defter
 tâleb idüb göresin karye-i mezburede vâki' kışlak hâsıl ya-
 zılmış ise kışlak zamanında koyun getirüb otundan suyundan
 her kim ise intifâ' (7a) idiler gerek karye reayası ve
 haric reaya gerek askeri taifesi tahammüllerine göre kışlak
 hakların alıvirüb karye ahâlisine ve haricden gelüb sakin
 olanlar kışlak hakkını biz alub defter mücibince resim vi-
 rirüz deyu taallül etdirmeyesiz eğer kışlak defterde hâsıl
 yazılsa kanun üzere âlâ süriden bir şişek koyun alçak süri-
 den altı akçe alınur²³ ama defterde hâsıl yazılması yatak
 hakkı deyu yine kışlak hakkı gibi alınur resm-i yatak ve
 kışlak defterde mukayyed gerekdir ki resm-i otlak gerekmez
 Yürük eşkincileri timar erinin arzında ekdükleri yerden ö-

Sayfa 6b'nin kenarındaki çıkma: Matleb iki karye arasında
 mümtaz sinor olmasa

Matleb ispençe

Matleb Ahval-i yaylak kışlak otlak

şür virürler virdikleri öşür ve sâlâriyeyi köyde olan anbara alınur gayri yere alınmazlar asıl kanunda lakin sonra akreb bazara alınurlar deyu fermân olunmuşdur yürük taifesi lâmekân olmağla tutdukları yâve ve kaçgun her kande tutarlarsa müjdesi ve müddet-i örfiyesi tamam olanların tasarrufu yürük subaşılarınınındır yürük kanunnamesinde mestûrdur yürük taifesinin koyunu resmi her yıl mevcûd olandan alınur geçen sene koyunun bu mikdâr idi ana göre resim vir deyu ziyâde teklif olunmaz Bir yürük sipahinin timarı içinde oturub ve ziraat eyledikten sonra ol karye sinorunda devabbı yürüdügünden otlak resm (i) taleb iderlerse câiz degildir virilmez meğer ki defter ile ol yerden otlak resmi hâsıl yazılmış ola ol vakit alınur yürük taifesi yaylaklarına gelmekde ve gitmekde ve oturmakta lâzım olan yerde üç günden ziyâde (7b) oturmayalar oturdukları vakit dahi kimsaya zarar etmeyeler şer'an zararları sabit olursa tazmîn etdürilüb²⁵ Yürük bir yerde ikâmet olmayub dâim hareket üzre olmağın gerdek resmine sahib-i toprak tarafından dahl olunmaz ve yürük taifesinin avreti için subaşılar ve sipahiler nizâ' etseler çünkü yürük konar göçer taifedir bir karyede ikâmetleri yokdur ki toprağa tallukları ola ve toprakda seyyib avretin gerdek resmini toprak sahibi almak mukîm ve mütemekkin reaya avretinde olur yürük avretinin gerdek resmine toprak sahibi dahl idemez²⁶ Yürük taifesinin salb ve siyâsetleri subaşılarınınındır sancak beğleri tarafından dahl olunmaz Voynuk²⁷ zevâidinden²⁸ sipahiye raiyyet yazılrsa yirmibeş akçe ispençeleri²⁹ ve bad-ı havâları kime hâsıl yazıldıysa resm-i

cürm ve cinâyet virirler Bir kimsenin timarında yer tutsalar öşür ve resim virirler koyunu olsa resm-i ganem kime hâsıl yazıldıysa ana virirler değirmenleri olsa resimlerini virirler bi'l-cümle sâir rüsûm-ı örfiyeyi kanun üzere virirler Voynuk üzerine yazılan voynuk yerleri hâricden kimseye virilmek câiz değildir eğer bir tarîk ile alınmış olsa girü voynuğa alıvirilür bu kadar zaman benim tasarrufumdadır deyu davâ olunmaz Voynuğun kendi üzerine yazılan voynuklarından öşür alınmaz amma haricden yerler alub tasarruf eyleseler kimin toprağı ise öşrin alır ve resim alınagelmiş ise resim dahi alır bağ ve bağçe ki voynuk üzerine yazılır baştinası ola ol mirasa (8a) girmez ve bey' ve şirâ olmaz sonra yazılan teslim olunur istabl-ı amireye hizmet iden voynukların ahire yazılmayan oğulları ve karındaşları ve sâir akrabası olub harâc ve ispençeye kâbil olub harâc yazılacak sipahi tarafından dahl olursa mâdâm ki sipahiye raiyyet yazılmış olmaya sipahi dahl idemez anın gibilerin ispençesi voynuk sancak beğinindir Voynuk zevâidi ki harâc yazıla müstakil raiyyet baştinası tutmaya ve raiyyet baştinası ziraat etmeye ispençe talep etseler raiyyet hizmeti teklif eyleseler câiz değildir Voynuk zevaidi harâc vaz' olunmağla raiyyet olmaz voynuğa noksan gelicek anınla itmân olunur voynuğun evlâdı olsun akrabası olsun anın gibilerden mâdâm ki raiyyet yazılmaya ispençe ve sair raiyyet teklifâtı olunmaz Şol kimse ki raiyyet defterinde raiyyet voynuk defterinde voynuk yazılmış ola voynukluğu mukarrerdir voynuğa hükm olunur Bir voynuğun voynukluğu yeriyle raiyyet olan karındaşlarının yerleri müşâ ve müşterek olub muayyen sinoru yoğise ol

vilâyetde câri olan kanun üzere ol yerlerden voynukluk mikdârı baştina çıkarub andan rüsûm ve hukûk alurlar³⁰ bâki karındaşlarının dahi yerleri temyîz ve tayîn idüb öşür ve ispençe ve sâlâriye ve sair rüsûm-i raiyyet ne ise sahib-i timar alur Bir voynuğun defterinde üzerine yazılan voynukluk baştinası sinorunda müslümandan ve küffardan gelüb yerler ziraat idüb öşür virmeyüb nizâ' etseler (8b) voynukluk yerden olduğu sâbit oldukdan sonra ziraat idenlerden kanun üzere öşrü voynuğa hükm olunur nizâ' idüb virmemek isteseler voynuk olduğu cihetden ziraatden men' olunub ziraat etdirilüb voynuğa hükm olunur nice dilerse tasarruf ider³¹ Bir sancağa çeltik hâsıl yazılıb satılmak için altı ay bazar tutmak kanundur³² ol sancak beğinindir tahviline düşüb henüz satılmayub der-anbar iken sancak gayre virilse kanun üzere ma'zûl sancak beğinin tarafından bazar tutulub hâsıl kayd olunan çeltik satdırılır kimse mâni olmaz Bir sancağa yahud bir timara çeltik hâsıl yazılıb kadimden çeltik ekilü gelen yerleri yoncalık eyleseler câiz değildir yoncalığı giderülür girü çeltiğe hükm olunur Ve çeltik suyu alinsa zâhir olsa girü çeltiğe hükm olunur Bir kimse çeltikçi iken defterde yürük eşkincisine dahi yamak yazılıb iki yerden hidmet teklif olunsa eğer hidmete mâni'ü'l-cem ise yürük yamağı olub eşkinci hidmetini etmek asker-i İslama muavenetdir çeltikçiden ol mukaddemdir anı takdim etmek gerekdir Bir taife çeltikçiler olub beğlik ile ortak olub mahsûlün nisfı bunların nisf-ı aheri beğlik olsa tohum kadimdir beğlik tarafından virilüb sonra anlara teklif değildir tohum ne ise beğlik tarafından virilür çeltik hâsıl yazılan yerlerde çeltik

nehirleri harab olsa çeltik ekegelen kimseleri cem' idüb el-
bette ol nehirleri tamir idüb ziraat idenlere (9a) cebr-
le teklif ve tahmîl idüb olıgeldüğü üzere ziraat etdirilür
ki mukarrer olan timara noksan gelmeye Bir zeamet veyahud
bir timarda çeltik hâsıl yazılan kadîm çeltik ekilügelen
yerlere bazı kimesneler bağ ve bağçe diküb çeltiğe zarar ge-
le bozulub olıgeldüğü üzere geru çeltik ziraat oluna Bir si-
pahinin üzerine çeltik hâsıl yazılub tohumu kaç müd ise ta-
yin olunub deftere mukayyed olandır ziyâde ekdirüb çeltikçi-
lere müzâyaka virmek kanuna muhalıfdir men' olunur³³ Bir zea-
mete çeltik hâsıl yazılub ol zeamet bir subaşıya tayin olun-
mazdan mukaddem³⁴ sipahiden ve gayriden bazı kimseler andan
kendi reyleriyle gasben çeltik eküb bi'l-fiil ekilmiş çeltik
olsa gasben ekdikleri zâhir olıcak tohumu alub emekleri vi-
rilür çeltik subaşının olur bi'l-külliyeye kadimden çeltik
ziraat olmayan yerlerde cebr ile çeltik etmek ve defterde
mestûr olan tohumdan ziyâde tohum ziraat eylemek câiz de -
ğildir Bir subaşıya çeltik hâsıl yazılub ol çeltik tohumu
subaşı olanlar yanlarından virüb ziraat etdirmek âdet ol-
mağla tohum alub ziraat etdirse sonra ol zeamet ahere viril-
se aynı ile tohumu veyahud ol vakitte olan bahasını alır
Bir kimesnenin tutageldiği yeri olduğu mahalle çeltik dü-
şüb çeltik sahibi ol kimesneyi kendi yerine ekmeğe komayub
haricden olanlara ekdirmek kasd eylese haricden eken ile
ol kimse ekdüğü faide yönünden beraber iken çünkü yer anın-
dır yabandan (9b) kimesne ekmekten ise bu kendi istedik-
den sonra yer sahibine ekdirilür aher kimesneyi bu kimesne
yerine ekdirmek câiz değildir Ve bir timara mesela evvelden

üç yılda bir çeltik düşerken sonra bir yılda ve bir buçuk yılda bir düşüb ol yere tez tez çeltik ekmek ile zarar müte-rettib olur olsa men' olunub evvelden kaç yılda bir düşmek kanun ise ol muteberdir ana göre hükm olunur Bazı defâtirde evvela tohum ihrâc olunub sâniyen sahib-i arz öşrin aldıktan sonra nisfı mirîye ve nisf-ı aheri çeltik kürekçisine deyu şerh virilmişdir çeltik reisi olanlar koyun hakkından muaf olmazlar³⁵ kelemiye reaya tarlasından dinlendirmek için alıkonulan ziraat olunmayan tarlada ot hâsıl olub biçse andan öşür almak kanun değildir meğer ki sarâhaten defterde hâsıl kayd oluna ama defterde dahi ziyâde yazıldığı kadîmî gerekdir eski defterde olmayub vilâyet katibi kendinden defterde cedîde kayd eylese muteber değildir ama üç yıldan ziyâde ki ziraate sâlih olub sürülüb ota kosa çayır olmuş olur sahib-i arz ol yerlerden çayırdan resim yazılmış ise resim alur değil ise öşrin alur³⁶ üç yıldan sonra asâlet ile çayır hükmünde olur Bir timarda ortakçılar olsa hâsıl götürülmek teklif olunmaz heman köylerde olan

Sayfa 9a'nın kenarındaki çıkma: Bir vakıf karyenin kadimi defterlü reayasından olub zeyd dahi karyesinden kal(k)ub karye-i aherde sakin ve mütemekkin olub ve cizye tahririne memur olan dahi cizyesin sakin olduğu karyede tahrir eylemiş olsa zımmi-i mezbur karye-i asliyesine nakl eylemek murad idicek karye-i mezbure-i sâniye ahalisi şer'an mâni olmağa kâdir olurlar mı El-cevab beyan olmazlar vakfın kadimi reaya Ketebehu Ebubekir el-Müfti-i Siroz

Sayfa 9b'nin kenarındaki çıkma: Matleb öşr-i kelemiye olmaduğudur

anbara alınurlar bir vilâyetin bağlarından öşür veya resin deyu defterde tasrih olmasa kadimi ile amel olunur Bir yerde sipahiye müteallik çayır olsa reaya anın sinorunda bozub sürmüş ekilmiş ve bostan idüb (10a) tasarruf etmiş olanlar ol çayırın kadimi mümtâz ve muayyen sinoru ne yerdendir ve ne yere müntehi olur teftiş olunub zâhir oldukda alınub çayırlar üzere hükm olunur reaya andan men' olunurlar³⁷ bir kimesne cüzâm olsa tasarrufunda olan yeri oğlu var ise tasarruf ider yoğise tapuya müstehak olur maraz mevt hükmündedir Raiyyet sipahi için ev yahud ahur yapmak memnû'dur³⁸ ama kendi karyelerinde öşürlerini kifâyet mikdarı anbar yapmak kanundur Bir kimse bir timarda yer tutsa öşrin virdikden sonra tutduğu yerin mikdârına göre resin dahi alınmak kanundur Bazı papaslar ki defterde raiyyet yazılıb ehl-i kisb olub tutdukları yerlerin rüsûmunu ve haracını virmezler imiş ehl-i kisb olanlardan rüsûm ve harac alınur ama rahib ki deyre mülâzemet idüb tasadduk-ı nas ile maişet ide harac alınmaz Bazı kimesneler bir köyde koyun tutub üredüb koyunu ziyâde idüb öride yürüdüb ovanın ekseriya otun ve sunun yedirüb içirüb köy halkının davarlarına müzâyaka olub dava eyleseler kadimisinden ziyâdesi men' olunur Bir dul avret harac virilür baştina olsa ispençe virmekte münâzaa eylese şöyle ki il yazılıb defterde oldukda ol yerden sipahiye ispençe mahsûb olmuş ola virmek gerek hükm olunur Reaya kadı ve müderris olmağla rüsûm-ı raiyyet sâkıt olur şol çingâne ki defterde mülke ve vakfa ya timara raiyyet yazılmış ola çingâne beğinin ana dahli yokdur ama şol çingânelik ki bu manâ için elinde mühürlü sahîh (10b) suret-i defter

olmaya ispençesi ve günah idenin kanun üzere resm-i cürüm ve cinayeti beğindir defterde vakfa ve mülke ve hisara demür - ci yazılan çingâne ki rüsûmu dizdara hâsıl yazılmış olmaya sancak beği kâfirinden yigirmi beş akçe müslümandan yigirmi iki akçe alur cemaatinden ayrılan çingânei tutub cemaate katmak kanundur ve müsellemler olan çingâne ki kâfir çingânelelerinden olmayub lâkin kâfiri ile ihtilât ve musâhabet ide kâfir çingânedeki rüsûm alınur Çift bozan resmi mukaddema yetmiş beş akçe alınurdu lâkin reayanın ekseri çift ve çubuğun tağıdub kimi yerinden aher san'ata meşgûl olub ve kimi dahi haric yerlere gidüb ticarete ve gayri mesleğe sâlik olmağ- la evkâf ve emlâke hususan zeamet ve timara küllî noksan müterettib olmağın bu makûlelerden zecren lehüm bütün çifti olanlardan üçyüz akçe nim çifti olanlardan yüz elli akçe nim çiftten akall olanlardan kanun-ı kadîm üzere yetmiş beş akçe çift bozan resm(i) alınmak fermân olunmuşdur³⁹ defterde bir raiyyet üzerine çift yazılmadık ve elinde çift alınur yeri olmayub kalkub bir kasabada oturmağla çift bozan resm(i) alınmaz reaya müteehhil olub kâr ve kisbe kadir ise resm-i bennak alınur ve şol raiyyet ki ziraate kâbil yerden ziraat ve Bursa müdiyle iki müd tahıl ekmeğe çift bozan resmi alınur sahîhü'n-neseb sâdâtdan rüsûm-ı bennak alınmaz Sabıkdan mülk koyunlardan dahi âdet-i ağnam alınmazdan kendü maişetleri için olan yüz elli re'is koyundan alınmayub ziyâdesinden alına deyu fermân olunmuşdur Raiyyet oğlu raiyyet olmayub âbâ an ceddin (lla) şahinci ve doğancıdan mâdâm ki her sene ferde bahasını çakırcıya şahinciye edâ ideler rüsûm-ı raiyyet alınmaz bi'l-fiil imam ve hatib

olandan rüsûm-ı raiyyet ve avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiye alınmaz muktedâ-yı nas oldukları ecilden bi'l-fiil berat ile kadı ve müderris olanlardan rüsûm-ı raiyyet alınmaz evvelden mülk koyunlarından âdet-ı ağnam alınmazdı kendü maişetleri için olan yüzelli koyunlarından alınmayub ziyâdesinden alınmak fermân olunmuştur Defter-i cedid-i hakâ-nide mukayyed raiyyet oğlu raiyyet olmayub âbâ an ceddin sipahi zâde ise rüsûm-ı raiyyet alınmaz ama ellerinde timar olub sefere eşmeseler koyun ve raiyyet yerini tutsalar kanun üzere koyun resmi ve ol yerin resmini dahi ne ise virirler hatib ve imam ve tekye-nişîn âdet-i ağnamdan halâs olmazlar şeyh zâdelerden resm-i raiyyet alınmaz kadının babası oğlu karındaşı defterde mukayyed reaya ise resm-i raiyyetden halâs olmazlar eğer tahsil-i ilmde ise talebe taifesinden almak münasib değildir abd-i mu'tak mevlâsına tâbi'dir mevlâsı kimin raiyyeti ise resm-i raiyyetin ol alur ama haric ez deftersin deyu dahl etmek olunmaz raiyyet oğlu defterde yazılmak lâzım değildir mâdâm ki hin-i tahrirde ahire raiyyet yazılmaya babasına tâbi'dir babası kimin raiyyeti ise müceddeden tahrir olununcaya dek resm-i raiyyeti ana virir arazi-i öşriyede ki defterde ki defter mülk kayd olunmuş ola ancak bu kadar vardır ki sahib-i arz ma'rifetiyle hak karar virilüb alınsa câizdir yerin fâriğ olan kimesne mukabele-i ferâğda bir mikdar akçe alsa câizdir ama sipahi ol yerin (11b) öşrin alur mutlaka sahib-i arz marifeti olmadın yer alınmak câiz değildir alınsa dahi fesh olunur yer gerü sahibinin olur yerlerin benim ma'rifetimsiz virmişsiz deyu elinden alub anlara virmez bir kimse bir mezraa

içün veya yer için vakfiyet davası etse elinde vakfiyetine ahkâm ve temessükât-ı divâniye olmayub defâtirde henüz vakıf yazılmayub kendi kolayından vakıf deyu dava ile tasarruf iderse ve defterde mukarrer-i vakıf yazılmış olmayacak anın öşri şimdiye dek timara alınagelmiş ise ve timarın hudûdunda dahil olsa ol yerin öşri sahib-i timara alıvir ki defterden gayri tuğra-yı sultanî ile mualllem temlikname olmadıkça mücerred deftere kayd ile mülk ve mülke müteferri'a olan vakfiyet ve sair tasarrufât sahîhe olmaz ve bu babda defterdarlara nişanlarıyla yazılmış ahkâm dahi makbule değildir ve bi'l-cümle Selâtin-i Osmaniyeden mülkname-i hümâyun gerekdir senevi⁴⁰ mahsulatdan muteber hin-i kabzdır bir timarın mahsuli irişüb harman olub döğülüb kabz idicek tarih kimin tahviline düşmüş ise ol alur baki mahsulü kabz etsün etmesün heman kabz etmek câiz olan zaman kimin ise bakisi dahi anındır haricden kanun bilmeyan sancak beğleri ve kadıları sahibine hükm etmeyüb bu memleketde olıgelen âdet bunun üzeredir deyu nizâ' olursa câiz değildir atebe-i ulyâda sürilügelan kanun mer'idir muayyen olan kanuna muhalif haricden olan kazâyânın mebnâsı cebr ve zulmdür amel olunmaz ve hem bu kaziyede emr-i şer' mer'idir şer'de dahi (12a) vakt-i hasad kimin tahviline düşerse cümle mahsûl anındır aslı dahi budur ki timarın ekser mahsûlatı senevidir bir sipahi sefer seferleyüb ol senenin mahsûlüne müstehak olmuş olur bir mâni' olub mahsûli kabz idüb der-anbar itmedin timar elinden gitse sen bunu kabz etmedin deyu gadr olub mahsûl ahere hükm olunmak zulm-ı sarihdir ama şöyle ki vech-i meşrûh üzere bir kimsenin mahsûlâtı anın tahviline düşüb

sonra dahi mansıb virilüb ol mansıbın dahi senevi mahsûlatı bu kazıyye üzere anın tahviline düşse iki mahsûl zabt etmek kanun değildir hükm olunur Şol kefere ki gayri şehirlerde mütemekkin olub haraclarını beğliğe gönderüb ama ispençeleri sipahiye vâsıl olmasa yerinde atası yahud karındaşı olub yerleri anlar tasarruf eylese ispençe eğer yer ile mahsûb olmuş ise ispençeyi andan alurlar Bir sancakda ya bir zeametde meyhane hâsıl yazılıb bâd-ı hava bir yıla ya iki üç yıla satılsa âmil meyhane hususunda eşhür-i hurumda satılmadı deyu nizâ' idüb kıstını aşğa teklif eylese kanun budur ki bir âmile ki bir iş satılır eşhür-i hurum müstesnâ olunmaz şer'-iyyâtda örfiyyâtda satılacak anda satılır satılmayan satılmaz meğer ki ibtidâ satıldıkda yıla kavı olunub sicillâta kayd olunsa kavı olmayacak âmil nizâ' eylemek câiz değildir yıl tamam oldu ise cümle maktû' hükm olunur tahvil tamam olmadı ise bâd-i havada kıstü'l-yevm alınur Bir sipahi timarında haricden bir kimse gelüb mârifeti olmadın timarına müteallik yerde çeltik dıngi (12b) yapub ol yer için sipahi tapu taleb eylese âdet ve kanun üzere ol yerin tapusun alur amma ol yerin hak kararı ne ise bî-garaz kimesneler ne mikdar tapu tecvîz iderlerse hemân ol mikdar tapu hükm olunur ziyâde alınmaz Bir timarda ya zeametde haricden bazı haymana kefere gelüb temekkün idüb haracların ol timar sahibi raiyyeti ile edâ etseler ispençelerin dahi ol timar sahibi alur mâdâm ki aher kimesnenin yazılı raiyyeti ve raiyyeti oğlu olma ya ve kimsenin defterde yazılmaya zirâ şol kâfir ki haracı alınur ispençesi dahi alınmak lâzımdır çünkü haracı raiyyet ile mahlût virirler heman anlar dahi raiyyet silkinde münse-

lik olmuş olur amma haracları köylü haracı ile alınmayub müstakil yava haracileri alagelmış ola ispençelerin dahi yava haracileri alurlar Bir raiyyet üzerine vilâyet yazıldıkda meselâ gaflet ile nim çift yer yazılıub kayd olunsa ama elinde asla yeri ve yurdu olmasa sipahi defter muktezâsınca nim çift resmin alur ol kimse elinde yer olmaduğundan muztarr olub geru ol timarda bir yoz yeri sipahi ma'rifeti ile olub ziraat ve hırâset eylese ol boz yer evvelden raiyyetlik yer olmayub sipahiye andan resim kayd olunmuş dahi olmasa ve mikdarı dahi buçuk çiftliğe mütehammil olsa ol raiyyetin sonradan açduğı yer üzerine bî-vecih yazılan buçuk çiftlik yere tutulur sipahi yer için müstakil resim talep idemez zira ol yer için defterinde müstakil nesne hâsıl kayd olunmuş değildir timarında mahsûb değildir (13a) bu tarafda raiyyete adalet olunur Bennak hiç yeri olmayan veya nim çiftten akall yeri olan evlüye dirler mücerredler âkıl ve bâliğ kimesneye dirler babası yanında kâr ve kisbe kâdir ola defterde bennak yazılır sonradan bir raiyyet yerin tapulayub alan kimse hem defter mucibince bennak resmin hem alduğı yerin resmin virir mücerred yazılan dahi müteehhil olub kâr ve kisb etdikde resm-i bennak virir Bir subaşının ya bir sipahinin beratında bir nahiyenin âdet-i ağnamı hâsıl kayd olunub bazı kimeaneler duzakçı ya doğancı ya çeltik reisiyiz⁴¹ deyu koyun resmine nizâ' etseler şol doğancılar ki doğancı ya duzakçı oldukları takdirde kadimden raiyyet ya raiyyet oğlu olub sonradan doğancı ve duzakçı olmuş olalar anların gibilerden koyunları resmi alınur eğer çiftlik tasarruf idüb bir tarikle doğancı ve duzakçıyız deyu dava iderlerse kat'â

istimâ' olunmaz çaltık reisi olanlar dahi koyun hakkında muaf⁴² olmazlar eğer virmemek için var ise dahi arz olunub ol hükm kanun üzere midir divân-ı hümâyundan mı virilmiştir görüle Bir kimse tasarrufunda olan yerini emanet vermiş olub ol kimse gâibde iken emanet koduğu kimse için feragat etdi deyu sipahi alub tapuya vermek câiz değildir yer sahibine hükm olunur ve sahibi yeri talep eyledikde emin olan kimse şu kadar zamandır yer benim tasarrufumdadır virmekten imtina' ve nizâ eylese câiz değildir⁴³ Bir sipahiye defterde boz yerler yazılsa reaya bizim aramızda ol asl yer yok deyu kendi (13b) yeri arasında ihfâ eyleseler her raiyyetin tasarrufunda olan yerler teftiş olunub görüle her tarlayı ne kadar zaman mutasarrıfdir dikkat oluna hakk-ı sipahi yerleri mâlûm olub sipahiye hükm oluna eğer mukaddema sipahiler ol boz yerleri tapuya vermiş ise alanların ellerinden alınmaz öşür ve resmini virirler meğer hassa yazılmış yerler ola her sipahi zamanını virir Bir sipahinin yerinde odunluk olub bazı kimesneler ol odunluğu sipahiden tapu ile alduk deyu nizâ' eyleseler odunluk kimsenin tapu ile mülk(ü) olmaz şöyle ki ol odunlukdan halk kadimi odun kesegelmiş olalar tapuyu alanlardan geru alınub umumen halka hükm olunur Bir kimse şehirde yazılı kasab olsa mâdâm ki kasablık eyleye kışda ve yazda teklif olunub koyun buldurmak kanundur elbetde buldurub şehre mazarrat çektirmez amma İstanbuldan ve Edirnedenden ve Bursadan gayri şehirlerde kasablıktan ihtiyariyle feragat iderlerse cebr olunmaz üç şehirden gayriye kasab yazılmak için hükm virilmek câiz değildir Bir su başıya ya sipahiye defterde hassa yazılan yerleri kendülerin

ya ademlerinin izinsiz ekseler tohumlarını ve sair harclarını ol sipahiden ziraat idenlere alıvirüb cümle mahsülü ne ise sipahiye hükm olunur Sipahi raiyyetiyle müselleme raiyyeti birdir birinde olan hükm câridir ama müselleme raiyyeti fevt olsa oğlu kalsa yerlerin müselleme tapuya virir karındaşı kal- sa ki müselleme raiyyeti olmaya karındaşı yerini alımaz ve müselleme fevt olanın yerini (14a) haricden kimseye vir- se mâdâm ki müsellemin aher raiyyeti tâlib ola harice virmek câiz değildir müselleme raiyyetine alıvirilür hükm-i şerif vi- rilir Bir karye halkının mer'âları tapuya virilmek câiz değıl- dir ehl-i karye ittifâkları ve rızâlarıyla tapuya virilüb zi- raat etdirilse dahi sonra gelenler dava etseler mer'âlığa hükm olunur bu kadar zamandır ziraat olunur didiklerine iti- bar olunmaz karyeye mer'a lâzımdır Bir sipahinin timarında çift resmi ahere yazılıb galle anın toprağında hâsıl olub galleden aid olan hâsılı ol sipahi alub anın gibi yerlerden tapuya virilmelü olsa tapuyu çift resmi yazılan sipahi ben alurum deyu nizâ' eylese vâkı'â tapu rüsüm-ı örfiyedendir ol yerin resmi ki ol dahi örfiyedendir çünkü ol sipahiye yazıl- mıştır ol alur ama şöyle ki ol karyenin ve nahiyenin bâd-ı havası müstakil bir kimseye dahi hâsıl yazılmış ola tapu ve bâd-ı hava aksamındandır ol alur bu takdirce çift resmi ya- zılan nesne alımaz Doğancı toprağında yava tutulsa ve doğan- cı timarında cürm ve cinayet vâki' olub sancak beğı tarafın- dan dahl ve nizâ' şunlar ki doğancı başlılarıdır onların ti- marları serbestdir timarlarının rüsüm-ı serbestiyesi doğancı başlıları tasarruf iderler ama şunlar ki doğancılarıdır timar- larının rüsüm-ı serbestiyesi ağalarına râci'dir doğancı tima-

rında düşen yavaya cürm ve cinayete sancak beği tarafından dahl câiz değildir meğer ki sarâhaten defterde yavas ve kaçgunu hâsıl kayd olunsa ol (14b) vakit defter muteberdir mucibince amel olunur ve doğancı timarında salb ve siyaset lazım gelse sancak beğindir hüküm-i kadı lahik olduktan sonra cürm olduğu yerde sancak beği ademi siyaset ider harice alub gitmek ve bedel-i siyaset almak kanun değildir Bazı yerlerde kefere fuçuları açub hamr satmak istediklerinde fuçuyı ölçerlermiş kaç karış ise karış⁴⁴ akçesi⁴⁵ deyu ikişer akçe alurlarmış bu kaziyeye defterde dahi hâsıl yazılmışdır yazılan yerlerde evvelden âdet olmağın yazılmış ola alınur yazılmayan yerlerde alınmaz Bir yaylak kadîmü'l-eyyamdan tasarruf olunudururken anın hudud sinorunda olan yerlerine biraz koyun haric ez defter deyu müstakil bir kimse dava idüb taleb eyleye itibar olunmaz ol yaylak kadîmü'l-eyyamdan ne vechile tasarruf olunagelmış ise geru ol vechile tasarruf olunur deyu hüküm virilür evvel taleb iden kimse evvelden yaylayu gelmeyüb dahi mücerred okuyub yazdırmağla dahl etmesi câiz değildir men'olunur defterde yazılan hâsıla noksan gelmemek için ol yaylakda tezvîri ile üzerine yazduğu için zecr ile ol akçe kendüden alınur Bazı raiyyet oğulları olub evkâf-ı sêlâtin câbîleri yahud şehzade âmil-leri kendü kendülerinden defterlerinde kayd idüb rüsûmlarında nizâ' etse câiz değildir oğulları geru raiyyet sahib-lerininindir anlar tasarruf iderler meğer ki emr-i şerifle vilâyet muharriri çıkub defter-i cedîde kayd olunmuş olsa Bir taife ya bir kimseyerin (15a) ve mekanın koyub devabbı ile gelüb bir örüye konub bazı örüyü ziraat idüb

su ve otlarını tazyik etseler bu kaziiye yakın zamandan beru ise kaldırılır eğer çok zaman oldu ise zaruri def' etdirilür kaldırılmaz mer'a mutlaka ziraat olunmak câiz değildir Bazı şehirde yağçın⁴⁶ olur ellerine nişân-ı hümâyun virilse ba'de'l yevm anda yağçın olub sabuncu ve mumcu taifesine mikdarlarınca hâsıl olan yağı vezn ve tevzî ve taksim idüb bazısının akçesini alub virmeye bir vechile taksim ideki müteşekki ve mutazallim olmaya tamam adalet üzere ola Bir timarda hali hâsıl olur yerler ekilmeyüb daima çalılık ola reayaya dahl etdirmeyüb sahib-i timara hükm olunur Bir kimse bir mikdarı yeri sipahiden tapuya alub beynlerinde akd sahih olub bir mikdar akçesin virüb bir mikdarını getürmek için kendilere sipahi ol yeri bir kimse tapuya virse tapu üzerine olmaz sahih değildir yer evvelki kimseye hükm olunur Kimse bir vakıf içinde oturub vakıf içinde bir mahlûl yer vâki olsa câbî olan kimseden kanun üzere tapuya aldıktan sonra haricden bir kimse mütevelliyeye varub mahlûldur deyu mütevelliden tapulayub nizâ' eylese vakıf mahsûlünün zabtı câbîlere müfevvez olduktan sonra yer tapusu dahi ana müfevvez olub anın mahlûl yeri tapuya virdüğü sahih olur ol kimse mukaddem câbîden tapuladığı sâbit olıcak hasım olanın varub mütevelliden tapuladığına itibar olunmayub tapu-yı evvel muteber olur Fevt olan raiyyetin yerine (15b) oğulları mutasarrıf iken biri dahi fevt oldukda sipahi karındaşından resm-i tapu almayub sonra gayri sipahi geldikde karındaşın hissesinden resm-i tapu vir deyu cebr idemez ol resm-i tapu zamanına değildir Celebkeşler aldıkları koyunu bozve muattal yerlerde ve dağlarda fi'l-cümle sancak beği ve gayrin hassa

çayırlarında ve üzerlerine haric yerde bir kaç gün yürüdük-
 leri için otlak resmi taleb eyleseler men' olunur Bir kimse
 fevt olub karındaşıyla tasarruflarında olan yerlerden hisse-
 sin karındaşıyla kız karındaşı tapuya alub kız karındaşı his-
 sesin tasarrufa zevci mübaşir iken fevt oldukda zevcin karın-
 daşları bu yer karındaşımız tasarrufunda idi deyu ol zevce
 yerin tapularız diseler men' olunurlar Bir timarda sipahiye
 hassa yazılan değirmen harab olmağla sipahi tamir için bir
 kimseye virüb ol dahi tamir idüb aher sipahi gelüb hassadır
 deyu ol değirmeni taleb etse ehl-i hibre üzerine varub tamir
 harcını tahmin ve ol kimseye alıvirüb değirmen sipahiye hükm
 olunur Bir sancağın mal-ı gâib ve mal-ı mefkûdu ve beytü'l-
 mal ve yavasî defterde bir zeamete ya timara hâsıl kayd olu-
 nub ol vilâyetde fi'l-cümle serbest timar tasarruf idenler
 dahl eyleseler yava serbestden değildir kul ve cariye tutul-
 sa müjdeleri ne ise ol kimseden kulu ve cariyeyi ana teslim
 iderler de sahibleri zuhûruna dek anın hıfzında olmak gerek
 Bir timara koyun resmi hâsıl yazılıb vilâyet yazıldığı zaman
 koyunu olub resmi deftere hâsıl yazılıb resmi alınurken ih-
 tiyarıyla (16a) satub gayr(i) mekseb eyleyüb timara bi'l-
 kasd zarar eyleseler anın gibilere kudretleri yetdikce koyun
 aldırub resmini virdirmek gerek eğer ihtiyarlarıyla satmayub
 afet ile helâk olub yine kudretleri kalmasa koyun al deyu
 teklif vechi yokdur anın gibilerin üzerlerine koyun takdir
 idüb resim almak câiz değildir Bac-ı bazar gelüb satılardan
 alınur ama Silistre sancağından gemiciler gelüb reaya evle-
 rinde tereke satub alsalar hass-ı hümâyun için gümrük virmek
 kanundur Rum ilinde mumhane⁴⁷ olan şehirlerde mum hususunda

kanunname bu vechiledir ki ne kadar helvacılar ve balcılar ve gayri mum ider kimselerin mumu olursa mumhaneye virüb yüz dirhem muma iki akçe virüb dükülüb mum olduktan sonra yüz dirhem dört akçeye satılmak ve mumhaneden gayri yerde mum satılmamak ve alınmamak ve şehirden yabana mum gitmemek ve haricden şehre mum gelüb mumhanede zaruret olıcak narh-ı mezbur üzere alınmak ve şehrin mum işleyen ve mum alan kimseleri gayri yerde mum almamak ve mum harice satılmak için teftiş olunub vâki' olursa tehdid olunmak mukarrerdir fakat mumu halk kendü mengenelerinde sıklıkda getürün mumhanede sıkın deyu teklif olunmaya her kim ki bu kanuna muhalif dahl iderse kuzat men' iderler Bir mahalde bir kimse emr ile bazar ikâmet etdirse ol bazarın âdet ve kanun üzere sergi bulunana dahi bile mutasarrıf ola Bir mahalde narh ahvali ihtilâlde olub (16b) hükm virmelü⁴⁸ olsa cemî' erbâb-ı hirfeti kethüdalarıyla ve sair ehl-i vukûf ve haber olan kimesnelere cem' idüb şimdiye dek muhtesib dahl idegelüb ve dahl eylemek ma'kûl olan nesnelere cemîisini görüb ve eski kanunnameye nazar idüb her birinin işinde ve sanatında zamanına göre sermayesin ve harcın ve emeğin ma'lûm idinüb sermayesin

Sayfa 16a'nın kenarındaki çıkma: Bir karyede Zeyd bilâ-veled fevt olub tasarrufunda olan tarlası müstehakk-ı tapu olduktada karye-i mezbur zabiti Amru arz-ı mezbureyi ahire tefviz etmedin ma'zûl olub yerine zabıt olan Bekir ol arz-ı mahlûlü Beşire tefviz murad etdikde Amru ol arz benim zamanımda mahlûl olmağla tefviz düşer deyu Bekiri tefvizden men'e kadir olur mu beyan buyurula El-cevab Olmaz Ketebehu el-fakir Hüseyin

ayru itibar ve hesab idüb harcı ve emeği için sahibine adl üzere bir mikdar koyub dahi her birine narh tayin idüb cemî' hususâtı cins cins nev' nev' sıfat sıfat defter idüb üzerine mühür urub dergah-ı muallaya göndereler ki ba'de'l-arz ve'l-kabul kanunname yazılıb nişanlanub minba'd anınla amel oluna Deştibânlık⁴⁹ defterde hâsıl yazılmasa alınmaz bazı yerlerde deştibânlık defterde hâsıl yazılıb haneden haneye veyahud harmandan harmana birer mikdar nesne alınurmuş kanun değildir il katibleri defterlerde hâsıl yazılmalarda câiz değildir ol deftere amel olunmaz zîrâ hilâf-ı kanun yazılmışdır âdet-i deştibânî oldur ki bir memleketde ekine ve bağ ve bağçeye zaruret olub darlık yer olsa ve etraf ve cevânibde davar çok olub zarar eylese deştibânlık anın gibi yerlerde hâsıl yazılır bir kimse korucu gibi davarları zabt idüb ziyanlığa giren davarı tutub sahibinden bir mikdar nesne cerime alır⁵⁰ deştibânlık yohsa ol makule yer yoğken deştibânlık vaz' idüb reayaya bir nesne takdir eylemek bid'atdır defterde yazılma (17a) dahi ma'mûlün bih olmaz Bir sancakda müşterek nöbet timara eşe sipahiler olub vakit olur ki ikisi bile eşmek emr olunur anın gibi müşterek nöbet timar tasarruf idenlerin yalnız biri eşicek kanunname mucibince cebe ve cebelüyü eşenden taleb iderler şol vakit ki ikisi bile eşmek emr oluna anların nöbetlüsü kangısı ise müretteb ve mükemmel cebe ve cebelüyü ve sairî esbabı andan taleb idüb nöbet eşen çün mühim olub emr ile eşmiştir nöbeti değildir andan cebe ve cebelü istemeyeler Bir sipahinin hizmetkârlarıyla bi'l-fiil anın hizmetinde olub maişeti sipahiden ola avârizdan emin olmak kanundur Defter-i hakanîde hâsıl yazıl-

lan değirmen yeri beğlikdir değirmen vakıf olmağla yeri dahi vakıf olmaz vakıf olan binasıdır şöyle ki bina bi'l-külliye münhedim olsa ocak girü beğlik olur sabıka vakıf itdi deyu taleb etmek câiz değildir meğer ki temlik olunub dîvan-ı âlîdan mülkname virilmiş ola Bazı yerlerde resm-i ganem hâsıl yazılmayub timarları serbest olanlar nizâ' etseler resm-i ganem serbestiyeden mahsulât-ı defteriyedendir her kimin beratında ve defterde mukayyet ise ol alur Bir kimse fevt olub avreti hâmil olsa yerleri mevkûf olub bir kimseye tapuya virilmek câiz değildir sonra vücûda gelüb mâdâm ki ziraate kadir velisi oğlan için ziraate tâlib ola sipahi tapuya virmiş ise de alıvirilüb velisine ziraat etdirilüb ol maku-
le velisi olmayan sagirin babasından intikal iden tarlaları sipahi ahire tapuya virse olur ama sagir yetişüb ziraate kadir olub (17b) atası yerine tâlib olursa sagîre hükm olunur tasarruf idenin on yıldan ziyâdedir deyu muta-

Sayfa 17a'nın kenarındaki çıkma: Bilâ veled fevt olan Zeydin tarlaları sahibi arz canibinden Amru'a tapu ile virmek murad etdikde li-ebeveyn kız karındaşı olub tarlaları olduğu mahalde sakine olan Hind elbetde tapu ile alurum dimeye kadir olur mu beyan buyurula El-cevab Olmaz Ketebehu Yahya el-fakir

Bir raiyyetin karındaşının fevti zamanı iş eri amelin tuttuğu sahibi timarın tasarrufu zamanında olmayub mukaddema olan sahiblerin zamanı ise resm-i tapu anların zamanına düşmüş olur iş eri yerleri tapusuz tasarruf idersin deyu karındaşından tapu taleb idemez Celâlzade

sarrıfım deyu nizâ'ına amel olunmaz kezalik ecnebi zuhûr idüb be bu yeri oğlan doğmazdan tapu ile almışidim deyu temessük ibrâz eylese tapusuna ve nizâ'ına itibar olunmaz

Fasl-1 derbeyan-1 ahval-1 tapu⁵¹ Raiyyetden ve erbab-i timardan ve gayriden yerler ve çayırlar tasarruf idenlerden biri fevt olub oğulları kalsa tasarrufunda olan yerleri ve çayırları tapuya müstehak olmaz oğullarına intikal ider oğulları kalmayub kızları kalursa bî-garaz kimseler takdir eyledikleri tapu ile kızlarına kızları olmayub baba bir karındaşı kalursa baba bir er karındaşı yok ise hemşiresine yurdu üzerinde sâkin olsun olmasun bin on iki tarihinde⁵² böylece ferman olmuşdur evvel yurdu üzerinde sükûn şart imiş sonra afv olunmuş⁵³ hemşiresi yoğise babası var ise babasına yoğsa vâlidesine yoğsa müştereklerine yoğsa ol yerde üzerinde eşcâr olub vereseye intikal iderse ol eşcârın meyvesin görüb gözetmeğe suûbet olmağın eşcar intikal iden

Sayfa 17b'nin kenarındaki çıkma: Müteveffanın çiftlik evleri olmasa yahud olsa lâkin ol çiftlik üzerinde verese sakin olmayub aber yerde sakin olsalar bu babda karye halkından yere ve çayıra zarureti olub tâlib olanlara virilür

Ana fevt olub yerleri ve çayırları oğullarına virilmek kânun değil iken bin on iki şevvalin on beşinde bî-garaz kimesneler takdir eyledikleri tapu ile virilmek ferman olunmuşdur

Kafirin oğlu ve baba bir müslüman karındaşı veyahud hilâfinca müslüman kafir oğlu veya bir kafir karındaşı bî-garaz müslümanlar takdir eylediği tapu ile müstehak olur

vereseğe müstereke takdim olunmuşdur⁵⁴ anların dahi yoğsa karye halkından yare ve çayıra zarureti olub tapu ile tâlib olanlara virilür harice virilmek hilâf-ı kanundur karye halkından tâlib olub tapu ile almazlar ise ol zaman sahib-i arz muhtardır istedüğüne tapu ile virir sahib-i arz tapuya müstehak olan yerleri ve çayırları kendi tasarruf etmek oğluna virmek kat'a câiz değildir imdi bu makule müteveffanın yerleri tâlibe olan kızlarına (18a) tapu ile virilmek

Sayfa 18a'nın kenarındaki çıkma: Kibel-i saltanat-ı sultanîye arz olundukda tuğra-yı garra ile masnun olan emr-i şerif ile tertib-i tefviz ve erbab-ı istihkak-ı tefviz bu vecihle sadır ve ferman-ı hümâyun olmuşdur imdi tasarruf idenlerden biri fevt oldukda oğlu kalursa yerleri tapusuz oğluna intikal ider oğlu kalmayub kızı kalursa bi-garaz müslümanlar takdir eyledikleri resm-i tapuyla kızına kızı olmayub baba bir er karındaşına ol dahi bi-garaz müslümanlar takdir eyledikleri tapu ile alur kızı ve baba bir er karındaşı yoğ ise yurdu üzerinde sakine olan hemşiresine yoğ ise babası kalursa babasına babası kalmayub anası kalursa tapu ile anasına validesi dahi olmayub müsterekleri var ise tapu ile müstereklerine müsterekleri yoğ ise karye halkından zarureti olub talib olanlara il virdiği tapu ile virilüb harice yer virilmez karye halkından kimesne almaz ise ol zaman da sahib-i arz muhtardır kime dilerse tapuya virir fi evasıt-ı şehr-i muharrem sene selase ve selasin ve elf tarih ile der-i devlete arz olunub tuğra ile vürûd iden ferman-ı celîlü-l-kadrindir

dokuz yüz yetmiş beş zilkadesi guresinde⁵⁵ ferman olunmuşdur lâkin babası vefatından sonra ne mikdar zamana dek virilmek hususu tasrih olunmamağın ol asl müteveffanın yerlerini reaya sâhib-i arzdan tapu ile olub ele düşüb zaman geçmiş iken müteveffanın kızları gelüb talibe olub almağla yer ahvalinden beyne'r-reaya külli ihtilâl olmağın ne mikdar zamana dek virilmek ferman aluna deyu pâye-i serîr-i âlâya arz olundukda bin on dört ramazanı guresinde⁵⁶ anın gibi oğlu kalmayan müteveffanın yerleri tâlibe olan kızlarına

Der beyan-ı arazi-i muafiyet Bir vilâyet-i Rumda bazıları muafiyet üzere defterlerde yazılıb yerler tasarruf anın gibiler fevt olsa ol yerler mâdâm ki defatirde mülk yazılmış olmaya mücerred ber-vech-i muafiyet kayd olunmuşdur akrabasına intikâl etmeyüb sahib-i timara hükm oluna lakin içinde evleri ve düzenleri ve sair mülkleri olmağla ecnebiye virilmez il virdiği resm-i tapu ile yine vereseye virile ki emlaklerine zarar gelmeye

Bu suretde sahib-i arz ol tarlaları Amra virdikden sonra hâlâ Hind ben bade'l-yevm varub tarlalar olduğu mahalde sakine olurum deyub Amrın virdiğün virüb ol tarlaları Amrudan almağa kadir olur mu beyan buyrula El-cevab olmaz Ketebehu Yahya

Baba ana üzerine takdim olunmuşdur

Müteveffanın oğulları babaları intikalinde sağır bulunub babaları yeri ahere virilüb tasarrufa kadir ve baliğ olduktan sonra on yıl kimin elinde ise alurlar on yıldan sonra alınmaz mutasarrıfın olur

babaları vefatından on yıla dek virilüb on yıldan sonra virilmeye deyu ferman olunmuşdur kız gerek sagîre gerek kepire ve baba bir karındaşı gerek sağır gerek kebir bu minvâl üzere ahkâm yazılır⁵⁷ evladı ve baba bir karındaşı olmayan müteveffanın yerleri yurdu üzerinde oturan kız karındaşına tapu ile virilmek hususu bin on ramazanı guresinde ferman olunmuşdur dört beş seheye dek virilür zaman geçmiş olıcak olmaz⁵⁸ babaya oğlu mahlûlü tapu ile virilmek bin on iki şevvalin on beşinci günü ferman olunmuşdur bundan akdem müteveffa oğlu yeri babasına virilmek ile oğlu fevt olanlar oğulları yerlerinden ve çayırlarından mahrum oldukları için çiftlik bozulub harab olduğu pâye-i serir-i âlâya arz olundukda anın gibi müteveffanın evladı ve baba bir er karındaşı kalmayub babası ve anası kalursa cümle yerleri ve çayırları bi-garaz kimseler takdir eyledikleri resm-i tapu ile babasına yoğise anasına bin on yedi zilkadesinin on beşinci gününde virilmek ferman olunmuşdur⁵⁹ imdi memalik-i mahrusada yer (18b) ziraat idenlerden biri aher diyara gidüb nâ-bedid olub hayat ve memâtı nâ-malûm olsa mâdâm ki vefat haberi sâbit olmaya yahud yerleri üç yıl boz ve hâlî kalmaya sipahi ahire tapuya virmezdi lâkin nâ-bedid olan kimse gitdüğü vefat etmiş

Sayfa 18b'nin kenarındaki çıkma: Muaf üzere virilen yerlerden defatir-i kadimede mestur olan yahud emr-i hüdavendigâr ile ol yerlerin öşri bile virilmiş olur sipahiden ol öşür münkatı' olur arz-ı muafiyede bağ ve bağçe dikseler sipahi toprağımdadır deyu öşür taleb idemez öşrüne bile ol muaf muta-sarrıf olur Celâlzade

(Sayfanın kenarında bir de arapça çıkma vardır)

olursa sipahinin resm-i tapusuna külli gadr olmak lazım gel-
 düğü bin on üç⁶⁰ senesi cemâziye'l-ahiresinin guresinde
 pâye-i serir-i âlâya arz olundukda ol asl nâbedid olub üç
 sene sıhhati haberi gelmeyen kimsenin yerleri tapuya viril-
 mek babında ferman-ı şerif sâdır olmuşdur⁶¹ üç sene ale't-
 tevâli boz ve hâli kalan yerler taûya müstehak olmuş iken
 fuzûli zabt olundukda imdi ol makule hilâf-ı kanun resm-i
 tapusun fuzûli tasarruf olunan yerlerden sahib-i arz yahud
 vekili öşür ve resim almağla tapu sâkıt olub anların olıcak
 havass-ı hümâyuna vüzera haslarına ve evkaf ve erbab-ı ti-
 mara külli gadr olduğu bin on yedi zilkadesinin on birinci
 gününde⁶² arz olundukda anın gibi yerlerin sahib-i arz ge-
 rek aslını bilsün gerek bilmesün mücerred öşür ve resim al-
 mağla resm-i tapusu sâkıt olmaz ol yerlerin hilâf-ı kanun
 resm-i tapusun fuzûli tasarruf eyleyenlerin olub erbab-i
 timara gadr olduğuna rıza-yı hümâyun yokdur bu makule yer-
 lerde sahib-i arz muhtar olub kendü zamanında vâki olmuş i-
 se diledüğüne resm-i tapu ile virmek ferman olmuşdur⁶³ imdi
 sahib-i arzın kanun üzere resmini virmede izni yoğıken hi-
 lâf-ı kanun olunub satılan yerlerden ve çayırlardan sahib-i
 arz ya vekili öşür ve resim almağla resm-i tapu sâkıt olmaz
 sahib-i arz muhtardır dilerse (19a) kanun üzere resim
 alub tasarrufa izin virir dilemezse bey'lerin fesh idüb es-
 ki sahiblerine tasarruf etdirir deyu ferman olunmuşdur⁶⁴ amma
 satan yedi sekiz on yıl mürûr eylese bir sipâhi zamanı dahi
 geçse sonra gelan sipahi bu yeri sipahi marifetiolmadın sat-
 mışsın deyu dava idemez bu husus mezkûr sipahinin kendi za-
 manındadır imdi sipahinin marifeti yoğıken hilâf-ı kanun

resm-i fuzûli kûhdan açılan yerlerden sahib-i arz ya vekili öşür ve resim almağla resm-i tapusu sâkit olmaz o yerler resm-i tapusuz açanların olub sahib-i arza gadr olduğuna rıza-yı hümâyun yokdur ol makule yer açanlara il virdüğü tapu ile virile kûhdan açub ziraat idüb öşür ve resim virürüm de-yu resm-i tapu virmeye taallül iderse sahib-i arza hükm olunub diledüğüne tapuya virmek ferman olunmuşdur Muharrer-i vilâyetinden sonra yeni açılan yerler ve çayırlar ashab-ı timarın muhtar ve mümtaz sinoru dahilinde olub öşür ve resimleri kanun üzere hakları iken ümena ve ammâl ve mübaşirîn-i emvâl tahrirden sonra açılan yerler haric ez defterdir de-yu bu mahsulü miriye aid olmak üzere maliye tarafından hükm ile müdâhale itdikleri bin on sekiz muharremi guresinden pâye-i serir-i âlâya arz olundukda uğur-ı hümâyunda hidmet iden erbab-ı timarın mümtaz sinoru dahilinde açılan yerlerin öşür ve resm hakları olub kemâkân erbâb-ı timara ferman olundu⁶⁵ Öte yakaya eşkiya müstevli olmağla reaya zarûri firar hâlâ herkes yerine varmak ferman⁶⁶ olmağın ol makule⁶⁷

(19b) perâkende olanların yerleri ve çayırları üç yıldan ziyade hâli kalmağla değirmen ve bağ ve bağçelerinden takdir olunan öşür ve resim virmemeğle sahib-i arz olanlar ashâb-ı menâsib ve kul taifesine ve gayre tapu ile virüb ve bazıları dahi fuzûli tasarruf eyleyüb reayaya bu babda zulm ve taaddi⁶⁸ olduğu arz olundukda bin on sekiz muharremi guresinde üç yılla dek yerlerine varan reayanın yerleri ve çayırları ve değirmen hisseleri ve sair mülkleri kendülerine teslim olunub kemâkân mutasarrıf olalar anın gibi tapuya alanlar akçelerin

sahib-i arzdan almak ferman olundu Evveliden ziraat olunub öşür ve resmi alınagelen tarlaları dinlendirmek konulmayub ale't-tevâli üç yıl bilâ mâni boz ve muattal konmuş ise ashabı.. kadimi yerlerimizdir deyu nizâ' iderler ise câiz değildir ol muattal yerleri zi'l-yed oldukları hasebiyle il virdüğü resm-i tapuyla ashabına teklif idesiz almayub geru ol vechile taallül iderlerse sahib-i arza hükm idesiz ki diledüğüne tapu ile vire⁶⁹ Bir raiyyet yerinden kalkub aher yerde on yıldan ziyâde sâkin olmuş iken kaldırmak hilâf-ı kanundur⁷⁰ nihayet muharrir-i vilâyet çıkub sâkin bulunduğu karyeye yeniden raiyyet yazınca eski sipahisine ancak rüsûm-ı raiyyet virür⁷¹ ve bir raiyyet kalkduğu karyede kalan yerlerini ziraat etmeyüb tatil etdüğü ecilden sipahiye zarar olmağın zecr ile çift bozan resmi⁷² alınmak fermân olunmuşdur hâlî kalan yerlerini sahib-i arz tapu ile ahere virüb hâsıl olan (20a) öşür ve resmin ol yeri tasarruf idenden aldıktan sonra veyahud karyesinden gidüb aher karyede sâkin olan raiyyet her yıl varub yerlerini ziraat idüb öşür ve resmini virdikten sonra mücerred aher yerde sâkinsin deyu çift bozan resmi taleb olunmaz Tasarrufunda yoğiken babasının üzerinde defterde çift resmi yazılmış didiklerinde ol vechile dahl iden sipahinin toprağında yeri yoğsa mücerred defterde yazılmışdır deyu dahl olunmak câiz değildir bu babda deftere itibar yokdur amel olunan tasarrufdur yeri bi'l-fiil tutarsa alinur Fasl-ı timarında sipahi tasarrufunda olan hususun ve bu hususda tasarruf-ı sipahi ne üslûb üzere olduğun beyan ider Sipahi timarında mevkuf⁷³ olan reaya çiftlikleri bütün çift ve nim çift ve dahi akall dâhil-i defter ve haric-i def-

ter her ne ise sipahiye müteallikdir defterden haric olanlara ammâl dahl ve taarruz eylemeyeler ve defterde adı olmayan raiyyet oğullarına ve kardaşlarına sahib-i timar dahl eylemek kanundur⁷⁴ raiyyet oğlu ve karındaşı haric ez defter olmak zarar virmez haricden kimse dahl etmeye ve köhne defterde mes-tur olursa telbis ile mürde veya gaib deyu yeni deftere yazıl-mayan reayadan zinde olanlara dahi sahib-i timar dahl eyleye belki bir timarın kadimi raiyyetlerinden bir nicesi fetret sebebiyle gayri vilâyete gitmiş olsa defter yazıldıktan son-ra yine ol timara gelse sahib-i timar mutasarrif ola varduğu yerde on yıl oturub anda yazılsa ol muteberdir⁷⁵ (20b) ya-zılı olsa bu kanun ile amel olunur Ve raiyyetin azadlu kulu dahi sahib-i timar tasarrufunda olur haricden kimesne dahl etmeye ta il katibi tahrir-i vilâyet idecek kime tahrir ider-se ol ola Ve kadimî koz ağaçları ki yohsulun çiftliği içinde olmaya nizâ' yok ki sahib-i timarındır ve şol koz ağaçları ki yohsulun bağçesi içinde işlemesi ola ya atasının ve dede-sinin işlemesi ola andan sahib-i arz öşür alur ve şol kafi-ri koz ağaçları ki raiyyetin çiftliği içinde yahud hududun-da ola ve raiyyetin alına zamanı⁷⁶ ola ve raiyyet anı zabt idüb hâsılı ise sahib-i timar ile olsalar⁷⁷âlâ tariki'l-mü-nâsafa ve dağlarda olan kestanelikler ki reaya ve haric kim-seler divşirirler reaya himayetine göre riayet oluna himayet-lerine göre nazar idüb emeklerine göre kimin timarı ise üle-seler haricden olanlar destursuz döşenile döşeyene dahl

Sayfa 20a'nın kenarındaki çıkma: Raiyyet karındaşı raiyyet oğlu olmasa sipahi dahl idemez

etmeyeler Ve dağlarda hod be hod nâbit kestanelikler beğlik olur kime timar ise anın hükmünde olur ama ekser budur ki be-
 ratında ve defterinde mukayyed değildir zevaid gibidir Ve
 bir süvari raiyyetden kable'l-vakit rüsûm alsa koyun resmi
 ve dönüm resmi gibi vakt-i hulûlunda ol ma'zûl⁷⁸ olub alan-
 dan ola raiyyetden bir nesne talep eylemeye ama raiyyet da-
 hi evvelki süvari ne aldıysa isbat idüb kadıdan hüccet alvire
 re ki talep etdikde elinde temessük ola⁷⁹ ve beğlerbeği ba-
 zı sipahinin eline mektub virüb kadılarına gönderirlermiş ki
 bu kişiye raiyyetden kalan⁸⁰ resmi kable'l-vakit alviresin
 deyu gerekdir ki beğlerbegiler ol makule mektub virmeyeler ve
 eğer eslemeyüb virirlerse kanuna muhalifdir (21a) kuzat
 amel etmeyeler ve amel eylemedikleri ile muatteb olmayalar
 Ve eğer raiyyet hastalıktan ya yohsullukdan ya pîrlikden gü-
 cü yetmedüğünden çiftini bozsa çiftliğini bıraksa andan sü-
 vari bennak resmi⁸¹ ala elinden yer gayre vire çift yazılıb
 durursun deyu çift resmini talep etmeye Ve bir raiyyet ki
 bir köye raiyyet kayd olmuş ola elinde olan çiftlik bazı
 gayri köy sinorunda vâki' olmuş olsa çift resmini raiyyet
 kayd olduğu süvari ala aher süvari bazı yerlerin sinorunda
 deyu dönüm vire talep etmeye heman öşür ve sâlâriye ala eğer
 çiftlikden ziyade yer tutarsa anınçün akçesi vire Ve bir ra-
 iyyet fevt olsa⁸² çiftliği olub müteaddid oğulları mezkûr çift-
 lîği tasarruf iderlerken biri fevt olsa anın hissesiçün sa-
 ir karındaşlarından süvari tapu talep idebilür karyede

Sayfa 20b'nin kenarındaki çıkma: Bununla amel olunmaz her sipahi toprağı yerinin resmin alır

ev yeri tapusu âlâsını elliden ziyade alınmaya evsatından kırk ya otuz ednasından yigirmi ya on akçe alına Hassa Çitliği⁸³ yeri hükmi oldur ki tapulamağla kimseye mülk olmaz tapusu câiz değildir sahib-i timar olanlardan her kangısı ki akçeye tama' idüb tapuya virse kendi zamanında tapuya alan kimsenin tasarrufunda olur kendü nizâ' idemez ama kendüden sonra timar kime intikal iderse ol bozar kendü dahi bozar ise olur kılıç yeri tapulanmaz demekden murad budur ki hila finca raiyyetlik yerlerin örfe muvafık tapulandıktan sonra tapulayan kimsenin ayırık elinden alınmaz tapu üzerine tapu olmaz nikah üzerine nikah olmadığı gibi Şol raiyyetlik ki yerler ıssı olub veya celâ-yı vatan⁸⁴ idüb mahlûl kalur (21b) timar eri kendüsi tasarruf ider hassa yerler gibi⁸⁵ kendü çiftin sürer veya ortağa virir bunun gibi yerlerden el çeküb yine tapuya virse câizdir sipahi kendü kendüden tasarruf etmekle hassa olmaz fi nefsu'l-emr raiyyetlik yerlerdir hatta sipahiye avarız vâki' olsa çiftten çifte avarız teklif olunsa ol sipahiye tasarruf etdüğü yeri bellü raiyyet adına izafet olunub filan yeridir deyu reaya arasında add oluna sipahi ol yer için avarız belasına yohsul ile man çekmek gerekdir ki meğer tul-ı zamanla müteakiben defter-

Sayfa 21a'nın kenarındaki çıkma: Elinden yeri alınub gayre virilmek câiz değildir meğer ki ihtiyarıyla fâriğ ola zaruret dahi olursa bile alınmaz

Ama heman geldüğü gibi taleb lazımdır şöyle ki biraz zaman geçüb taleb etmeye bir sene ol sipahi ki hâsıl ola tecviz etmiş olur sonra taleb idemez câiz değildir

de sipahi elinde kayd olunmuş ola ve raiyyet yerleri cümlesinden çıkmış ola bu itibar ile havass cümlesinden olub has-
sa hükmünde olur⁸⁶ Ve bir timarda koyun ve kovan ve bağ ve bağçe ve asiyâb olmayub sonradan hâdis olsa âsâr ve rüsûm sahib-i timara müteallikdir Ve her gâh ki vilâyet-i mahrusa-
da avarız vâki' olsa subaşılar ve timar erleri reayaların ka-
dı huzuruna getürüb kadı yazub padişah emrini yerine koyalar temerrüd iden kimseleri bile koşılan mutî' idivire Ve timar-
da hâsıl kayd olunan değirmen harâb olsa sahib-i timar de-
ğirmen ıssısına yapmak teklif ide kudreti olmayub⁸⁷ yapmazsa üzerine olan rüsûm(u) sipahiye hükm ideler cebr ile satdı-
rılmak memnû'dur⁸⁸ kendi feragat idüb ocağı sahib-i arza teslim iderse resimden kurtulur Ve serbest timarlarda müselle-
lem ve Yürükân-ı Hüdavendigardan gayri reaya tutdukları ya-
va ve abd-i âbık ve kenizek müjdeleri sahib-i timarındır müd-
det-i örfiyeleri tamamından sonra bazarda kadı marifetiyle bey' (22a) min yezîd olunub satılan kulun ve cariyenin ve devabın bahaları ashab(ı) zuhûr idince bir emin katında hıfz olunmak kanun-ı kadimdir müddet-i örfiye dahi kulda ve cariyede yüz gündür⁸⁹ ve devede kezâlık yüz gündür at ve ka-
tırdı kırk gündür sığırdı yigirmi beş gündür keçide yigirmi

Sayfa 21b'nin kenarındaki çıkma: Bu dahi merfû'dur kadimi raiyyet yeri olub sipahi eline düşüb deftere kayd olunmağla sipahi yeri olmaz ama belasın çeker

Timârda resm-i ganem kayd olunmuş olsa olur değil ise mev-
kufu olur değirmen resmi dahi kadimi ocak ise alur değil ise vilâyet tahrir olununçaya dek mevkûfu alur

altı ve koyunda on iki gündür ve reaya tutmasında itibar serbest timaradır ve serbest olmayan timarlarda kendi reayasıyla gayrin reayası tutmasında fark yoktur⁹⁰ defterde bu husus tayin olunmadığı takdirce mir-livaya yahud subaşılara veyahud olıgeldüğü üzere amel olunmak mer'idîr ve yaya ve müselleme ve yürükler tutmaları dahi bu üslûb üzere ma'mûldür amma sancak beğine müteallik olan hususda kendülerin sancağı beğine müteallikdir Beytü'l-mâl ve mâl-ı gaib ve mâl-ı mefkûdu mukâtaaya alan kimselere şöyle ilâm eylemek gerektir ki bir yerde beytü'l-mâl vâki olsa vâki' olduğu gibi defteriyle yazılıb⁹¹ beytü'l-mâlcıya teslim oluna eğer varisi malûm olub ol varisin dahil-i memleketde mekânı malûm olursa def'i beytü'l-malcıya virilmeye belki vasi elinde altı ay mikdarı dura eğer varis gelmezse beytü'l-malcıya teslim oluna sonra varis gelürse beytü'l-malcıdan ala ve eğer varis haric-i memleketde olub mekânı malûm olmazsa ol kimseye mefkud dirler bir sene mikdarı kadı elinde dura⁹² sonra beytü'l-male teslim eyleye ve mal-i mefkud deyu beytü'l-mal ile bile mukâtaaya virilen tereke-i meyt olandır her evinden çıkub sefere giden kişinin değildir yahud malını emanet (22b) koyub giden kimsenin malı değildir minba'd bu kanunla amel olunub tecavüz isteyenleri kuzat men' ideler

Fasl-ı resm-i çift ve bennak ve resm-i ganem ve resm-i asi-yab beyanındadır Resm-i çift tamam çiftlik üzere kayd olunan kimseden otuz altı akçedir⁹³ nim çiftlikden resim nısf

Sayfa 22a'nın kenarındaki çıkma: Ahval-i beytü'l-mal ve mal-i gaib

zâlik amma Liva-yı Hamidde⁹⁴ resm-i çift tamam çiftlikden⁹⁵ kırk iki akçe nim çiftlikden nisf zâlik sesbest olmayan sipahi timarında yigirmi yedi akçe sipahinin on beş akçe sancak beğininindir bazı nevahiden sipahi yigirmi yedi akçe aldıktan sonra sancak beği ancak altı akçe alır ve bazı nevahide bütün çiftüden yigirmi yedi akçe ve üç akçe sancak beği alır ve on iki akçe⁹⁶ subaşı alır nim çiftten resm-i nisf zâlik ve Eğridir hisarı erenleri timarında resm-i çift elli yedi hakk-ı mirliva⁹⁷ yigirmi yedi ve hisara öşür getürmek için on baş ve hakk-ı sipahi⁹⁸ on beş akçedir Resm-i bennak ve resm-i bennak on iki akçedir⁹⁹ amma bir kimse defterde bennak yazılıb elinde nim çifte vefa ider yeri bulunsa nim çift resmi olunur Ve caba bennak ekinlü olsa resmi ki on iki akçedir ol alınur ez'af reaya ki bazı nevahide kara tesmiye olunur resm altı¹⁰⁰ akçedir ama himayet olmak emr-i müstahsendir ve nes(1)-i reayadan mücerred olanlardan şöyle ki mecnûn ve marîz olmaya mikdar bu mikdarınca resim alınur gerek ehl-i kisb olsun olmasun¹⁰¹ Ve defterde mücerred kayd olunan kimse tehhül etse bennak resmini verir ama reaya kafirler olsa her müzevec kafir süvarına senede yigirmi beş akçe¹⁰² (23a) verir Der beyan-ı duhân¹⁰³ bir kimse aher sipahinin timarında mütemekkin olub kızın çıkarsa resm-i duhân âlâ yerden dokuz akçe mütevasıtü'l-hal altı yedi akçe alına fakirden haline göre alına yürükden dahi bu cârîdir ve piyade ve müselleme kızı olub dahi sipahi timarında çıkarsa resm-i duhân beş akçe alınur ve aher timardan gelüb bir kimse yurd idinüb bir timarda kalsa bağ ve bağçesi olmayub timar sahibine öşür virmese üç akçe resm-i duhân alınur amma

sahib-i timara resimden kalil ve kesir nesne virirse res-i duhân alınmaz lakin kızı çıksa heman resm-i duhân beş akçe alına ve şehir halkından bir kimse bir köyde temekkün etse ziraat eylesün eylesün resm-i duhân alınmaz ama kızı çıksa haline göre alınur ama karye halkından ve yürükden bir kimse şehre gelüb temekkün etse kızın çıkarsa dahi resm-i duhân almak kanun değildir Der beyan-ı resm-i ağnam¹⁰⁴ resm-i ganem iki koyuna bir akçe alınur amma Vidin sancağında üç koyuna bir akçe alınmak mukarrerdir koyun tamam dölünü dökdükden sonra mayıs içinde sayılır ve hem koyun ile kuzu maan sayılmak emr olunmuşdur sahib-i raiyyete tâbidir koyun sayılmalu olıcak Vilâyet-i Karamanda kadılar ademisi bile defter edüb koyun çobanı elinde bulunan koyunu her ne vec-hile beyan iderse elindeki koyun kimindir ve kaç kendünün ve kaç koyun gayrindir kadı ademisi defter ider âmil dahi ana göre resim alır ve İstanbul ve Akçakoyunlu (23b) kasabaları ve celebkeşleri ve sair yerlü kasablar ve celebkeşler yılda bir kere abril içinde ellerinde bulunan koyunlarının eğer ol yıl içinde abrilde resmi bitdüğüne hüccetleri var ise ammâl bunlardan tekrar koyun hakkı âdetin ta-

Sayfa 23a'nın kenarındaki çıkma: Ama sipahi kendüsi döğer reaya döğer borcları yokdur ve demed alıcak samandan öşür alınmış olur samandan öşür alınmak yokdur Ketebehu Hayreddin el-müfti-i Saray

Bir raiyyet kızı kim anın koyunu ve keçisi resim virmekde hatun kişiyim deyu nizâ' eylese raiyyet oğlu olsun kızı olsun koyunu olıcak kime mukayyed ise resim hükm olunur

leb etmeye ve eğer ellerinde vech-i mezkûre hüccetleri bulunmazsa satun aldıkları kimseleri buluvireler ki koyun âdetin anlardan ala ve eğer satun aldıkları kimseleri bulmayub ve ellerinde dahi resim bitdüğüne hüccetleri olmaya resimleri bi-kusur kasablardan ve celebkeşlerden alalar ve hem kasablar ve celebkeşlere tenbih oluna ki abrilden öndin koyun alsalar ol yıl içinde ol koyunun resmi bir defa virilmiş ise hüccet alalar ve illâ âdet-i ağnamı sonra bütün¹⁰⁵ alurlar deyu bir mikdar akçe aşağı bazar ide ve defter-i atikde¹⁰⁶ şöyle mestûrdur ki şol kimselerin resm-i ganemi otuz akçeden eksik ela anların heman otuz üç akçesi alına ve şol kimse ki koyun resmi otuz üçünden ziyâde ola andan iki koyuna bir akçe alına ziyâde ve nakıs alınmaya ve şunlar ki koyunu yokdur on ikişer akçe alına fakirler ise ancak altışar akçe vireler ve dahi bir kimse koyun resmi alınacak zamana karîb koyun alsa resmini alandan alalar ben anı alalı

Sayfa 23b'nin kenarındaki çıkma: Lâ-mekân olan kimesne ki koyunu resmi kime hâsıl kayd olunduğu malûm olmaya koyun resmi alınacak vakitte kangı toprakda bulunursa ki ol toprak erine koyun resmi hâsıl yazılmış olu ol alur

Zayd çiftliğinde kadimden gelen sipahiler onuncu demed öşür alagelmiş iken hâlâ olan sipahi elbetde ben sekizinci demedi şer'an almağa kadir olur mu alduğu takdirce döğdürebilür mü Zeyd dahi askeri olsa El-cevab Sâlâriye yemeklik mukabelesindedir mezbur sipahi atını reaya arpasıyla yemleyüb kendü dahi raeyanın etmeklerini sâlâriye alınmaz kanuna muhalifdir eğer reayadan bir nesne almayub sâlâriye almak isterse sekizinci demedi almağa kadir olur

bir aydır didüğüne itibar olunmaya Fasl-ı âşâr beyânındadır Hububatdan hinta ve şair ve kâvres öşür ve sâlâriyelik alınur cümlesi sekiz müdd galleden bir müdd olur ve müdde iki buçuk kile olur bâki hububatdan ki nuhud ve mercimet ve bakla ve penbe ve ketan anlardan heman öşür alınur sâlâriyelik alınmaz (24a) Rum ilinde reaya kefere olduğu yerlerde tahıl eğer öşrü demeden alınursa yüz demede on demed onda üç demed sâlâriyelik alınur ve eğer onda çaçdan alınursa yüz kilede on kile onda iki buçuk kile sâlâriyelik alınur ve ketandan yüz demede on demed onda alınur ketandan sâlâriyelik alınmaz¹⁰⁷ ancak ketanı yumuşadıvirirler güğülden ve zafrandan onda var sâlâriyelik yokdur ve kendirden on demede bir demed öşür alınur ve kuru üzümünden on ikide bir alınur ve pekmezde on beşde bir alınur zira harcı vardır ve köfterden keزالik bir şeyde ki sâlâriye alına eğer sipahi eğer ammâl yemeklik deyu nesne almak câiz değildir zira sâlâriye¹⁰⁸ yemeklik mukabelesindedir Der beyan-ı öşr-i bağ ve çayır Bağ dönümüne bazı vilâyetde on akçe ve bazı vilâyetde beş akçe alınub hadaikden ve harimlerden dahi öşürlerine göre kesim alınur amma bazı yerlerde bağın dönümüne yedişer akçe ve bazı yerde sekiz ve bazı yerde onar akçe alınur bağdan ve bağçeden öşr-i hâsıl alınmak şer' ve kanuna mutabıkdır amma reaya tahlis-i öşürde müzayaka olub def'-i müzâyaka mikdarına bedel-i meblağ tahmin olunub harac itibar alınmuşdur ve bağdan dönüm¹⁰⁹ alınmayan yerlerde üzüm ve gayri fevâkih-i bostan yetişecek üzerine kişiler varub kıymete tutub öşrin alalar dönüm akçesi alınan yerlerde üzüm kesildiği vakit a-

Sayfa 24a'nın kenarında arapça çıkma vardır

lîna kable'l-vakit taleb olunmaya bir vilâyetde defterde bağ-
larda öşür yazılmış ise öşür resim alınur sarihan nesne ya-
zılmış olmasa kadimden ol vilâyetde öşür yazılmış öşür re-
sim yazılmış resim alınur (24b) Timar ve vakıf ve mülk
olan kurada heman bir öşür alına amma vakıf olan kuralarda
öşür tamam vakfa alına vakıfdan gayride bir öşür alınub nısfı
mâlikâne ve nısfı aheri divanîye ola sâlâriye deyu nesne
alınmaya ve kafirin bağı olub şıra hâsıl olan yerlerde eğer
şehirde ve eğer köyde subaşı ve süvarı iki (ay) monapoliye¹¹⁰
tutub sücisini satarlar haddem¹¹¹ ziyâde gücle kafir üzerine
bırakmayalar subaşı ya suvarı monapoliye tutmak istiyecek
kafirin fuçılarını mühürleye bunların şırası satılmayınca
hiç kimse süci satmaya ve iki ay monapoliye için yılın kan-
gı ayın ihtiyar ider ol kafirden alınan ondayı ol aylarda
satarlar bu iki ayda süci satılmayub artarsa gücle kafir ü-
zerine dökmeğe meğer kafir narhına rızasıyla ala ve kafir
şırasın koritesine koyub sıkımak isteyecek def'ü'l-vakte bı-
rakmayub sığmağa izin vireler izin için nesne almayalar¹¹²
ve kafir cebre sıkıcak üzerine duran adem ol cebreyi araya
basılmadık kaldıysa basdıralar cebrelerde üzüm kalmadıysa
su koyub¹¹³ kabına koysa andan onda ve sâlâriye alınmaya ve
şırada yüz medreden on medre onda üç medre sâlâriye alınur
amma Vilâyet-i Semendirede bir raiyyet yazıldığı yerde bağ

Sayfa 24b'nin kenarındaki çıkma:Ebussuud'a ait bir fetvanın
yer aldığı ilk çıkma sayfanın kenarı yırtık olduğu için okunamıyor
Mührini (silik okunamıyor) sipahi ol fuçıyı beğlik
etmek kanundur

dikse öşrini virdikden sonra otuz medre bir medre sâlâriye virir öşür kimin ise sâlâriye dahi anındır bir raiyyet ki bir gayri sipahi raiyyetinden bağ alsa yahud aher sipahi yerinde bağ dikse öşür ve sâlâriyeyi sahib-i zemine virir ve kafir fuçısın açub sücisin satdıkdı orta medresiyle¹¹⁴ bir medresi alına¹¹⁵ Ve şol çayırlar ki her yıl korunub çayır ola (25a) gelmişdir her kez ziraat olunmaz anın gibilerden çok otluk hâsıl olur yohsullar tasarrufunda olsa örf-i padişâhi üzere öşür vireler şol yer ki raiyyet çiftliğinden olub kadimî çayır olmayub su basmağla çayır olsa elinden alınmaz öşri hükm olunur sonra sunun inkitayıyla kabil-i ziraat olsa sipahiye nâfi' ise ziraat etdirir¹¹⁶ Vilâyet-i mez-bûrede her raiyyet baştinadan baştinaya harman vakdinde birer araba otluk ve bozukda birer araba odun vireler mevsimlerinde odun ve otluk almasalar yedişer akçe otluk için ücret

Sayfa 25a'nın kenarındaki çıkma: Matleb Arz ve vakıf ve ...

(silik okunmıyor) bağ ve bağçe ola

Mesele saban ile ziraat olunub öşri virilan yerde eşcâr müsmire olmağla bağçe olur mu El-cevab eşcarımüsmire ashabı il virdüğü tapu ile alurlar Ebussuûd Efendi

Bir tarlanın etrafında harım olub dört taraftan meyve ağaçları olsa gölgesi düşen yer mülke hükm olunur mu El-Cevab Yer mülk olmak mümkün değildir ama ağaçların diblerin sahibi tasarruf edüb kulluğun virir o yer yine saban yürürse anı tapuya virmek câizdir ama ağaçları sahibine virmek evladır

odun için alınur¹¹⁷ arz-ı vakıf ve arz-ı miriden bağ ve bağ-
çe etmek için sipahi yer tapuya virse ve ol kimse anı bağ
eylese eğer ağaçları biribirine yakın olub arası ziraate
kabil değil ise bağçe hükmündedir eğer arasına çift girüb
kabil-i ziraat ise meyvenin öşrini vireler bağçe hükmünde
oldukda müddedi az eğer çok ise sipahi ben bunu çiftliğe zam
iderim ağaçlarını kal' eyle dimeğe kadir olmaz ya icare vaz'
etmek gerek öşür bedeli veyahud meyve öşrin almak gerek vak-
fa enfa' kangısı ise anınla amel olunur zaman mürûriyla a-
ğaçları kalmasa sipahi bozub yine çiftliğe zam idemez meğer
sahibi icaresin virmeğe kadir olmaya ve feragat ide ol va-
kit sipahi dilerse bağçe eylemek için bir kimseye virir di-
lerse ziraat idüb ekmeğe virir enfa' kangısı ise anı ider
içine saban girüb sürilen yerler havlu içinde de olursa ta-
puya virilür içinde eşcar-ı müsmire olmağla tapu sakıt ol-
maz lâkin sahib-i arz ahire viremez eşcar sahibine virir
şol yerler ki çift sürile ağaçları gerek sık gerek seyrek
(25b) mutlaka saban giren yerler havlu içinde de olursa
taş divar dahi olursa tapuya virilür deyu emr-i şerif viri-
ligelmiştir Der beyan-ı öşr-i kovan Kovandan durduğu yere
tabidir kimin yerinde bal iderse öşür anundur şol yerde def-
terde akçe yazılmışdır ol alına akça yazılmışdır¹¹⁸ olmayan
yerde eyü ve batlu on kovanda bir kovan öşür alına ama def'
ü't-tazyik bazı mevazı'da öşürden bedel akçesi takdir olun-
muşdur¹¹⁹ kovan hususunda mukarrer budur ki bir sancakdaki
defterde kovandan öşür yazılıb resim kayd olunmasa kimin
toprağında bal olmaya raiyyet kovanıdır deyu nesne talebe
kâdir değildir fakat ol sancakda ki kovanda öşür yazılmasa

resim yazılsa sahib-i raiyyet kendi raiyyetin nedenlü kovanı olursa toprağında bal etsün etmesün ol sancakda kaç kovanı ne mikdar akçe takdir olunduysa ol mikdar resim alır¹²⁰ ol resmi alınan kovan aherin toprağında bal iderse sahib-i zemin öşrin alır ve yerlü kayalardan ve yerlü arulardan her yıl bal alurlarmış vâki' olan yerlerde¹²¹ ol kayalar ve arular sipahinin mümtaz ve muayyan sinorunda dahil ise sipahinindir mevkûfu dahl idemez ve illâ mevkûfı alır ve dağlarda ağaç koğuşunda yahud henüz vâki' olmuş kaya koğuşunda bulunan sayd hükmündedir Resm-i otlak Kadimden korunub otlak resmi alınagelmiş yaylakların örf-i sultaniye muvafık¹²² resm-i otlak olunduysa anı alalar anların maadâsı çayırlardan ve kırlardan ki bazı mevazı'da haymana taifesine yurd ve bazı şehirliye hassa ve bazı aher sipahiyle timar kayd olunmuşdur ve bazı hâlî ve haric ez defter ki anların gibi yerlerden ammâl sipahiler (26a) otlak resmi alurlar imiş

Sayfa 25b'nin kenarındaki çıkma: Mesele kovanlık mülk içinde olub kimsenin timarında olmasa lâkin nahl balı sipahi timarında olan ezhârdan cem' ile öşür ya ücret virmese helal olur mu El-cevab Arz-ı öşriyede hâsıl olan aselden öşür alınmak lâzımdır Ebussuud

Eğer kadimden ballık ise ve illâ sayd kısmındandır

Bir karyede öşr-i küvare yazılmış iken raayanın bazıları timar alub ve mustahfız ve hayyiz-i dirliğe sülûk etmekle askeri olduk deyu ol bahane ile toprağında hâsıl olan kovanlardan defter mucibince hakkın virmeye inad ve taallül iderlermiş ol makule askeri taifesinden sakın oldukları evleri önünde ve saçakları altında ve kendü maişetleri için olan

kanuna muhalif ve defter-i atikden haric olduğı sebebden an-
lara resm-i otlak kayd olunmadı resm-i aĝnâmdan gayri nesne
almayalar ve resm-i otlak kayd olunan yerlerden âdet-i kadi-
me üzere her süriden bir orta koyun alalar ve resm-i otlak
evvelden otlak resmi kayd olunan yerlerden¹²³ kayd olunmaz
yerlerden alınmaz ve hariçden sancaĝa gelen koyundan resm-i
otlak âlâ süriden bir koyun bahası yigirmi akçe ve evsat sü-
riden bir koyun bahası on beş akçe ve edna süriden bir koyun
bahası on akçe alalar yigirmiden ziyâde alınmak şer'an ve
kanunen câiz değildir ve resm-i otlak dahi koyun yürüdüğü
yere göre sahibi oturduğu yere göre değildir Ve bir timarda
sipahi mütemekkin olub koyunu olsa yahud piyade ve müselleme
taifesinin koyunu olsa anların gibiden sahib-i timar resm-i
otlak talep etmeye meĝer ki üzerine hâsıl bağlanmış ola ve
yürük taifesinden bir kimse bir timarda yer tutub ziraat i-
düb bağ ve bağçesi olsa sahib-i timara resm-i otlak vire a-
ma kışlak resmi virmeye Ve haric reayadan bir kimse bir ti-

yedi sekiz aded kovandan nesne alınmaya sekiz dokuz kovandan
ziyade ne olursa kanun ve defter mucibince öşürlerin hükm-i
bi-kusur alıviresiz

Sayfa 26a'nın kenarındaki çıkma: Zeyd ve Amru sipahilerin
suret-i defterlerinde öşür-i asel kayd olunmuş olsa şer'an
küvare larından Zeyd ve Amru onuncu kovanımlı alur yoh-
sa mahsûl olan aseldenmi alurlar beyan buyurula El-cevab
Arıda kovanda sipahilerin alakası yokdur mahsûl olan asel-
den alur ketebehu el-fakir Hüseyin el-müfti be-Mostar

marda koyun yürürdünüb veya uzağa koyun virse anların gibiden resm-i otlak taleb olunmaz meğer ki hâsıl yazılmış ola otlak zamanında koyunlarıyla gelüb otundan ve suyundan intifa' idenler her kim olursa olsun üçer yüz koyunların bir sürü add idib âlâ süriden bir koyun evsat süriden bir şişek edna süriden bir toklu otlak hakkı hükm idüb alıviresiz bin on yedi tarihinde hükm-i hümûyun virilmiştir Der beyân-ı resm-i kışlak (26b) Bir timara haricden koyun gelüb kışlasa ağırca süriden bir şişek koyun alına ve alçak süriden altı akçe alınub ziyâde alınmaya¹²⁴ bu resm-i kışlak koyun durduğu yere tâbi'dir yürüdüğü yere tâbi' değildir ve kışlayan kimse sipahiye öşür ve resim virirse kışlak alınmaz ve yürük taifesi dahi bu kabiledendir öşür virdiği yuvada resm-i kışlak virmeye ve illâ yürük her kangı timarda kışladıysa üç akçe resm-i kışlak virmek âdetdir Der beyân-ı berberhane¹²⁵ Karaman defterinden gayride bulunmadı anda dahi bu uslûb üzere yazılmış ki Vilâyet-i Kayseride câri olan kanun üzere yılda yigirmi beş akçe kayd olundu¹²⁶ Der beyân-ı bâd-ı hava Bâd-ı hava deyu defterde kayd olunan resm-i arûs

Sayfa 26b'nin kenarındaki çıkma: Bir sipahi timarına haricden kimse gelüb otundan ve suyundan müntefi olsa otlak resmi alur otlak kayd olunmak lâzım değildir bununla şimdi amel olunmaz

Yaylakda otlak resmi olmaz yaylak resmi olur bir yaylakda ki defterde resim kayd olunmuşdur yaylayan kimesnelerden alunur

ve cürm-i cinayet ve tapu-yı çiftlik ve ev yeri tapusu ve haricden gelüb kışlayan kimselerin tütün resmidir serbest olmayan timarların nısfı sahib-i raiyyetin nısf-ı aheriharicden dahl iden sancak beğlerindir veyahud haricden subaşılardır ikisi bile dahl etdiği yerde her birisi rub' tasarruf ider ama Vilâyet-i Karamanda nısf-ı aher şehzade haslarına yazılmışdır resm-i ganem ve resm-i arûsiye kayd olunan yerlerde dahi bu tarik üzere dahl iderler Gerdek değeri ve yer tapusu Bolu sancağında¹²⁷ başka timar erinindir sancak beğinin ve subaşının anda medhali yokdur ve koyun hakkı ve cerâim dahi sancak beği ile subaşınındır sahib-i timarın medhali yokdur meğer kim timar serbest ola ya hâsıl¹²⁸ kayd olunmuş ola Ve resm-i arûsane cihazlu kızdak altmış akçe ve avretten kırk akçe fakirlerden (27a) nısfı resim ganiye mütevasıtü'l halden beyn beyndir yerlü avretin nikahında ve resm-i arûsânesinde toprak muteberdir kimin timarında nikah olursa resim anındır gerdek resmi bakire kızdak raiyyet sahibinindir babası sipahisi olur her ne makamda çıkarsa çıksun ana hükm olunur Ve eğer suvarının kızı çıkarsa gerdek değeri subaşı ala eğer subaşılık altında ise ve illâ sancak beği alur Yürük lâmekân olduğu ecilden atasına tâbi' olmakda bakire ve sey-yib birdir ve resm-i nikahın âlâsı bir dinardır ednası on iki akçedir mütevasıt nikahda menkûhaya göre alınur kendi mutallakasın nikah idenden resm-i nikah alınur amma resm-i gerdek almak hilaf- kanundur eğer¹²⁹ sancak beği kızı çıkarsa resim beğlerbeğininindir beğlerbeği kızı çıkarsa resim hizâne-i âmireye alınur ve piyade ve müsellemler taifesinin resm-i arûsânesi kızdak çiftliği üzerinde olsun reya yerinde olsun san-

cak beği alur ve eğer seyyib olursa reaya kızı gibi toprağa tabidir eğer kendi babalık çiftliği üzerinde değil ise sahib-i arzındır ve hüdâvendigar abdi olan yürüklerin resm-i arûsânesi kızda çiftliği üzerinde olsun reaya yerinde olsun sancak beği alur ve eğer seyyib olursa reaya kızı gibi toprağa tâbidir eğer kendi babalık çiftliği üzerinde değil ise sahib-i arzındır ve hüdâvendigar abdi olan yürüklerin resm-i arûsânesi hizâne-i âmireye alınur bir kişinin ki yazlığı bir yerde kışlığı bir yerde ola kızı çıkdıkda gerdek değer in raiyyet yazıldığı yerde virir raiyyet yazılmış değil ise kızı ne yerde çıkarsa gerdek değer in ol yer sahibine virir (27b) ve yürük taifesinin evvel ve ikinci gerdek resmi atası sahibine virilür ikinciden sonra olan nikahda resm-i gerdeği her kande olursa ana vireler eğer bir kimse cariyesini abdine virse resm-i nikah ve resm-i gerdek alınmaya eğer cariyesini azadlu kimseye virse bîkr ise nısf-ı bîkr-i hürre seyyib ise nısf-ı seyyib-i hürre alına Fasl-ı raiyyetin raiyetliğe müteallik olan hususları beyânındadır Bir raiyyet fevt olub sagir oğlu ve çiftliği kalsa sagir çiftliği uhdesinden gelmeyecek babası çiftliğidir sipahi resm-i çift taleb etmeye sagir yetişince ahere virüb ziraat etdirüb kulluğunu çekdire hin-i teftişde sagirin velileri çiftlik hakkından gelürüz deyu taleb iderlerse üzerlerine kayd oluna başarımazuz deyu kabul etmeyenlere yazılmayub sagir yetişince sürmeğe mültezim olanlara yazıla sagir çifte yaradıkda babası çiftliğini her kimin elinde bulub tapuya dahi almış ise hâsılı tasarruf ider kanun-ı sultani üzere çiftlik geru sagire hükm olunur ve öksüzden tapu almak yokdur atasından kalmış yeridir mülk-i

mevrus gibi itibar olunur ve resm-i zemini begâyet penbe bir ter veya su basar yerden iki dönüme bir akçe evsat yerden üç dönüme bir akçe edna yerden baş dönüme bir akçe has yerden yetmiş seksan evsat yerden yüz dönüm edna yerden yüz otuz dönüm yüz elli dönüm bir çiftlik itibar alınmıştır ve bir raiyyet ziraate kabil yerini üç yıl boz komak sipahiye zarardır ol zararı def' için üç sene boz kalan yeri sahibinin elinden alub gayriye virmek örfen¹³⁰ câizdir ama dağ ve kır yer olub veya su basub¹³¹ (28a) her yıl ziraate kabil olmayub boz kalsa gayre virmek memnû'dur zîrâ zâri' tarafından taksîrât-ı mütevâliye olmamıştır ve dahi raiyyet çift öküzü için ve harman yeri için bir kaç dönüm yeri boz bırakub mer'â eylemek memnû' değildir bu sebeble ne kadar boz kalsa tapuya virilmez kadimü'z-zamandan şehirlünün ve ehl-i kuranın tavarları örüsü için vaz' olunan yerlerin ekilmesi ve kurması zarar-ı âmm olmağla men' olunmuştur kadimî ziraat olunan yerler mer'a olsa ne kadar zaman geçerse yine ziraate hükm olunur mer'a olan yerler dahi her ne kadar ziraat olunsa yine mar'aya hükm olunur avret yerini boz komayub öşür ve resmin edâ etse elinden alınmak hayfdır ve defterde mestûr olub hâsıl yazılan çiftliklerden mahlûl olub reaya arasında nâ-bedid olsa ihyasına ve rüsûmuna mültezim olan raiyyete virilür her kimin elinden ol çiftlikden yer bulunursa hakimü'l-vakit olan hükm idüb alıvirüb ol çiftliği ihya etdire eğer tapuya aldık dahi dirlerse davaları mesmû'a olmaya ve raiyyetden tekrar öşür şol kimseden alınur ki kendü sipahinin timarındaki çiftliği terk idüb gayri yerde ziraat ide ama sipahisi yerinde ziraate kabil yeri

olmaduğı takdirce gayri yerde ziraat iden kimseden tekrar öşür almak hayfdır nâ-ma'rûfdur kafirde dahi bu kanun câri-
 dir öşür sahib-i arzındır ama Vilâyet-i Semendirede bir ra-
 iyyet yazıldığı yerde ziraat etmeyüb gayri sipahi yerinde
 ziraat etse nısf öşür sahib-i zemine ve nısf-ı ahire bedel-i
 sâlâriye ile¹³² kendü sipahisine virir ve çift kayd olunma-
 yanlar çifte malik¹³³ (28b) olsalar resm-i çift alınur
 bu babda itibar çiftlik mikdarına dairdir çiftlik mikdarın-
 dan ziyade yer tasarruf iden kimesne ziyadeye nisbet haric
 raiyyet gibi resim virir pîr olub veyahud fakr ü fâka âriz
 olub çift ve çiftliği elinden giden kimseden resm-i çift a-
 lınmak hayf-ı sarıhdır hususan ki elinden giden yer ma'mûl
 olub rüsûm-ı mukayyedeğe noksan gelmemiş ola ve sipahiden
 çiftlik tutan reayadan resim tamam çiftlüden tamam çift res-
 mi nim çiftlüden nısf resmi nısfıdan akall olandan eğer a-
 razi sakiye olub veyahud eyü has yer olsa ki her yıl ziraat
 olunub hâsıl virse iki dönüme bir akçe resim olunur ve eğer
 mütevasıtü'l-hal ise üç dönüme bir akçe alınmak kanundur¹³⁴ ve
 resme muvafıkdır has yerden yetmiş seksen dönüm yer müteva-
 sıt olan yerden yüz dönüm edna yerden yüz otuz yüz elli dö-
 nüme yer bir çiftlik itibar olunur dönüm hatevât-ı müteva-
 sıt ile tulen ve arzen kırk hatvedir resm-i çift ve bennak
 levahiki ile evailde harman vakdinde alınurmuş şimdiki hal-
 de mart ayında alınmak kanun-ı mukarrer olmuştur şehirlerde
 şehir halkından şehir sinorunda ekin ekseler bu hususda em-
 r-i âli şöyle sadır olmuş ki vakıf ve mülk olan yerden gay-
 ri timar olan yerde ekseler bütün çiftten ve nim çiftten ne
 mikdar yer tutarsa mikdarınca çift resmi talep olunmaya ol

şebekten şehirlüye çift resmi yazılmamıştır ve raiyyet ki kendi gitse damı ve çulu sipahinindir suvarı kovsa damı ve¹³⁵ raiyyetin olur ve bir raiyyet fevt olub oğlu ve kızı kalsa cemî' çiftlik oğlu elinde ola (29a) kızına hisse yokdur atam yeridir deyu kız hisse talep etmeye Ve raiyyet sipahinin öşrini anbara iletüb ve hisar erlerinin hisara iletmek reaya üzerine bid'at-ı ma'rûfedir amma mesafa bir günlük ziyade olsa def'aten lilharç teklif olunmaya deyu emr olunmuşdur ve ortakçıyla hâsıl getürtmek teklif olunmaya heman köylerinde olan anbara iletürler ve kanunnamelerde raiyyet suvarına ev yapmak mezkûrdur¹³⁶ heman hâsıl olan öşürlerini koyacak anbar yapmak tecviz olunmuşdur ziyâde değil ve bir raiyyetin elinde çiftliği olsa Bursa müdü ile dört müd¹³⁷ tohum ekmek her yıl borcudur¹³⁸ amma dört müd tohum ekdikden sonra gayri san'at işlerse taarruz olunmaya ve timar erleri ve ammâl harman ölçmekde nesne almak için tehir iderler imiş o babda bir hafta tevakkuf ideler eğer gelüb ölçmezse köyün imamı ve kethüdası ve bazar¹³⁹ ademleri marifetiyle harman

Sayfa 28b'nin kenarındaki çıkma: Bu dahi merfû'dur kızada hisse virilmek emr olunmuşdur

Sayfa 29a'nın kenarındaki çıkma: Raiyyet öşrin anbara ve karib bazara iletmek kanun-ı mukarrerdir hisara getürmek merfû'dur ve haricden ziraat idenler akreb bazara iletmek kanun değildir kendü reayasına mahsusdur

Reaya öşürlerin akreb bazara iletmek kanun-ı kadimdir bazardan her nice galle satulur bazardır ki anda kalîl ve kesir galle satılmak câiz ola sipahilere bu teklif olunmaz reayaya mahsusdur anlar öşürlerin ve sâlâriyelerin köy anbarına götürürler

ölçdürüb anbara koya timar eri ve ammâl benim marifetimsiz ölçdin deyu o kimseyi rencide etmeye incidirse kadı men' ide ve sancak beğleri ve ümena ve ammâl ve züema ve erbab-ı timar raiyyete öşürlerini almayub reaya fukarası üzerlerine birağub ve ziyade baha ile tahmil iderlermiş bu bid'at ve zulmdur ve emr-i hümâyuna muhalifdir hükkâm men' ideler ve dahi reaya çiftlikleri defterde yazıldığından tefâvüt'i fahiş ile ziyade olsa şöyle ki bir çiftlik yazılan yeri bir buçuk çiftlik olsa ve nim çiftlik yazılan bir çift olsa defterden ziyade resim alına ziyadesine göre ol ziyade olan yer elinden alınmaya meğer ki kendi fâriğ ola (29b) ve bazı yerlerde çiftlik kalîl olub yukarudan zikr olunan çiftlik mikdarından eksik vâki olub ama olanca yeri hâsıllu olduğu ecilden köhne defter mucibince bütün çift ve nim çift olmuştur çiftliği eksikdir deyu nizâ' iderse mesmû'a olmaya defter mucibince amel oluna Ve mescid vakfı tasarruf iden eimmeden resm-i çift ref' olunub defterde hâsıl yazılmamıştır ve avâ- rız hod mutlaka eimmeden merfû'dur¹⁴⁰ imam oldukları zamanda avâ- rız teklif olunmaya ve vakıf yerlerde olan raayanın üzerlerine divanî dahi vaz' olunmuştur câbi-i vakıf olanlar harmanların ölçüb öşürlerin ihrac eylemeyince raiyyet hâsılın harman yerinden götürmeyeler eğer götürürlerse tehdid oluna tâ ki vakfın hâsılı zâyî' olmaya Hariciyât hariciyât emri pa- dişah-ı âlempenâh hazretlerine arz olunub şöyle buyurulmuş ki haricden kimseler kim gerekse olsun ekdikleri yerlerin sa- hib-i timarlarına tamam reaya gibi rüsûm-ı örfiye¹⁴¹ vireler ve çeçleri ölçilüb müdde iki buçuk kile alınan yerlerde bun-

lar dahi öyle vireler ve üç kile alınandan kezalik üç kile vireler fi'l-cümle mukataa itibarı yokdur bi'l-küllîye mürtefi' olub avarız olsa dahi eğer sipahi alsa dahi yerine göre bilâ nizâ' avarız belasın çekerler reayadan imtiyazları gerdek değeri suretinde ve ahz ve terk imtiyazlarında olmak emrinde zâhir ola her haric ki bu cihette elindeki yerin belasın sahib-i (30a) timar olanların yerine¹⁴² haricsin deyu nizâ' idüb elinden almağa mâdâm ki bilâ özür ale't-tevali boz alıkoyub sipahiye gadr olmaya asla elinden alınmaz¹⁴³ ve raiyyet adına yer ki yazılmışdır az eğer çok yazılan yazuya göre belasın çekmek gerek bu noksan tekmil için haric elinden yer alub ana virmek olmaz ama mahlûlât dan ve kayıbdan ve bucakdan ve dağdan ve bozdan tekmil olunsa olur zîrâ ekser budur ki anın gibi elinde yeri az olub adına yer yazılan ihtiyarıyla elimde bir mikdar yer vardır deyu yazdırmışdır sonra gavga idüb yazılan mikdar yer tutmak için ol sebebdan gavgasına itibar olunmaz ama şol haricler ki raiyyetin olıgelan mezâri'i zürrâ'larından zaruret vaktinde satun alub veya sipahiden tapulayub veya defter vaktinde onı bir münasebet ile adına yazub mer'a ya korı idinmiş ola ve sahib-i timar olan evailde olıgelan menfaat olmaz evlü ve ne kadardan¹⁴⁴ ve galleden mu'teddün bih nesne olmaz ola anın gibilerden taarruz olunub elinden alınub raiyyete virilse olur Ve timarlardan müteferrik olan reayayı cem' kanundur ama on yıldan¹⁴⁵ ziyâ-

Sayfa 30a'nın kenarındaki çıkma: Bu dahi merfû'dur elinden alınmaz ziraat olunagelmiş yer ise sonradan mer'a ve korı olmak câiz değildir sipahi resmin alub ziraat etdirir

de mütemekkin olanı kaldırmak ref' olunmuşdur rüsûm-ı raiyyet ne ise sipahiye alıvirile ve raiyyet oğulları dahi böyledir ve şehirde yigirmi sene mütemekkin olanı oturduğu şehire yazmak buyurulmuşdur ve şehre yazılan raiyyet oğlu raiyyetliğinden çıkar raiyyetim oğlusun deyu resim taleb olunmaz ve İstanbulda bir kişi mütemekkin olsa göçürmek memnû'dur sürgün kızın sürgüne (30b) nikah etmeyeler¹⁴⁶ sürgün taifesi harice varub bağlikden ve gayriden iş tutmak ve amel almak olmaya isterse kabûl olmaya ve sürgün ahkam-ı şerife yazılmalu kağıdın padişaha arz ideler ve raiyyet neslinden bir kimse bir şehirde on yıl¹⁴⁷ tavattun etse amma bu hususa reaya defterine kayd olunmasa anın gibi kimesne raiyyet defterine kayd olunmayub şehirlüye ilhak olunub şehir üzerine yazılmak kanundur lakin sahib-i raiyyet gelüb taleb idicek raiyyet resmin alur şehir alur şehir yazılmağla kurtulmaz raiyyet oğlu raiyyetden kanun üzere rüsûm-ı raiyyet alınur ve derbend beklemeyüb aher köyde oturan derbend kafirleri dahi sair reaya gibidir sipahilere hassa kayd olunan çayırları reaya biçüb yerinde yığarlar götürmezler ve üç gün hizmet etmek dahi borcları değildir sipahileri cebr etmek istedikde hakimü'l-vakit men' ider ve bir raiyyetin hınzır(1) gayri sipahi köyünde yürüse resminin nısfı kendi sipahisi ve nısf-ı aherini sahib-i zemin alur ve boğazladuğı vakit hınzır başına timar erine birer akçe virir ve sipahilere eflaklarda¹⁴⁷ mezraaları için yazılan akçe harman vaktinde alınur ve her sancakda tutulan vaşak ve kaplan derileri sancak beğine müteallikdir¹⁴⁸ meğer ki yaya ve müselleme tutmuş ola anların tutukları kendi sancak beğinindir

ve dağlarda ve ormanlarda yetmiş hüdâyi ağaçları sahib-i timar ve sahib-i mülk desturuyla birisine şerif idüb işlerse-ler ol işleyenın mülkü olur yıldan yıla kendi düşüre öşrin vire gayrilerinin (31a) izinsiz dahl etmeye ve dağlarda ve ormanlarda bitmiş odunlar ve otlar ve hüdâyı bitmiş meyveler ki işlenmemişdir mubahü'l-ehildir kim divşirse anındır meğer kim korınub zabt olunub becermekle hâsıl olmuş ola örfle kimin tasarrufunda ise ol divşire gayriler ana dahl etmeyeler Der beyan-ı reaya-yı kefere suvarı üzerine hâsıl yazılmış her kande beğlik bağ var ise raiyyetleri üç gün işleye beğlik bağ olmayan yerde işlemeye ve kafirden defter-i hakanî mûcibince hakların aldıktan sonra atların ve kanluların gücile ulak tutmaya ve kendülere yükli iş işletmeyeler ve timarda raiyyet olmayub haricden ziraat iden kefere öşürlerin sahib-i timarın köyde olan anbarına ileteler Darü'l-harbdan gelen kefereden bir kimse Memâlik-i mahrusamda mürd olsa bade edai'l deyn bâki kalan terekesi kadı marifetiyle yazılıub defter olub zabt oluna eğer meyyit-i merkurum için davayı varis ya davâ-yı vesayet olub müslim şahide zaruret ol- sa ve kafir şahid olub vasiyete ya verasete şahâdet iderlerse şer'an câiz olduğu sebebden kabul olunub ne vechile şahadet olmuş ise mukarrer tutula nizâ' olunmaya ve eğer davâ-yı verâset ve vasîyet olmazsa ol tereke¹⁴⁹ kadı ma'rife- tiyle zabt olunub bir emin ve masûn yerde tutub beytü'l-mal emin ve gayri ana dahl etmeyüb sonra mürd olanın vilâyetin- den ol terekenin talebi için adem gelicek gelen mektub ve adem kadı yazdığı defter ile dergâh-ı muallama arz olunub

tapudan emr idüb teftiş olunub gelen (31b) adem ol mürd olan kimsenin vilâyetinde(n) olub ve kağıd dahi anların beğleri kağıdı olub ol maslahat için geldiği zâhir olıcak hükm-i şerif virilüb ol tereke gelen ademe teslim olunub gönderile ve hem kefere-i mezkûre mutasarrıf¹⁵⁰ olduğu yerde kuzat kısmet idüb mirâslarına karışub harbi kafir tarlalarından resm-i kısmet almak isterler imiş almayalar Fasl-ı der beyân-ı töhmet-i müttehimân ve müteallik-i işân Bir kimseye töhmet isnâd olunsa oğluna ve karındaşlarına ve akrabasına ve musahiblerine ve küfelâsına veya ehl-i karyesine ve mahallesi cemâatine veya evinde sâkin olduğu kimseye teklif idüb bulduralar ve dahi bir yerde derbend hâfızları olub hıfzda kusur ve tekâsüt etseler ebnâ'yi sebîlin ol yollarda zâyi' olan rızkların alanı bulmazlarsa anlara tazmîn etdüreler zîrâ derbendi hıfz üzerlerine lâzımdır kuzat ve tedris ve tevliyet ve meşihat ve imâmet ve hitâbet bunun emsâli menâsıb ve cihat sahiblerine ta'zîr lâzım gelse etmeyeler heman bir dahi böyle etmeye deyu kadı unfla söylemek ol makulelere ta'zîrdir ve habs idecek yerde etmeyeler dergâh-ı muallâyâ arz ideler meğer ki şenâat-i uzma eyleyüb kefil bulmayub firar ihtimâli ola ol vakit habs ideler dahi bir kimse için hırsız ya kahpedir deyu mahallesi ya karyesi cemaati şikâyet idüb red ve tard etseler fi'l-vâki' o kimsenin töhmeti beyne'n nas ma'rûf olsa mahallesinden ya karyesinden redd idüb süreler eğer vardığı yerde dahi kabul eylemezse şehirden süreler ama bir kaç gün tevakkuf ide belki tevbe

(32a) ve istiğfâr ile ıslah-ı nefis ideler etmezse süreler kız ya oğlan çeken kimsenin ve cinâyet üzere ecnebi evine giren kimesnenin ve avret ya oğlan çekmeğe bile varan kimesnenin enciği kesile gücle kız ve avret çeküb nikah idene yine cebr ile boşayub sakalına kesüb muhkem let ideler ve esir uğurlayan ve esir ayardan ve dükkân açan ve bir kaç def'a hırsızlığı zuhûr iden kimseleri siyaseten salb ideler ve pezevenklik idenin alınında dağ ideler ve bir bölük halk içinde adem hırsız olsa anlara bulduralar bulmazlarsa ol halkı habs ideler ve dergâh-ı âliye arz ideler ki her ne ferman olunursa amel oluna bir köy ya mahalle içinde adem ölse ya kârbân basılıb hasaret vâki' olsa ya bir köy içinde uğrılık ve harâmilik olsa hırsızı bulduralar eğer bir kimse elinde ya evinde uğurluk bulunub satun aldım dise satanı bulduralar bulmayub müttehim makulesinden ise işkence ideler meğer ki bulub getirüb kadiya teslim ide veyahud yabanda bulduğu isbât ide ama işkencede ihtiyat ideler ki kable's-subût telef-i nefis olmaya ve eğer işkencede ölürse davası mesmû'a olmaya ve kârbânsaraycılarını emin ve mu'temed kimseler olub her sabah kârbân halkına icâzet virmeden misafirinden istifsar ide kimsenin rızkı ve esbâbı nehb ve serika olmaduğunu ma'lûm etdikden sonra kârbânsaray kapusını açub salıvire eğer kârbânsaraycı bu ma'nâyı etdikden sonra destur virmiş olub sonra kârbân (32b) saray halkından bazı şey'i serika olundu deyu nizâ' iderse mesmû'a olmaz ve eğer kârbânsaraycı böyle etmedin destur virmiş ise ol giceki kârbânsaray halkının bir nesnesi serika olunduğu mukarrer ola kusur etdüğü için kârbânsaraycı

Sayfa 32a'nın kenarında arapça çıkma vardır

raycıya zecr ile tazmîn olunur ve eğer kârbânsaraydan nasne serika olunmak kârbânsaray taşradan delinüb alınmağla ola dışardan müttehim ve muzanna olanlar tutulub sarik bulunub serika olunan şey'i şer'le tahsil etdireler ve eğer içerde olandan dahi bazının taşrada olan hırsız ile ittifak ve ittihadı zan olunursa ol dahi şer'le ve örfle teftiş olunub hırsuza buldırula¹⁵¹ yan kesenin¹⁵² yan kesmek âdeti ise e- lin keseler değil ise siyaseten kollarına bıçak sancub gez- düreler şehirlerde ve köylerde evlere od korlar ihrâk ider- ler şer'le sâbit olursa kasd etmiş ise salb ideler ve sârik sipah taifesinden olub siyâsete müstehak olursa habs idüb dergâh-ı muallaya arz ideler ve hırsız taifesi işkencede ikrar eylese ikrarından gayri alâim dahi delâlet iderse ol ikrar muteberdir hırsızlığı zâhir olan kimsenin aher için şerîkimdir dimesiyle eğer ol kimse müttehim olunduyse işken- ce ideler değil ise mücerred hırsız söziyle işkence etmeye- ler kadı ki bir mücrim için ehl-i örfe hüccet vire ehl-i örf ol kimse asılmağa müstehak ise asa kat'ı uzva müstehak ise ide kadı bu babda men' olub siyaseti te'hir etdirmeyüb gü- nah olan yerde etdire sârikin ve harâminin ve kanlunun be- hasebü'l merâtib siyâseti sancak beğinindir ve afv olunan yerde bedel-i siyaset (33a) akçe alınmak kanuna muhalif- dir ve siyaset olunan kimseden cürm almak yokdur ama afv o- lıcağ cürm sahib-i timarındır yaya ve müselleme ve yürük ve doğancı ve vakıf ve mülk hırsız kaçub içlerine girse buldu- rıla bulmazlarsa garâmetini çekeler¹⁵³ ve hırsız bunların birinden olursa siyâseti sairler gibi ideler Bu makûle er-

bâb-1 divan ıstılahlarında mahlûl-1 mufassal ile haric ez defter didikleri timarın aksâmı ve tasarrufâtı beyânındadır

Pes imdi şöyle malûm ola ki mahlûl-1 mufassal iki kısım üzerinedir bir kısmı şol kura ve mezraa'dır ki defter-i mufassalda mukayyed ola icmâlde olmaya bu makulelere mahlûldirler her kim olub berat etdirirse timarı olur min ba'd men' yokdur ve bir kısmı dahi oldur ki mesela bir karyeyi vilâyet katibi hin-i tevzî'de beş bin akçelik üzere tevcîh ve kayd ve icmâl eylese ba'dehu defter-i mufassalda ol karyeyi icmâlde yazılından beşyüz veyahud bin akçe yahud daha ziyâdeye kayd eylese bu makule ziyâdeler dahi mahlûl-1 mufassal olur ve lâkin bu kısmın cevâzında ihtilâf etmişlerdir yani ekser mütekaddimîn adem-i cevâzına zâhib olub mamûlûn bih olan icmâl defteridir mufassaldan ziyâde yazıldığına itibar yokdur dimişler zîrâ muharririn tezkiresi heman defter-i icmâlin suretidir her sipahiye muharrirden¹⁵⁴ olduğu tezkiresi mucibince berât-1 âlişân sadaka olunduktan sonra mukarrerdir ki makbûl-i sultan-1 zaman olmuş olur¹⁵⁵

Sayfa 33a'nın kenarındaki çıkma: Bir kişinin atı ya katırı ya öküzü ekine girse davar başına beş çomak urılıub beş akçe cürm alına inek girse dört çomak dört akçe cürm alına buzağuda bir çomak bir akçe koyunda iki koyuna bir akçe bir çomak kara canavarda canavar başına iki çomak iki akçe alına amma evvel hüccet idüb sonra eslemeyüb davarlarını zabt etmeyeler bu vech üzere ta'zir olunub tecrimden sonra her ne zarar etmişlerse tazmin oluna amma kadimi davar uğdaduğı ve su olan yerde bir kimse ekin ekse havlu yapsa davar girmeye

pes ne icâb ider ki bir karye defter-i icmâlde yazılından mufassalda ziyâdeye kayd oluna mücerred muharrirden hiyanet ve adem-i diyanetleridir ki (33b) bir timarın defter-i icmâlde adedin tayin idüb virdikleri tezkireleri mûcibince berat olmuşken defter-i mufassalda ziyâde idüb bîgayr-i hak bir müşterek dahi zam ideler hatta mahlûl-ı mufassal asla câiz değildir deyu hükm eylemişlerdir ve hâlâ hademe-i kanun-ı hümâyun olan küttab zuye'l icti'nâbın ekseri bu mesleğe sâlik olmuşlardır fi'l hakika muharrirler bu manayı iderse hilâf-ı kanundur bir müstakil timarı bu vechile muhtel iderler azim vebaldır öyle olsa vech-i meşrûh üzere zuhur iden ziyadeler mahlûl-ı mufassaldır deyu tâlib olanlara verilme ve berat almak gerekdir kadimden memnû'dur ve lakin memnû'iyeti mutlak değildir zîrâ avarız hasebiyle bir iki nev'i var ki mufassal mahlûl ıtlakı sahih olur Pes imdi bu nev'i budur ki kâtibü'l vilâyete ma sabıkda zikr olduğu üzere bir karye beş bin akçelik üzere tevcih ve kayd-ı icmâl ise ve lakin müsevvedât-ı defter-i mufassalda ol karyenin mahsülû müfredatı icmâlde yazılından ziyâde gelse muharrire lazımdır ki mufassal defterinin tashih ve beyânında alâ kadri'l imkân ol karyenin mahsülâtı ve mersumatını tahfif idüb erkâmını defter-i icmale tatbik eyleye ki tevfiq-i defter-i icmal ve mufassal kanundur¹⁵⁶ meğer ziyadesi bir haşiyet ile ola ki tahfifden sonra dahi külli icmalde mutâbakat olmaya ol zamanda behasebü'l müfredat ol karyenin hâsılı mufassal defterine bi'z zarure alâ vachi'l icab icmalde yazılından ziyade yazılmak lâzım gelür zira bazı mahsû-

lât (ve) mersûmât vardır ki kabil-i tahfif değildir ol cümleden birisi rûsûm-ı raiyyet ve zemindir (34a) resm-i çiftlik ve baştina ve bennak ve mücerred ve ispençe gibi ki Anadoluda bunlar caba ve kara ve ekinlü dahi dirler minba'd mufassal beyazında bunların tahfif câiz değildir şol ecilden ki bir kaç çiftlik ve bir kaç baştina tevfik-i erkâm-ı defter-i icmâl için tahfif olunub defter-i mufassal-ı cedide noksan üzere yazılırsa çiftliklerin ve baştinaların tarla ve çayırları defterden haric kalub mevkûf olmak lazım geldüğünden gayri defter-i atikte kadimden mestûr olan bazı çiftlik ve baştinalar amden defter-i cedide yazılmayub tarh olunmak kanundan ziyade muhalifdir veyahud bennak ve ekünlü ve ispençe aşağı urulub bir kaç nâkıs yazılırsa ol yazılmayan reaya defterden haric kalmak lazım gelür bir karyenin bazı reayası dahil-i defter ve bazı haric¹⁵⁷ olmak hod bir kanunda yokdur zîrâ tahrir-i vilâyetden murad haric ez defter olanlar dahil-i defter olmaktadır ne anki dahil haric olama' heza rûsûm-ı reaya ve arazinin dava ve nizâ'ın defter-i mufassal kat' ider min ba'd defter-i icmâle müracaat olunmaz öyle olsa bu makule zarûrât ve mahzûrât hasebiyle bir karyenin hâsılı kabil-i tahfif olan manâları itibardan sonra icmalde yazılandan mufassalda ziyadeye yazılsa ol ziyade ne mikdar olsa mufassal mahlûl olur nihayet kanun-ı kadim budur ki vilâyet muharriri bu makule ıztırârı mufassal ziyadeleri haricden kimseler alub ihtilâle bâis olmamak için yine karye sahiblerine mahlûl-ı mufassal deyu tevcih idüb başka tezkire vire ki mucibince emr-i âlişan sadaka olun-

dukdan sonra berat-ı hümâyün virilüb (34b) timarlarına ilhak oluna ama bu makule mufassal ziyadeleri defter-i mufassaldan devlet muhassıla teslim olmadıkça kimseye virilüb berat olması hilâf-ı kanundur min ba'd câiz değildir ve bir nev'i dahi budur ki kâtibü'l vilâyet hin-i tevzi'de bir karyei eksi yazusından fûrû nihâde idüb mesela üç bin iken bin akçesini ketm idüb iki bin akçelik üzere tevcih ve kayd-ı icmâl eylese ba'dehu defter-i mufassalda bilâ zarûret yine eski yazusına baka zâhirdir ki suret-i mezkûre gibi icmâlde eksik mufassalda artık olmuş ola ve lakin kelâm şundadır ki ol fûrû nihâde olan bin akçe ki vardır sahih mahlûl-ı mufassal olur mı yohsa medhûl-ı selef olan zevâidinmi olur imdi vilâyet muharrirleri hin-i tahrir ve tevzi'de ahval-i reaya ve berâyâyı dikkat ve ihtimam ile teftiş ve tefahhus ve enva'ı tecessüsten sonra bir karyenin erkâmını mukteziyât-ı mahsulatına göre ihrac ve ifraz içün irtifâ'ına memur oldukları gibi inhitâtına dahi memur ise itibar defter-i icmâledir o makuleler mufassalda ziyade yazıldığı muteber değildir ve illa memur değildir ise ol bin akçelik hisse mahlûl-ı mufassal olmasından niza' kalmaz zirâ bir karyenin erkâm-ı

Sayfa 34b'nin kenarındaki çıkma: Bir kimse yerlerin emaneten bir kimseye virmiş olsa ol kimse dahi ol yerleri on sene-den ziyade emaneten zabt idüb öşür ve resmin virüb ba'dehu ol kimse gelüb yerlerin almak istedikde on sene ziyade tasarrufumdadır öşür ve resim sahib-i arz virdüm deyu nizâ' idemez emanete zaman olmaz tasarrufu âriyet olur kanun

asliyesinden fûrû-nihâde olmak noksan(1) mucib bir şey gerek-
 dir ki hatta bu makule mektûbât defter-i mufassaldan dahi
 tarh olunub icmâle muvafık yazılsa yine mahlûl olur zîrâ bir
 karyenin bilâ emir yazusundan başka varılması hilâf-ı kanun-
 dur ve beytü'l-male a'zim hıyanetdir hususan kim kavanin o-
 lan mütekaddimin demişler ki muharrirler teksir-i beytü'l
 male ve tevfi'r-i cünd-i Şah-ı İskender misal için bir kılıç
 timar ziyade olsun deyu (35a) bir karyeyi mahsülüne göre
 eski yazusundan ziyâdeye tevcihe memurlardır ama tahfife de-
 gillerdur meğer bî-hâsıl olmağla hakkında emr-i şerif vârid
 ola ve illâ vilâyet katibi bir karye eski yazusundan fûrû-
 nihâde eylemesi hilâf-ı kanundur eyle olsa bu takdir üzerine
 bu nev' dahi sahih mahlûl-ı mufassal olmak lâzım gelür imdi
 mufassal mahlûlünün câiz olanları bu üç nev'dir ma'adası mem-
 nû' ve merfû'dur mîrmirân ve cânibine divân-ı âlişândan kim-
 se alub berat etmek hilâf-ı kanundur minba'd câiz değildir
 ve haric ez defter dahi iki kısımdır bir kısmı şol kura ve
 mezâri'adır ki defâtir-i atîkde mestûr ve mukayyed iken hin-i
 tahrirde kimseye virilmemekle defter-i icmâl ve mufassaldan
 haric kalmış ola ol makulelere haric ez defter dirler bir si-
 pahi bir tarîkle alub berat eylese timarı olub min ba'd men'
 yokdur ve bir kısmı dahi budur ki tahrirden sonra bazı mezâ-
 ri'in hudûdunda haric kimsenin alâka ve nizâ'ı olmayan bazı
 mevâzı'-ı müstakile ve beyâbân ve orman (ve) kûhistan etrâf
 ve cevânibden yahud haymanakândan¹⁵⁸ bazı reaya gelüb bir
 mahalle ziraatgâh idinüb orman ve eşcârını kırub ihyâ idüb
 müstakil mezraa eyleseler veyahud temekkün başka karye eyle-
 seler bu makule karyelere dahi haric ez defter dirler erbâb-ı

İstihkâkdan tâlib ve râgıb olanlara ber-vech-i timar tevcih olunub berat eyleseler câizdir ve lâkin ekser mütekaddimin bu kısmın adem-i cevâzına sâlik olmuşlardır zîrâ memalik-i mahsusada umumen vâki' olan bilâd ve kılâ' (35b) ve mezâri' ve kurânın ahâlisi ve arâzisi kerrât ve merrâtla tahrir olunub hudûd ve tevabi' ve levâhik ve cibâl ve tilâl belki deryây-ı sefîd ve siyâhın dahi arz ve tûlu ve cezâyir ve menâzil ve menâsikin ve sefâini kudret ve kuvvet-i devlet-i sultaniye ile bi'l-külliyeye dahil-i defter olmuşdur eyle olsa zürrâ-i vahid mikdarı defâtirden haric ez kılmamış iken iki karye beynlerinde bilâ-nizâ' ziraat ve hırâsete sâlih ne makûl mevzi' olmak gerekdir ki haric ez defter itlâkı sahih ola pes imdi bu takdir üzere min ba'd haric ez defter olmamak lâzım gelür zîrâ her karye ve mezraanın cihet-i hudûdu ikiden hâlî degildir ya mümtaz ve muayyen veyahud meşâ'-ı gayr-i mübeyyendir ale't-takdirin mukarrerdir ki Memalik-i mahrusada vâki olan bilâd ve mezâri' ve kura birbirine muttasıldır hususan meşâ'-ı müşterekü'l-hudûd olan karyelerin meşâ'iyet üzere olmaları arza müzâyakaları olub kemâl-i ittisâllerindendir haric ez defter olmağa hod iki karye mabeyninde mevâzı'-ı ecnebiye tavassutundan labüddür eyle olsa inde'l-ahâli ma'lûme ve muttasıla bi'l-hudûd olan karyeteyn beyninde mevâzı'-ı ecnebiyenin vukû' ve tavassutu mümkün degil iken meşâ' ve müşterekü'l hudûd olan karyeteynin hod beynlerinde be-tariki'l-fasl bir müstakil mevzî' bulunub haric ez defter itlâk olunması nice mümkündür fi'l-hakika mezheb'i selef üzere lâyıık olan budur ki haric ez defter bir vechile câiz olmaya ve lâkin bunun adem-i cevâzı

mutlakdır şol ecilden ki bazı vûcûh-ı mukteziyesi beyninde bazı beyâbân ve orman ve kûhistân vâki' olmuşdur ki ol karyeler birbirine ba'id mezraa ve mer'aları ve zikr olunan orman ve dağları (36a) kadr-ı hâcetlerinden ziyâde olmağ- la ol beyâbân ve orman ve kûhistân vâsıtasıyla beynleri fasl olub hatta dihkân ve haşaş ve hattâb zirâ'îlerinin birbirine ittisâli ve ittihâdı münkatı' olmuşdur zirâ bu makule mevâzı'-ı hâile bunların ittisâl ve ittihâdlarını mânidir hususân ki bu'd dahi ola eyle olsa mabeynlerinde mazbûta hudûd hâcet kalmaz şol ecilden ki kürüm hudûd-ı ittisâl ve ittihâdda olur bu makûle orman dağstân ve beyâbân bî-pâyândır hod tevâif-i mezbûre adem-i ittisâlleri mukarrerdir ki vilâyet muharriri defter-i mufassalda ol karyelerin ittisâlleri- ne müş'ir bir kayd ve işâret etmiş ola ve illâ bu takdir üzere hudûdları nice ma'lûm olsun faraza kendü zaimlerince ol vâdiye-i saabeyi alâmet idüb mabeynlerinde hudûd tayin etseler kadr-ı hâcetlerinden ziyâde olıcak itibar olunmaz zirâ bu makûle beyâbân ve orman ve dağstân mubâhâtdandır hemân iki karyeye mahsus değildir belki etrâf-ı cevânibde vâki' olan ahâli-i kura ve nice erbâb-ı hâcât dahi intifâ' hususunda hisse-i şayi'aları vardır imdi bu makûle iki karye beynindeki birbirinden ba'id olub kadr-ı hâcetlerinden ziyâde olan beyâbân ve orman ve dağstânın ziraat ve hırâsete sâlih bir mevzi'de bazı haymana reaya varub hafr-ı mâi ve kat'-ı eşcâr-ı orman ve kûhistân idüb baltalarıyla açdıkları ihyâ ve mezraa eyleseler ol makûle kura ve mezraa haric ez defter itlâkı sahih olur hatta vilâyet katibi böyle

leri haric ez defter deyu erbâb-ı istihkâka tevcih ve tevzi eylese (36b) câizdir belki kable't-tahrir bazı erbâb-i timar dahi bu tarik ile berat eyleseler sahîh olur men' yokdur ve bir vechi dahi budur ki deryalar ve bazı göller içinde kenara karib ziraat ve hırâsete sâlih cezâyir vardır ki sevâhilinde vâki' bazı kura ahâlisi ol cezâyirde bağ ve bağçe gars idüb ve bazı dahi sefine ile geçüb ziraat eylerler ol makûle cezâyir hususunda itibar böyledir ki ol cezâyirden biri kemâl-i ihtisâsla ancak bir karye halkına mahsûs olub veya hin-i tahrirde hâsılı ol karye mahsûlüyle mahsûb olmuş ise zâhirdir ki ihtisâs tamı ciheti ile ol cezâire ol karyenin hudûdu hükmünde olub ekinliği ve bağ ve bağçeliği olmuş olur faraza haric ez defter deyu ol cezâyireyi bir sipahi alub berat eylese câiz değildir zirâ vilâyet tahririnde zikr olunan cezâirenin mahsûlü karye-i mezbûreye mahsûb ve mahsûs olması heman hükm-i vahid menzilesindedir ama şöyle ki bu makûle cezâyireden biri karye-i vahideye mahsus veyahud hâsılları birbiriyle mahsûb olmaya veyahud bir iki karye halkı ol cezâyire ziraatgâh idinüb ber-vech-i iştirâk mutasarrif olalar mukarrerdir ki cezâyire-i mezbûre ol karyelerden münferid olub müstakil bir mevzi' olmuş olur zirâ iştirâk mâni'-i ihtisâsdır hususan ki beynlerin derya fasl etmiş ola bu makûle munfasıl ve münferid olan cezâyireden biri bir kaç karyenin hudûdlarından add olunmak mümteni'dir mâdâm ki hin-i tahrirde cezâyire-i mezbûre karye-i vâhideye ya müteaddideye ihtisâs tamı ile (37a) mahsûs veyahud hâsılları birbiriyle mahsûb olduğu defter-i mufassalda mukayyed olma-

ya lâbûd ol cezîre müstakil münferid hakkında haric ez defter itlâkı vârid olub sevâhilinde istiklâl ve iştirâk üzere ziraat iden kurâ ahâlisi ol cezîre için ekinliğimizdir deyu ve bize mahsusdur dimeğe kâdir degillerdir zirâ mücerred ihtisas-ı menzile-i hükm-i vâhid olmağa kâfi ve ol cezîrenin istiklâlini münâfi degildir belki kemâl-i ihtisandan veyahud defter-i hakanide bir kayd ve işaretden lâbüddür pes imdi vech-i meşrûh üzere isti'mal olunan cezîre haric ez defter olmasında kelâm yokdur ber-vech-i timar erbab-ı istihkâka tevcih ve tevzî' oluna câizdir hatta ubûru mümkün olmayub muhtac-ı sefine olan enhâr-ı azîmenin dahi ahâli cezâyiri böyledir ve lakin şu kadar varki ol makûle enhâr-ı tarafında olan karyelerin hudûdlarından haric gerekdir ki mesela iki karye mabeyninde bir nehr-i azîm câri olsa tarafeynden ol karyelerin inkitâ'-ı hudûdları heman kenâr-ı nehir olub nefsi-ı nehir dahil olmak gerekdir vech-i meşrûh üzere nehr-i mezbûrun mevzi'i ceryân vâki' olan cezâyiri mevâzî'-ı ecnebiye hükmünde olub haric ez defter itlâkı sahîh ola zirâ bazı enhâr vardır ki iki cânibde vâki' olan karyelerin nihâyet ve gayet hudûdları ol nehir tecâvüz eylemişdir yani nefsi-ı nehir dahi hudûdlarından dahil olub bazı mezra' ve mer'âları nehrin canib-i aherinde vâki' olmuşdur hatta ol makûle karyelerin bazı ahâlisi sefine ile çift (37b) geçürüb hududları dahilinde kendülere mahsus olan tarla ve çayırları istimâl idüb anda harman iderler belki fasl-ı temmuzda nehr-i mezbur noksan bulmağla ubûru mümkün olursa cemî' mahsulleri semtlerine getirüb döğerler eyle olsa bu makûle dahil-i hudud olan enhârın cezâyir ve

mahall-i cerâ kangı karyenin hudûdunda vâkî' olmuş ise ol karyeye mahsus olmuş olur hatta ol nehir müddet-i tuğyân ve şiddet-i seyelânından semt-i ahere udûl etmekle belki vadi-i atikinde bir kaç sene mikdarı münkatı' olub taraf-ı aherinde olan karyenin hudûdunda cereyan eylese dahi mürur-ı zaman ile ol vadi-i atikin bazı cezâyir ve mevâzi' ziraat ve hırasete sâlih mezraa olsa taraf-ı aherinde olan karye ahali nehr-i mezbûr için hudûdumuzu tağlib ve tegazzüb etmişdir mezra-ı mezbûreyi ol mağlûb ve mağsûb-ı nehir olan hudûdumuza bedel biz ziraat ideriz deyu nizâ' ve davaya kâdir değildir hatta erbâb-ı itsihkâkdan biri ol vâdiyi haric ez defter deyu alub berat eylese sehv etmiş olur min ba'd itibar olunmaz her karye halkı kadimden yine kendi hudûdları dahilinde olan mevâzi' isti'mal iderler bu hususda nehir ve mânın müstevli olması mu'teber değildir zîrâ ekser vâki olur ki bu makûle enhâr yine mecrây-ı kadîmine rücû ider ma-hezâ karyeteyn beyninde inde'l-ahâli mümtâz ve muayyan olan hudûdun tebdîl ve tağyîri min ba'd câiz değildir ama şol nehr-i azîm ki sayf ve şitâda ubûru mümkün olmağla bâlâda zikr olunun vech üzere iki canibinde vâki' olan karyelerin hudûdlarında dahil olmaya (38a) cihet-i ihtisas tamı yoğise mukarrerdir ki nehr-i mezbûrun nefsi ve cezâyiri ve semt-i aherden seyelânı ve cereyânı ecilden vâdi-i atikinde vâki olan mezâri'in cümlesi mevâzi'ı müstakile hükümünde olur ez defter deyu her kim olub berât iderse timarı olur Ve bir vechi dahi budur ki kura beynlerinde göller vâki' olmuşdur ki etrâf ve sevâhilinde azîm çayırılık ve saz-

lık olub zikr olunan kura halkının kadr-ı hâcetlerinden ziyâde olmağla haricden dahi nice kimseler gelüb ol köylerin çayırlığın ve sazlığın biçüb müntefi' olurlar imdi ol makûle göllerde böyle itibâr etmişlerdir ki sevâhilinde muttasıl olan kura ahâlisin külliyyetle cihet-i intifâ'ları fakat ol göle mahsus olub veyahud ol karyelerin taht-ı hâcetlerinde vilâyet katibi resm-i giyah¹⁵⁹ ve sazlık ve kamışlık deyu defter-i mufassalda hâsıl eylemiş ise lâbüd ol karye ahâlisi ve ashâbın kadîmden biçe gelüb ihtisas tamla kendülere mahsus ve münasib olan mahaller kadr-ı hacetlerinden ziyâde olsun gerek olmasun ta nefsi-i âba varınca kendülere müteallik olub heman müstakil hudûdları gibi olmuş olur ol sazlığı ve kamışlığı gerek ol karye ahâlisi tasarruf eylesün gerekse haric kuradan bazıları gelsün biçsün bâlâda zikr olunan üzere öşür ve resmi kangı karyeye münasib ve mahsûs ve mahsûb ise ol karye sipahisinin olur ve lakin kelam şundadır ki ol çayırlıktan ve sazlıktan maada müstecmi'-i mâ olan mahaller ki göl (38b) itlâk olunmuşdur anın dahi nefsi ol sevâhilinde muttasıl olan karyeler mahsûs olur mı yohsa mevâzi'-ı müstakile ve müteferrikadan mı add olunur öyle olsa bu makûle göllerde kebîr ve sağîr itibar olunmuşdur şöyle ki göllerde şenin akzay-ı nistânından suret-i alâ ile bir kimse ürse dairesinin canib-i aherinde vâkıf olanlar istimâ' eyleseler yahud iki taraflarının mabeyni mil-i vâhid¹⁶⁰ mikdarı ve dahi ziyâde lâbüd ol köy sağîr hükmünde olub sazlığı ve kamışlığı müteallik olduğu gibi nefsi dahi sevâhilinde muttasıl olan karyelere mahsus olur ol gölde eğer sayd-ı mâhi ve eğer resm-i nistânî ve giyâhîdir her ne hâsıl olursa

ol karyelerin sipahileri raiyyetleri raiyyetinden öşür ve resmini alurlar faraza ol gölde bir katre mai kalmayub mahv olsa ba'd-ı zaman ol mevzi' ziraat ve hirâsete sâlih mezraa olsa mevzi'-i mezbûr lâbüd yine ol karyelere mahsûs olur ber-vech-i iştirâk tasarruf iderler hatta ol mevzi' erbâb-ı istihkâktan bir kimse haric ez defter deyu alub berat eylese min ba'd câiz değildir ama emr-i ber-aks olub vücûh-ı mezkûrenin hilâfı olıcak olursa mukarrerdir ol göl kebir hükümünde olur ol kura ahâlisinin ittisâlleri ciheti ol gölden ancak hacetleri mikdarı kadîmden husûsiyet ile tasarruf ve isti'mâl eyleye geldikleri mahalleri kendülere hükm olunur maadası mubahat ve mevât kâbilinden olur zirâ bu makûle göller ve azîm sazlıklar karye-i (39a) vâhide veyahud müteaddideye mahsûs olmaları elbetde kemâl-i ihtisâsdan veyahud mahsûlleri hîn-i tahrirde ol sevâhilinde muttasıl olan kuranın hâsılları ile mahsûb defter-i mufassalda kayd ve işâret lazımdır ve illâ bu makûle azîm göllerde ihtisâs-ı tam mutasavver değildir şol ecilden ki etraf ve cevâhibde ve karîb ve ba'îdinde olan ahâli-i kura ve nice erbâb-ı hâcâtın dahi hisse-i şâyiaları vardır zirâ kadîmden biçegelüb müntefi' ola gelmişler ol takdîrce iştirâk mûcîb olmuş olur iştirâk mâni-i ihtisâsdır öyle olsa vech-i meşrûh üzere iştirâk târikiyle tasarruf ve isti'mâl olunan göllerde ve sazlıklarda sevâhilinde muttasıl olan kura ahâlisinin kadr-ı hâcetlerinden ziyâdesi mevâzı'-ı müstakilesinden olmuş olur pes imdi muharrirler bu makûle azîm gölleri ve sazlıkları haric ez defter deyu erbâb-ı istihkâka tevcih idüb defter-i icmâlde

timar kayd eylese câizdir hatta kable't-tahrir bazı erbâb-ı timar dahi bu tarîk üzere haric ez defter deyu alub berat eylese timarı ve lakin kâide-i mukarreredendir ki vilâyet kâtibleri bu makûleleri defter-i hakanîye istisnâ ile kayd eyleyeler ki ol sevâhilinde muttasıl olan kura ahâlisinin kadîmden husûsiyet üzere isti'mâl eyledikleri dava ve nizâ'a müeddi olmaya ve serhadd-ı mansûrede dahi bu haric ez defterin ahvâl ve ahkâmı zikr olunan vucûh üzere itibar olunur ya'ni hin-i musalaha ve muahede tayin olunan (39b) hudûddan tecâvüz olunmaz belki kadîmden olıgeldüğü üzere amel olunub meğer reayası dar-ı İslama müteallik bazı mevâzı'-ı müstakile-i mahsûsa-i mensûbe ki hin-i tahrirde defterde haric kalmış ola yahud kadr-ı hâcetden ziyâde ola eğer nakz-ı ahdi ve bazı fesâdı mücib değil ise ol makûlelerin dahi hâric ez defter olmasında kelâm yokdur ihyâ ve âbâdân etmek için sükkân-ı serhadden müstehak olanlara haric ez defter deyu ber-vech-i timar tevcih olunub berât eyleseler olıgelmışdir timarları olur imdi haric ez defterin câiz olanları vucûh-ı mezkûrede dâhil olandır ve illâ haric ez defter min ba'd câiz değildir mirmirân ve cânib-i divâh-ı âlişândan kimseye virilür berat olması hilâf-ı kanundur temmetü'l- makale Fasl-ı der-beyan-ı ehl-i sañayi' ve cerâimü's şan¹⁶¹ etmekcilerin etmeleri ve gerdecilerin gerdesi ve çörekçilerin çöreği gözlenüb ve çiğ ve kara ve ekşi olmaya eğer eksik olursa kadı ta'zîr idüb dirhemine bir akçe cürm alına ve elekleri sık olub etmek kepeklü olmaya ve illâ muhkem siyâset oluna ve bunların ehl-i hibresi yiyici taifesinden ola ve çörek etmek nısfı ola bir müd-

de yedi vukiye yağ koya gâyetde arı hâlis ola ve yağsız çö-
reği gerde narhına işledeler ve bunlar her zaman işleyüb
bulunalar ve kasablar dahi koyun keçiden erkeği dişiden te-
meyyüz idüb halt etmeyeler ve fusul-ı erbaadan tayin olunan
narh üzere et bulub (40a) inad etmeyeler ve semüzin sak-
layub aruğun boğazlamayalar ve taallül idüb her zaman et bul-
mayan kasabın muhkem hakkından geleler ta et bulunca habs
ideler ve her kişinin muradı üzere et virüb sağır ve kebî-
re nazarları bir ola virdikleri narhdan tecavüz iderlerse
ta'zir olunub dirhem başına bir akçe alına aşçılar pişürdi-
ği çiğ olmaya ve tuzlu olmaya ve kaseler pâk ola ve kazgan-
ları kalaylı ve çanakları yeni^{ve} sırçalı ola ve futaları pâk
ola ve kafir hizmetkârları olmaya bu zikr olunana muhalif
iderlerse muhkem haklarından geline ve kuzu büryanı evvel
suya ısladub pişürürler imiş men' ideler evvel yahni idüb
sonra büryan etmekden men' ideler ve kuzu büryanın yüzüne
aşu sürmekden men' ideler ve suya ıslatmayalar ve mahrâ pi-
şüreler ve tavuk büryanı ve kuzu büryanı ve yahni et narhı-
nın nısfı ola ve başçılar pişürdüğü baş ve paça gözlene mah-
ra pişüreler ve pâk ola kılı ve bezi olmaya ve göyünmüş ol-
maya ve koyun başına ve kuzu başına zamanına göre narh vire-
ler ve paçanın her zamanda dördü bir akçeye ola ziyâde ve
illâ muhkem haklarından geline ve işkenbeciler işkenbesini
pâk idüb pâk suyla mahra pişüreler sarmısağı ve sirkesi ye-
rinde ola kaseleri ve futaları pâk ola ve börekçiler gözle-
ne koyunu eti ikiyüz elli dirhem olıcak şorvalu börek iki
yüz dirhem ola varaklu börek yüz seksen dirhem ola miyane-
si soğan ile olmaya ve koyun etinden gayri et (40b) halt

olunmaya soğanı çok olub eti az olmaya ve ekser yeri boş ol-
 maya ve illâ muhkem ta'zîr olunub haklarından geline ve gay-
 ri pâk undan ola ve iç yağıla olmaya ve esbâbları pâk ola
 ve lokma işleyenlerin hamiri çiğ olmaya balı akidesi eyü o-
 la ve bakkallar yaş ve kuru fevâkihi onu o(n) bir üzere sa-
 talar ve yaş yemişe narh oldukdan sonra yatub çürüdi deyu
 tekrar narh istemeyeler müşteri elinde eksik nesne vezn i-
 düb satanın hakından geline ve terazuları dahi gözlene iki
 tarafı beraber ola vukiyelerinin dahi biribirinden tefâvü-
 tü olmaya ve her nesnenin eyüsini ve fenâsını temyiz idüb
 halt etmeyeler ve gelen eşyayı bazar yerinden gayri yerde
 satmayalar ve taşradan karşulayub alanları te'dib idüb
 men' ideler ve mahallât arasında arpa ve buğday satanın hak-
 kından geline kezâlik sair eşya dahi satılmayub men' için
 esvâkda nidâ ve tenbih oluna memnû' ta'zîr oluna yoğurdçu-
 lar dahi mevsiminde narh üzere hâlis satalar ve turşucular
 dahi eksik satmayub çürümüşünü eyüsüne halt etmeyeler kay-
 makçılar dahi gözlene nişasta koyub satmayalar pâk satalar
 helvacılar dahi helvanın eyüsünü bişürüb balın vukiyesi dör-
 de olacak helvanın vukiyesi altıya ola bademli helva idine
 ama balı gayet eyü ola ve sair esbâbı dahi kezâlik caniki
 helva baldan olub vukiyesi dörtten tecavüz etmeye pekmez
 helvanın vukiyesi üçe ola ve üzümün dahi böyledir (41a)
 akidenin narhı üzümüne tâbi'di(r) onu onbir üzere narh vire-
 ler ama bişmiş ola göyünmüş ve sulu olmaya ve şerbetçi dahi
 gözlene üzümün vukiyesi bir akçeye olıcak şerbetin iki vu-
 kiyesi bir akçeye ola ve miski ve güllâbi ola ve leziz olub
 ekşi olmaya ve sulu olmaya karlu ve buzlu ola şahileri pâk

ola derziler gözlene sık dikeler ve vadelerinde yetiştirirler ziyâde iş alub vadelerine hilaf etmeyeler ve illâ ta'zir olunalar ehl-i hiref dahi aldıkları işi vadelerinden geçürmeyeler ve eğer bir kimsenin libâsını sakat idüb eyü dikmeseler ta'zir olunalar ve bâzâri dikenlerin dikdikleri çuka ve boğası kaftan bir boy iki etek ola ba'de-t tenbih âdetce dikmeyen derziler ta'zir olunub ağac başına bir akçe cürm alına ve kendüsü dikmeyüb alub satana nesne yokdur nihâyet tenbih oluna ol makûle kaftan alub satmaya uslanmazsa ta'zir olunub iki ağac başına bir akçe alına astar ki şehirde işlene arşun ola ve abacılar dahi abanın sık ve eyüsün işleyüb satalar ve dellallar satalar aldıklarına göre onu on bir üzere satalar ve hak dahi bu üslûb üzeredir iplikcilerin dahi eyü ve kıvrak ola ve dellallar dahi hizmetlerinde emânet ve istikamet üzere olub bir metal kendülerinden arturmayalar ve hiç kimseye itmayüb yalan karışdırmayalar ve satdıkları eşyadan yüzde bir akçe alalar esirciler satdıkları cariye yüzüne akılık ve kızillik ider şey sürmeyeler ve her ne esbâbdan satarlarsa anınla vireler soyub almayalar ve pabuççılar satdıkları ayakkabı akçe başına (41b) iki gün hesâbı üzere tamam olmadın sökilüb delinür ise ta'zir olunub iki ağaca bir akçe alına eğer gön ve sahtiyân delinürse günah debbâğındır eskiciler gözlene yamaları eyü gön ve eyü sahtiyândan olub meşin ve karın olmaya ve dikişleri eyü ve sık olub iki olunan iki akçeye ola ziyâde olmaya ve debbağdan gayriye gayriye ham deri satılmaya ve debbağlar dahi şehirde işleyenlere satalar yabana satma-

yalar eslemezlerse haklarından geline ve mumcular mumların çürük ve kokar yağdan etmeyüb eyü yağdan olub fitili yoğun olmaya ve oduncular odunun katır yükünün her odunu üç karış deve yükünün altı karış eşek yükünün iki buçuk karış uzunluğa ve şehre yakın bir mikdarını bulmayub yükleri âdetince olub davara dahi ziyâde yük urmayub nalları semerleri müretteb ola inad idenin hakkından geline boyacılar dahi kalp işlemeyüb ve bezi taşı üzerine koyub döğüb zarar etmeyeler ve boyalı şeyleri yol üstünde asmayalar ve yol üzerine bez döğmek için taş komayalar hammamcılar hammamlarını pâk dutub suyu mu'tedil ve hamamı ıssı ola ve dellakları çüst ve çalak ola usturaları keskin tıraşda kâmil olub tasları kalaylı beştemalları bütün ola nâtırları peştemalları pâk dutub müslim ve kafir futaların halt etmeyüb ayru alâmetleri ola inad iderlerse haklarından geline berberler dahi keferi tıraş etdikleri ustura ile ehl-i islâmı tıraş etmeyeler ve beşkir ve makremeleri dahi (42a) ayru ola ve alemdar ve sair cerrar¹⁶² taifesi düşenbih ve pençşenbih gününden gayride dervâze etmeyüb camilerde yürimeyeler ve hüddâm taifesi şehirde yürüdülmeye ve tahıl bazarına gelen buğday arpa ve sair hubûbât arı olub mahlût olmayub satılar eksik kile isti'mal etmeyeler kileleri tangalu ola ve illâ ta'zir ağac başına bir akçe cürm alına ve bi'l-cümle şehir içinde bey' ve şirâ iden ehl-i hirefe nezâret olunub her kişinin hâsılın harcını sermayesini zahmetini görüb onu on bir faide

Sayfa 46b'nin kenarındaki çıkma: Hind fevt olıcak tasarru-
fında olan tarlası oğlu Amrua intikâl ider mi El-cevab et-
mez tapu ile virilür kanun

üzere narh virile ¹⁶³ meğer gayet zahmetlü ve emeklü iş o-
 la onu on iki faide konub tecavüz olunmaya ve hiç bir olma-
 ya ki kadı ve muhtesib ma'rifetiyle narh virilmeye keyl ¹⁶⁴
 zîrâ' ve vukiye tutanlar tamgasız tutmayalar meşrû' ve ma'-
 kûlden tecâvüz idenler cürmlerine ta'zir ve tecrim oluna
Der-beyân-ı kanun-ı muhtesib olan kadı ma'rifeti ve tenbî-
 hi üzere narha tenbih ide ¹⁶⁵ habbazlar çaşni tutub onu on dört
 üzerine narh oluna koyun eti olıcak keçi eti üçyüz elli ola
 ve kuzu ikiyüz elli ola ve sığır eti üzyüz elli ola camus
 eti dört yüz ola ve dahi havuca ve isfenaha ve şalgama so-
 ğana ve sarmısağa ve balığa narh vire ve taşradan gelen nes-
 nei ehl-i bazar karşulamayıb almayalar taşradan getüren sa-
 ta getüren satmayub alana onu on bir narh vireler ve davar
 olsa onun on ikiye ve alduğı davar geç satılursa onun on ü-
 çe sata ve dahi satılsa onun on dörde narh vire ba'de't-
 tes'ir eksik satanın hakkından gelüb sebze ve etten olursa
 iki dirhemine bir akçe gayriden olursa dirhemine (42b)
 bir akçe cürm alına ve dahi muhtesib ki ehl-ı sükla bir o-
 lub eksik satanları gözlemeye muhtesibin dahi hakkından ge-
 line ehl-i sanâyi'in her birini yoklaya kalp iş bulursa ka-
 dıya getüre ki hakkından gele ve at ve katır ve himar nal-
 sız yürimeye ve ziyâde yük yüklemeye ve arık ve zebûn dava-
 rı kullandırmaya eslemeyanı ma'rifet-i hakim ile ta'zir ide
 amma mukaddema esvâkda nidâ ve tenbih itdirüb ba'dehu hak-
 kından gelüb üç ağaca bir akçe cürm ala

N O T L A R

1 Resm kapan Diyarbakır kanunnamesinde her yükte iki akçe, pazarda satılan meyvelerden alanlardan yirmi akçede bir akçe, Musul kanunnamesinde kapana gelip satılan şeylerden at ve katır yükünden ikiyüz dirhem, merkep yükünden yüz dirhem, Gence kanunnamesinde her mal için ayrı bir kapan resmi tayin edilmiştir. Resm-i kapan Diyarbakır'da olduğu gibi yükten, Halep ve Midilli'de ise kantardan olmak üzere değişiklikler göstermektedir. Ömer Lütfi Barkan, XV ve XVI. asırlarda zirai ekonominin hukuki ve mali esasları c.I Kanunlar, İstanbul, 1943, 136, 137, 178 vd.

2 Kanunname metninde "nesneden" şeklinde geçmektedir.

3 Derbend köylerinde bulunan reaya yol üzerindeki tehlikeli yerleri, geçitleri korumak üzere buralara yerleştirilmişlerdir. Kanunnamenin daha ileri bölümlerinde de görüleceği üzere koruma görevini tam olarak yerine getirmeyen derbendciler yolcuların uğrayacağı tehlikesi karşılamak durumundadır. bk. s.85

4 Derbend bekleyen reayanın yeniden eski yerlerine döndürülmesiyle ilgili olarak bk. "Osmanlı kanunnameleri", Milli Tetebbular Mecmuası, I/2 (1331), s.305.

5 Serbest timarlar Milli Tetebbular Mecmuasında yayınlanmış olan "Osmanlı Kanunnameleri" nde daha farklı tanımlanmıştır. "Osmanlı Kanunnameleri", s.323.

6 Bu sözcük iki kez yazılmıştır.

7 "da" iki kez yazılmıştır.

8 Kanunnamede belirtilmiş serbest timarları yüksek

devlet görevlilerine ve bazı askeri hizmetleri yüklenmiş olanlara aittir. Serbest timarları serbest olmayan timarlardan ayıran özellik " rûsûm-ı serbestiye" başlığı altında toplanan bazı vergilerin serbest timar sahiblerine ait olmasıdır. Bunlar, cürüm ve cinayet kul ve cariye müjdeganisi gibi bazı vergilerdir. Bundan başka serbest timarlarda suçluların izlenmesi ve verilen cezaların uygulanması da serbest timar sahiblerine aitti. Ömer Lütfi Barkan, " Timar", İslâm Ansiklopedisi (İ.A.), c.XII/ I, 310, 311, Nicora Beldiceanu, XIV.yüzyıldan XVI. yüzyıla Osmanlı devletinde timar, (Çev.M.A.Kılıçbay), Ankara, 1985, s.31.

9 "Bir raiyyet öşrünü her hafta durur ve tereke satılır olan akreb bazara ve köyde olan ansara götürüvirme kanundur", "Osmanlı Kanunnameleri", s.104. Hamza Paşa zamanında Nişancı Celâlzade tarafından çıkarılan bu kanuna göre reaya sipahinin öşrünü pazara götürmekle yükümlü tutulmuştur.

10 "Ve her üçyüz koyundan ağıl resmi beş akçe alınur" Sadık Albayrak, Budin kanunnamesi ve Osmanlı toprak meselesi, İstanbul, tarihsiz, s.201. Ancak bundan başka her yüz koyun için beşer akçede vergiyi toplayanlar alacaktır. Bu durum bid'at olarak geçmektedir. Sinan Paşa tarafından kanunlaştırılmıştır. "Osmanlı Kanunnameleri",s. 108.

11 Hasat vaktiyle ilgili bu madde için bk."Osmanlı kanunnameleri", s.317,318.

12 Önceleri harmandan sonra alınan bu resimler mart ayında alınmaya başlanmıştır, 1487 tarihli Hüdavendigâr Kanunnamesine göre mart ayı vergilerin alınma zamanı olarak

tespit edilmiştir. H.İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", Belleten, XXIII/92 (1959), s.586, Barkan, Kanunlar, s.281.

13 " Eger dahil raiyyet ve haric raiyyet bir karyede sahib-i arz marifeti ile yeniden düzen kurup damlar bina eylese âlâsından elli akçe, evsatından otuz akçe ve kırk akçe ednasından yirmi akçe dam tapusu alınmak kanundur", "Osmanlı Kanunnameleri", s.83.

14 Aynı madde için "Osmanlı Kanunnameleri", s.87.

15 Çiftlik miktarı arazinin verimine göre değişmekle birlikte çoğunlukla 70-150 dönüm arasındadır. Bununla birlikte Neşet Çağatay, Çemişkezek ve Gürcistan'ın bazı dağlık ve az verimli yerlerinde 180 dönümün bir çiftlik sayıldığını belirtmektedir. Ancak bu bilgiye başka yerde rastlanmamıştır. N.Çağatay, "Reayadan Alınan Vergiler", A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, V/5 (1947) s.497. Bundan başka Konya Kanunnamesine göre bir çiftlik yer Bursa müdiyle 12, Konya müdüyle 8 müd tahum ekilen yerdir. İnalçık, "Osmanlılarda raiyyet rüsûmu", s.581.

16 Dönüm resmi nim çiftten daha az toprağı olan raiyyetten alınır. Bir açıklamaya göre dönüm resmine tâbi olan arazi sipahinin tapuya vermediğı arazidir. İnalçık, "Osmanlılarda raiyyet rüsûmu", s.592.

17 Bu madde "Osmanlı Kanunnameleri" nde yayınlanmıştır. s.99.

18 Küreci gibi bazı hizmetleri yerine getirenler avarızdan ve bazan da raiyyet rüsûmundan muaf tutulmuşlardır. İnalçık, "Osmanlılarda raiyyet rüsûmu", s.599.

19 Doğancılar önceleri padişah beratıyla raiyyet rûsûmundan ve avarızdan muaf tutulurken, XVI. yüzyılda beratlı sayısının çoğalarak devletin gelir kaynaklarını kaybetmesi üzerine doğancıların vergi muafiyetleri kaldırılmıştır. İnalçık, "Osmanlılarda raiyyet rûsûmu", s.596-597, Barkan, Kanunlar, 277.

20 Raiyyetin sipahi olsa bile raiyyetlikten çıkamayacağına ilişkin madde, "Osmanlı Kanunnameleri"nde yayınlanmışdır. s.311.

21 "hudûd" sözcüğü iki kez yazılmıştır.

22 Bu madde için bk. "Osmanlı Kanunnameleri" s.109.

23 Yaylak ve kışlak hakkında bk. "Osmanlı Kanunnameleri", s.97-98.

24 Sözü geçen bu yürük Kanunnamesinin 1584 tarihli Kocacık yürükleri kanunnamesi olması olasılığı yüksek görünmektedir. Benzerlikler göze çarpmaktadır. Barkan, Kanunlar s. 262-264.

25 Bunun için bk. "Osmanlı Kanunnameleri", s.307.

26 Bu madde "Osmanlı Kanunnameleri"nde yayınlanmıştır, s.307.

27 Voynuk teşkilâtının I.Murad döneminde Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa tarafından kurulduğu yolunda kroniklerde bilgi bulunmaktadır. Ancak bunlardan İdris-i Bitlisi voynukların kadimi sipahi olduklarını bildirirken, Hoca Sadeddin kuruluş tarihi olarak 1377 (H.778) tarihini vermektedir. Tahmine göre kuruluş tarihi H.778 sonu 779 başı olabilir. Yavuz Ercan, Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve

Voynuklar, Ankara, 1986, s.3 . Voynuklarla ilgili bu kanun maddeleri daha önce yayınlanmıştır. "Osmanlı Kanunnameleri", s.309.

28 Voynuk zevaidi, aday voynuktur. Voynuk sayısında bir azalma olduğunda eksiklik bunlarla tamamlanırdı. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı devletinin saray teşkilâtı, Ankara, 1984, s. 502.

29 Voynuklar ve akrabaları askeri sınıftan sayılarak önceleri ispençeden muaf tutulmuşlardır. Ancak daha sonra as askeri bir yararı kalmayan bu sınıf vergiye tâbi tutulmuştur. Inalcık, "Osmanlılarda Raiyyet Rûsûmu", s.597,608. Bununla birlikte voynuk zevaidi haraç ve ispençe verseler bile sipahiye raiyyet yazılmadıkları sürece raiyyet sayılmazlardı. Ercan, Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar, s.5.

30 " aldırılmazlar", "Osmanlı Kanunnameleri", s.309.

31 Voynuklarla ilgili kanunnamede geçen bütün hükümler "Osmanlı Kanunnameleri" nde yayınlanmıştır. Ancak burada kanunnamede bulunmayan bazı maddeler bulunur. " Osmanlı kanunnameleri", s.308-309.

32 Aynı şekilde alınan vergilerin timar sahibi tarafından paraya çevrilebilmesi için bir süre ürünün satış hakkı yalnız timar sahibine tanınmıştır. Bu süre içinde reayanın ürününü pazarda satması yasaklanmıştır. Ömer Lütfi Barkan, "Timar" , I.A. c.XII.,s. 312. Buna monopoliye tutmak denilmektedir.

33 Timar sahibinin defterde yazılından fazla tohum ektirmesi iyi karşılanmamıştır. Barkan, "Timar", s.308.

34 Metinde "mukadder" (مقرر) yazılmıştır.

35 Çeltikçiler bazı bölgelerde avarızdan ve bazı raiyyet rûsûmundan muaf olmakla birlikte XVI. yüzyıldan itibaren yalnız avarızdan muaf tutulmuşlardır. İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rûsûmu", s.599.

36 Aynı hüküm "Osmanlı Kanunnameleri", s.89 da geçmektedir. Benzeri için bk. "Osmanlı Kanunnameleri", s.85.

37 Bu hüküm yayınlanmıştır. bk. "Osmanlı Kanunnameleri", s.85.

38 Kanunnamenin daha sonra gelen sayfalarında reayanın sipahiye ev yapması zorunlu hale gelmiştir. bk. s.77. Bununla ilgili bir hüküm bir adâletnamede yer alır : " Eğer sipahi reaya üzerine konmam istediğim yere bana bir ev ve bir ahır yapın deyu reayasına teklif iderse öyle eyliyeler", Halil İnalçık, "Adâletnameler", Belgeler, c.II/3-4, (1965) s.135-136.

39 Çift bozan resmiyle ilgili olarak bk. "Osmanlı kanunnameleri", s.111. Barkan'a göre çift bozan resminde görülen yükselişler hububat fiyatlarının artmasıyla paralellik gösterir. Bu durumdan ötürü çift boza resmi Fatih Kanunnamesinde 50 akçe iken XVI.yüzyıl sonlarında bazı yerlerde 300 akçeye çıkmıştır. Barkan, "Timar", 307.

40 Kanunname metninde "sinorı" (سنوری) şeklinde geçmektedir.

41 Kanunnamede çeltik reisi olanların âdet-i ağnamdan muaf tutulmadıkları anlaşılmaktadır. bk. s.36.

42 (سنور) şeklinde yazılmıştır.

43 Bu konuda iki hüküm için bk. "Osmanlı Kanunnameleri"

ri", s.88, Bir raiyyet yerini bir diğesine emanet ettiğinde eğer ekilmiş ve öşür ve resmi sipahiye verilmiş ise o yer o kimseden alınıp başkasına tapulanamaz. Aynı şekilde yerin sahibi geldiğinde emanet edilen kimse uzun yıllar kendisinin tasarrufunda olan yeri sahibine vermemezlik edemez.

44 Tırhala kanunnamesinde resm-i kazış olarak geçmektedir. Burada da ikişer akçe alınır. Aynı şekilde bk. N. Çağatay, "Osmanlı imparatorluğu arazi ve reaya kanunnamelelerinde ilhak edilen memleketlerin âdet ve kanunları ve istilâhlarının izleri", III. Türk Tarih Kongresi, (1943), Ankara, 1948, s.495.

45 Karış akçesi ya da resm-i karış olarak geçer. Ağrıboz kanunnamesinde bulunmaktadır. Barkan, Kanunlar, s.341. Mora vilâyetinde ise bu vergi diğere bazı vergilerle birlikte kaldırılmıştır. Barkan, Kanunlar, s.328. Ağrıboz'da da karış akçesi olarak her karışta iki akçe alınır.

46 (ایمیر) Şeklinde yazılmıştır.

47 Buna benzer mumhane ile ilgili bir mumhane hükmü R.Anhegger ve H.İnalcık tarafından yayınlanmıştır. Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örf-i Osmani, Ankara, 1956, s.56.

Narhın mevsimlere göre yeniden tesbit edilmesi gerektiği gibi, bazı olağandışı durumlarda da, örneğin kuraklık, sel gibi nedenlerle ürün zarar gördüğünde, savaş, paranın ayarının bozulması gibi nedenlerle de bu gerekli olmaktadır. Bunların dışında esnafın başvurusu ya da kadının gerek görmesi üzerine de narhın yeniden tesbit edildiği görülmektedir.

Mübahat S. Kütükoğlu, Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640

Tarihli Narh Defteri, İstanbul, 1983, s.9-12. Narh için ayrıca bk. Yaşar Yücel, 1640 Tarihli Es'ar defteri, Ankara, 1982.

49 Kır bekçiliği, koruculuk da denilen deştibanlık hayvanların ekili alanlara zarar vermesini önlemek içindir.

50 Örneğin Gürcistan kanunnamesinde davar sahibine beş değnek vurulup, davar başına 5 akçe cerime alanır. Bar-kan, Kanunlar, s.199. Bunun dışında resm-i deştibâni adı altında her haneden başka bir şey alınmaz.

51 Reayanın bir araziyi nasıl tasarruf edeceğine ve tapulayacağına ait olan bu hükümlerden Neşet Çağatay yararlanarak, yorumlamıştır. N.Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda reayanın miri arazide toprak tasarrufu ve intikal tarzları", IV.Türk Tarih Kongresi,(10-14 Kasım 1948) Ankara, 1952.

52 H. 1012 tarihi Milâdi 1603-4 dür.

53 Çocuğu ve erkek kardeşi kalmayanların yerlerinin kız kardeşlerine verilmesi konusundaki ferman 20 Şevval 1012 (22 Mart 1604) tarihini taşır. Bu fermanla "yurdunda sakine hemşiresine bigaraz müslümanlar takdir eyledikleri resm-i tapu ile virmek bin on iki şevvalinin yirminci günü ferman olunmuştur. yurdunda sakine kaydı kız karındaşına maada olan vereseyedir" şeklinde bir açıklama getirilmiştir. Ancak "Osmanlı Kanunnameleri" nde yayınlanmış olan bu fermanın biraz aşağısında "badehu kanun-ı cedidde bin on iki tarihinde mutlaka ol diyarda sakine kız karındaşına" ibaresi bulunmaktadır. "Osmanlı Kanunnameleri", s.71. Ayrıca bk. S. Albayrak, Budin Kanunnamesi, s.140-141.

54 "Osmanlı Kanunnameleri", s.73, Albayrak Budin kanunnamesi, s.147.

55 H.975 Zilkadesinin birinci günü Milâdi 28 Nisan 1568 dir.

56 Bu tarih "Osmanlı Kanunnameleri" nde (s.66) 1004 (M.1596) olarak geçmekteyken, Sadık Albayrak'ın yayınladığı Budin Kanunnamesinde 1104 tarihi bulunmaktadır.

57 "Osmanlı Kanunnameleri" s.66.

58 "Osmanlı Kanunnameleri" s.71

59 Oğlun yerinin babaya, yoksa anaya tapu ile verilmesiyle ilgili bu ferman yayınlanmıştır. "Osmanlı Kanunnameleri", s.72, ayrıca Albayrak Budin Kanunnamesi, s.145-146.

60 "Osmanlı Kanunnameleri" nde 1003 yılı Cemaziye'l ahiresinin gurreesi olarak geçmekte (s.91), Albayrakta ise kanunname metninde olduğu gibi 1013 tarihi bulunmaktadır.

61 "Osmanlı Kanunnameleri", s.91-92.

62 "Osmanlı Kanunnameleri", s.83.

63 "Osmanlı Kanunnameleri", s.82-83. Ancak burada " öşür ve resim almağla resm-i tapu sakıt olub" şeklinde geçmektedir.

64 Sipahinin izni alınmadan toprak tasarruf edenlerle ilgili bu ferman 1017 Zil-kadesinde çıkmıştır. "Osmanlı kanunnameleri" s.80.

65 Bu ferman 1019 Muharremi başlarında yayınlanmıştır. "Osmanlı Kanunnameleri", s.82.

66 XVII. yüzyılda yaşayan Ermeni yazarı Kemahlı Rahip Grigor, Aronoloji adlı eserinde Celâli isyanlarını ve bu isyanlar sonucu yerlerini terk ederek Rumeli ve İstanbul'a göç eden reayanın tekrar eski yerlerine yerleştirilmesini ayrıntılı olarak anlatmıştır. Ona göre reayanın tek-

rar yerlerine gönderilmesi 1610 ve 1635 yıllarında olmak üzere iki kez yapılmıştır. D.Hrand Andreasyan, " Celâlilerden kaçak Anadolu halkının geri gönderilmesi", İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya armağan, Ankara, 1976, s.45. Yerlerinden kaçan reayanın geri döndürülmesi ile ilgili 1609 yılında Kuyucu Murad Paşa tarafından bir ferman yayınlanmıştır. Cengiz Orhanlı, Osmanlı İmparatorluğunda şehircilik ve ulaşım üzerine araştırmalar, (Der.Salih Ösbaran), İzmir, 1984, s.4. Celâli isyanları sonucunda Anadolu'daki köyler büyük ölçüde boşalmış, halk şehirlere ve kasabalara göç etmiştir. Bu dönemdeki karışıklıklar üzerinde geniş araştırmalar Mustafa Akdağ tarafından yapılmıştır. Mustafa Akdağ, "Celâli isyanlarından büyük kaçgunluk 1603-1606", Tarih Araştırmaları Dergisi, c.II/2-3 (1964) s.1-49, Aynı yazar, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Ankara, 1974.

67 Eşkiyanın yüzünden yerlerinden kaçan reayayla ilgili olarak 1018 Muharremi guresinde yayınlanan bu ferman "Osmanlı Kanunnameleri" nde yer almaktadır. s.82.

68 H.1018 Muharreminin guresi 17 Nisan 1608 dir.

69 Raiyyet tasarrufunda olan yeri üç yıl işlemezse yeri bir başkasına tapulanabilir. Ancak, öncelikle yer sahibine tekrar tapu ile alması teklif edilir, Almazsa bir başkasına verilir. "Osmanlı Kanunnameleri" s.90.

70 "Osmanlı Kanunnameleri", s.305.

71 Bu konuda bk. "Osmanlı Kanunnameleri", s.305. Burada "Raiyyet yazılmış değilse ise" koşulu bulunmaktadır.

72 Başka sipahi toprağında oturan reaya on yıldan az zaman olmuşsa geri getirilir. Ancak on yıldan daha fazla

zaman geçmişse getirilmez ve çift bozan resmi alınır. N.Çağatay, "Reayadan alınan vergi ve resimler", s.501, Çift bozan resmi bütün çiftten 300, nim çiftten 150, nim çiftten daha az yer tasarruf edenlerden 75 akçedir.

73 Bu başlık Kanunname-i Âl-i Osman'da yok. Kanunname-i Âl-i Osman (yay.Mehmet Arif),T.O.E.M. ilâvesi, İstanbul, 1329, s.14.

74 "...girü raiyyetdir ana gard olmaz (her) ne vec-hile ..., Kanunname-i Âl-i Osman, s.14.

75 Reayanın gittiği yerde on yıl otursa oraya yazılacağına ilişkin madde Kanunname-i Âl-i Osman'da bulunmamaktadır.

76 "ekinine ziyarı ola", Kanunname-i Âl-i Osman, s.15.

77 "üleşeler".

78 Gerisi şöyledir: "timar gayra virilse sonra varan suvarı ol ma'zûl olan suvariden ala ...", Kanunname-i Âl-i Osman, s.15. Beldiceanu, Code da Lois Coutumières de Mehmed II. Kitâb-i Qavânîn-i Örfiyye-i Osmânî, Wiesbaden, 1967 s.13v.

79 Bu madde Kanunname-i Âl-i Osman'da yok.

80 "filan", Kanunname-i Âl-i Osman, s.15. Beldiceanu, Kitâb-ı ..., "filan", s.13v.

81 "bennak yeri gayre vire", Kanunname-i Âl-i Osman, Beldiceanu, Kitâb-ı...., s.14r.

82 "Ve bir raiyyet fevt olsa çiftliği olup müteaddid oğulları kalsa mezkûr çiftliği oğulları müşâ tasarruf iderken biri fevt olsa anın hissesine suvarı karındaşlarından tapu talep etmek câiz değildir amma kısmet olunub hissesi

için süvari sair karındaşlarından tapu taleb idebilir", Beldiceanu, Kitâb-ı, s.14r-14v.

83 Hassa çiftlik, sipahinin kendisinin işlediği veya da reayaya kiraladığı bölümdür. Bunların dışında ortakçıya da verebilir. Kılıçbay hassa çiftlik ve kılıç yerinin birçok yazarlar tarafından aynı sayıldığı ileri sürerek her iki kavram için açıklama getirmektedir. Mehmet Ali Kılıçbay, Feodalite ve klasik dönem Osmanlı üretim tarzı, Ankara, 1985, 383-385.

84 "... sahibleri fevt olub veya celay-ı vatan idüb ..." Kanunname-i Âl-i Osman, s.17, Beldiceanu, Kitâb-ı ..., s.15r.

85 "hassa yerler gibi" ifadesi geçmemektedir. Kanunname-i Âl-i Osman, s.17

86 Kanunname-i Âl-i Osman'üandan sonra gelen eksi sipahilerin Karaman vilâyetinde ödedikleri resimlerle ilgili madde bulunmuyor, s.17.

87 "kudreti olub" Kanunname-i Âl-i Osman, s.18.

88 "yapmağa ve rüsûm vermeğe kudreti olmaz ise kadı marifetiyle ahere satarlar aher yürüdüb resmin vire" Kanunname-i Âl-i Osman, s.19; Beldiceanu, Kitâb-ı, s.16v.

89 "üç aydır" Kanunname-i Âl-i Osman, s.20; Beldiceanu, Kitab-ı, s.16v.

90 Sonrası şöyledir: "badehu hükm-i şerif varid olub kaçgun toprağa tabidir kangı toprakda dutulsa ca'l anındır ikrar gayri toprakda idüğine itibar olunmaya deyu فرمان olunmuşdur" Kanunname-i Âl-i Osman, s.20 Beldiceanu Kitâb-ı, s.22r.

91 "kadı defteriyle yazılıb" Kanunname-i Âl-i Osman s.21,

92 "anın metrukâtı vasî elinde bir yıl mikdarı dura andan sonra beytü'l malcıya teslim eyleye", Kanunname-i Âl-i Osman , s.21.

93 XV. yüzyıl ortalarına kadar 22 akçe olan çift resmi 1458 de Fatih Sultan Mehmed tarafından 36 akçeye çıkarılmıştır. İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", s.585.

94 Hamid livasında reayadan alınan çift resmi serbest olmayan timarlarda timar sahibi, sancak beyi ve subaşı arasında paylaşılmaktadır. Zeki Arıkan, "Hamid Sancağında Çift resmi", Tarih İncelemeleri Dergisi, I. (1983), s.36-59. Ancak karışıklıklara neden olduğundan sonraları çift resmi tamamen sipahilere bırakılmıştır. 1528 tarihli Hamid livası kanununda bu durum görülmektedir. Barkan, Kanunlar, s.32-33.

95 "tamam çiftlik üzere kayd olunan raiyyetden", Beldiceanu, Kitâb-ı, 23r.

96 "on akçe subaşı alur" Beldiceanu, Kitâb-ı ..., s.23v.

97 H hakk-ı sipahi" Beldiceanu, Kitâb-ı ..., 23v.

98 " hakk-ı sancak beği", Beldiceanu, Kitâb-ı..., s.23r.

99 Gerisi şöyledir: "Ve caba bennakda Livay-ı Hüdavendigarda dokuz akçedir ve Vilâyet-i Karamanda altı akçedir", Kanunname-i Âl-i Osman, s.29, İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet rüsûmu", s.589, Çağatay, "Reayadan alınan vergiler ..", s.491.

100 "altı" olması gerekir.

101 "ehl-i kesb olmayan mücerredlerden nesne alınmaz

defterde dahi üzerlerine nesne kayd olunmamıştır", Kanunname-i Âl-i Osman, s.29; Beldiceanu, Kitâb-ı, 25v.

102 Gayri müslimlerde söz konusu olan bu resim ispençedir.

103 "Der beyan-ı duhan" başlığı altındaki bölüm Kanunname-i Âl-i Osman'da bulunmamaktadır. Resm-i duhan ya da tütün resmi haricden gelerek bir sipahi timarında kışlayanlardan alınan bir vergidir. Barkan, Kanunlar, 80,198,248, 332 vd. Burada olduğu gibi "kızın çıkması" gibi bir koşula bağlanmamıştır.

104 Bu vergi resm-i ağnamdan başka, resm-i merâi, ve koyun resmi olarak da adlandırılmakta, koyun resmi denilmesine rağmen keçiden de alınmaktadır. N.Çağatay, "Reayadan alınan vergi ve resimler", s.485-487.

105 " benden ", Kanunname-i Âl-i Osman, s.30.

106 " Ve defter-i atikte" diye başlayan bu madde Kanunname-i Âl-i Osman'da bulunmamaktadır. Resm-i ağnamdan sonra resm-i âsiyab yer almasına karşı bu bölüm incelediğimiz kanunnamede yoktur.

107 " ve üç demed salarlık alınur" , Kanunname-i Âl-i Osman, 32; Beldiceanu, Kitâb-ı, 28r.

108 Salariye, vergi toplamakla görevli kişilerin vergi topladıkları sırada kendilerine yiyecek ve hayvanlarına yem olarak toplamaya yetkili oldukları bir vergi türüdür. Lütfi Güçer bu verginin Osmanlı fethinden önce Avrupa ve Asya ülkelerinde uygulandığını ve Osmanlıların buraları almasından sonra bu tür bir vergiyi kabul ettiklerini yazmaktadır. Lütfi Güçer, XVI-XVII.Asırlarda Osmanlı İmpara-

torluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan vergiler, İstanbul, 1964, 54-55. Salariye öşür gibi ürünün miktarına bağlıdır ve ürünlere göre başka başka oranlarda alınmaktadır.

109 " dönük akçesi" Kanunname-i Âl-i Osman, s.34; Beldiceanu, Kitâb-ı, 29v.

110 Aynî olarak alınan verginin paraya dönüştürülebilmesi için pazarlarda yalnız timar sahiblerinin satması gerekmektedir. Bu nedenle sipahi halkın küplerini ve fıçılarını mühürler. Barkan, " Timar ", s.312.

111 " narhdan " olmalıdır. Kanunname-i Âl-i Osman, s.34; Beldiceanu, Kitâb-ı, s.30r.

112 Sonrası: "koyalar sırasını sıkı ta ki zâyî olma-ya" , Kanunname-i Âl-i Osman, 35; Beldiceanu , Kitâb-ı...., 30v.

113 Metinde (صويوچ) şeklinde geçmektedir.

114 " elli medrede " , Kanunname-i Âl-i Osman, s.35; Beldiceanu, Kitâb-ı, 31r.

115 Ağrıboz sancağında öşr-i şire on beş medrede bir medre alınır. Kanunname-i İnoz (Enez) resm-i fuçu olarak satılan içkilerden her on medrede satan üç ve alan üçbuçuk akçe verir. Barkan, Kanunlar, s.255.

116 Bu madde diğer kanunnamelerde yok Kanunname-i Âl-i Osman, 36; Beldiceanu, Kitâb-ı, 31r.

117 Yedi kulluğun içinde olan bir araba ot ve bir araba odun verilmesi Fatih döneminde paraya çevrilmiş ve bir araba ot karşılığı yedi akçe, bir araba odun için üç akçe alınmıştır. Diğer angaryalarında paraya çevrilmesiyle toplam 22 akçe olur.

118 " ve şol yerde ki yazılmamıştır", Kanunname-i Âl-i Osman, s.37, Beldiceanu, Kitâb-1, 32r.

119 Kovandan öşür her zaman aynî olarak alınmamakta, bazı yerlerde nakdî olarak alınmaktadır. Çağatay, "Reyadan alınan vergi ve resimler", 508,509.

120 Örneğin Aydın sancagında bir kovana iki akçe resim alınır. Barkan, Kanunlar, s.11

121 Bu konuda: "sipahiler üzerine hâsıl bağlandı ve defterde kayd olunmayan mevkufçularındır ve dağlarda balcılar olub ağaç delüğünden buldukları ve henüz vâki olmuş veya kouğunda buldukları sayd hükmündedir bazı mevâzide öşri kovan şöyleki kovan durduğu yer sancak beğine müteallik yer ola öşri kovanın sülûsanın sahib-i raiyyet ve sülûsünü sancak beği alır", Beldiceanu, Kitâb-1, 33r-33v.

122 Gerisi şöyledir: "defterde yine resm-i otlak kayd olunduysa", Beldiceanu, Kitâb-1, 37v.

123 " kayd olunan yerlerden alınub" Kanunname-i Âl-i Osman, s.43, Beldiceanu, Kitâb-1, 38r.

124 Sonrası her iki kanunnamede de yok.

125 Doğrusu "bezirhane" dir. Kanunname-i Âl-i Osman s.43; Beldiceanu, Kitâb-1, 38v.

126 Devamı: " ziyâde taleb olunmaya", Kanunname-i Âl-i Osman, 43; Beldiceanu, Kitâb-1, 98v. Resm-i bezirhane olarak Konya Kanunnamesinde 25 akçe alınacağı geçmektedir.

127 Barkan tarafından yayınlanan Bolu Livası kanununda gerdek resminin ve yer tapusunun sipahilere bırakıldığı hükmü bulunmaktadır. Barkan, Kanunlar, 28-29

128 " Hasıl" değil, " has" olacak, Kanunname-i Âl-i Osman, 38, Beldiceanu, Kitâb-ı, s.34r.

129 Bundan sonra gelen maddeler, Kanunname-i Âl-i Osman'da bulunmuyor, s.39.

130 " örfen kanun ve câizdir", Kanunname-i Âl-i Osman, s.51,

131 " her yıl su basub ", Kanunname-i Âl-i Osman, s.51.

132 " bile", Kanunname-i Âl-i Osman, s.52.

133 " Çifte ve çiftliğe", Kanunname-i Âl-i Osman, 52.

134 " ve edna olsa dört beş dönüme bir akçe resim alınmak kanuna mutabıktır", Kanunname-i Âl-i Osman, s.52.

135 " ve sulu", Kanunname-i Âl-i Osman, s.53, Beldiceanu, Kitâb-ı, s.48r.

136 " medfû" Kanunname-i Âl-i Osman,54; " Kanunname-lerde raiyyet suvarına ev yapuvirmek reayaya teklif olunmuşdur " , Beldiceanu, Kitâb-ı, 48v. Kanunnamenin daha önceki bölümlerinde reayanın sipahiye ev yapması zorunluluğu kaldırılmıştı. Ancak burada yine reayaya ev yapma zorunluluğu getiriliyor gibiyse de bu bir yazım hatasından kaynaklanıyor olabilir.

137 1528 tarihli Karaman vilâyeti kanununa göre bir çiftlik yere Bursa müdüyle 12 müd, Konya müdüyle sekiz müd tohum ekilmesi gerekir. İnalçık, "Osmanlılarda raiyyet rûsûmu", 581, Barkan, Kanunlar, s.47.

138 Tohum ekmeyenlerin verecekleri resim belirtilmemiş. "Hiç ekmedüğü yılda elli akçe ekmedüğüçün alına Bursa müdüyle iki müd ekse yirmibeş akçe alına" Kanunname-i

Âl-i Osman, s.54, Beldiceanu, Kitâb-1, 48v.

139 " yarar " Kanunname-i Âl-i Osman, s.54, Beldiceanu, Kitâb-1,49r.

140 Genellikle imam ve hatipler avarız yanında raiyyet rûsûmundan da muaf tutulmuşlardır. İnalçık, "Osmanlılarda raiyyet rûsûmu", s.598.

141 Sipahi timarına dışarıdan gelenler işledikleri arazi için dönüm resmi öderler. İnalçık, "Osmanlılarda raiyyet rûsûmu" 593.

142 "sahib-i timar olan anın yerini" Kanunname-i Âl-i Osman, s.55.

143 Sipahinin haricden yer işleyenin elinden yerini nedensiz alamayacağına ilişkin bu madde Kanunname-i Âl-i Osman'da yok, Ancak, "'meğer ki raiyyetin yere zarurêti ola işbu mana birle ki adına yer yazılmış ola ama elinde herkez yeri olmaya hatta (tekmil) nâkıs hâriciyâta taarruz etmeğe sebep olmaz", Kanunname-i Âl-i Osman, s.55.

144 Yazım hatası olmalı. "nakidden", Kanunname-i Âl-i Osman,s.56.

145 Kanunname-i Âl-i Osman'da bu süre on beş yıldır. s.56, Beldiceanu, Kitâb-1, 51r.

146 " sürgün kızını sürgüne nikah ideler shere nikah itmeyeler" , Kanunname-i Âl-i Osman, s.56; Beldiceanu, Kitâb-1, 51r.

147 Devamı:"voynukdan", Beldiceanu, Kitâb-1 ..., 52r.

148 " yarısı sancak beğine müteallikdir", Kanunname-i Âl-i Osman, s.57,

149 " ol tereke nakid var ise" Kanunname-i Âl-i Osman, s.57.

150 " müteveffa" Beldiceanu, Kitâb-ı, 53v.

151 Devamı şöyledir: " bulunmaz ise kârbânsaray mahalle içinde olursa mahalleden uğurluk olıcak hüküm nice ise kârbânsarayda dahi öyle ola" Kanunname-i Âl-i Osman,s.8.

152 " Ve yan kesenin ve adam bıçaklayanın eğer bıçaklamak âdeti ise", Kanunname-i Âl-i Osman, s.8.

153 " Ve hırsızın uğurladığını anlara ödedeler" Kanunname-i Âl-i Osman, s.10.

154 İl yazıcıları bütün gelir kaynaklarını tespit ettikten sonra, dirlik sahiblerine tezkire vermekte iseler de bu ancak padişahın izniyle olabilmektedir. Barkan, tahrir emirlerinin verdikleri tezkirelerin genellikle aynen kabul edildiğini ve son zamanlarda merkeze danışmadan vermek yetkilerine sahip olduklarını yazmaktadır. Ömer Lütfi Barkan, " Türkiye'de İmparatorluk devirlerinin nüfus ve arazi tahrirleri ve hakana mahsus istatistik defterler", İktisat Fakültesi Mecmuası,c.II/1-2 (1941), 225-226.

155 Padişahlar değiştiğe, berat sahiblerinin beratlarının yeni padişah tarafından onaylanarak yürürlüğe konması gerekmektedir. Bu genellikle bir tahririn arkasından olurdu. Barkan, "Nüfus ve arazi tahrirleri", s.36.

156 Tahrirler sonucunda beratların ve defterlerin ve hak sahiplerinin gerçek gelirlerinin birbirine uygun olması gerekir. Barkan, "Nüfus ve arazi tahrirleri", s.24.

157 Timar sahiplerinin fazla vergi toplamak için vergi mükellefi olmayanları yazdırmaları ya da tersine az

göstermek için yetişkin reaya oğullarını yazdırmamaları yasaklanmıştır. Bunun dışında reayanın kendisini başka bir yerde göstererek yazımdan ve vergiden kurtulmak yoluna gitmelerini önlemek için temessük istenmektedir. Barkan, "Nüfus ve arazi tahrirleri", s.219-220.

158 Haymanagah olmalıdır. Ancak metinde (ولله) şeklinde geçmektedir.

159 Resm-i giyah miktarı Sofya kanununda adam başına beşer akçe (Barkan, Kanunlar, s.252), Silistre kanununda biçtiği otun arabasına 2 akçe (Kanunlar s.283), yine aynı kanunda resm-i hire ve resm-i giyah 12 akçe (altışar) (Kanunlar, s.283), İskenderiye kanunnamesinde her müzevveçten beşer akçe (Kanunlar, s.291) , Ohri kanununda Akça Hisar ve İşim kasabalarında her müzevveçten ikişer akçe (Kanunlar, s.293), Pojaga kanununda resm-i giyah her haneden beşer akçe (Kanunlar, s.305), Serim kanununda resm-i giyah sekiz akçe olarak belirlenmiştir. Ohri kanununda resm-i giyahın Haziran başlarında alındığı kaydedilmiştir.

160 " Ve mil dahi er avret fark olunmaz yere derler bu mikdardan gayri' (yere) her kim ki sipahi marifetiyle ziraat eyleye kendünün olur elinden alınmaya", Uriel Heyd, The Ottoman Criminal Code, Oxford, 1973, s.88 md.111.

161 Esnafa ve kurallara uymamaları halinde verilecek cezalar ile bazı narhları tespit eden bu kanun maddelerinin benzerleri daha önce yayınlanmıştır. Bunlar Kanunname'dekinden çok daha geniş ve hemen hemen bütün esnafı kapsamaktadır. Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu olan Ahilik, Konya, 1981

s.112-118. Bunun dışında Barkan, İstanbul, Bursa ve Edirne şehirlerine ait olan kanunları yayınlamıştır. Ömer Lütfi Barkan, " Bazı büyük şehirlerde eşya ve yiyecek fiyatlarının tespit ve teftişi hususlarını tanzim eden kanunnameler", Tarih Vesikaları, I/5 (1942), s.326-340.

162 "Cerrar" harp aletleriyle donatılmış kalabalık ordu anlamına gelmektedir. bk. Devellioğlu Osmanlıca-Türkçe lugalat.

163 Satıcıların ve halkın herhangi bir zarara uğramasını önlemek için malin maliyeti tam olarak hesaplanarak %10 oranında bir kâr konulurdu. Eğer iş güclüğü varsa bu oran %20 ye kadar çıkardı. Kütükoğlu, Osmanlılarda narh müessesesi.....,s.14-15.

164 Keyl, hububat ölçmekte kullanılan ölçüdür.

165 Muhtesip, fiyat ve kaliteyi kontrol etmekle görevlidir. Narhın tesbitinde kadı muhtesibe danışmakla birlikte, muhtesip kendi başına narhı tesbit edemezdi. Kütükoğlu, Osmanlılarda narh müessesesi.....,s.20.

S O N U Ç

Dünyanın çeşitli kütüphanelerine dağılmış bir biçimde incelediğimiz kanunnamenin pek çok örnekleri bulunmaktadır. Bu kanunnameler, Osmanlı hukukunun tarihsel gelişimi sonucu ortaya çıkmışlardır. İlk bilinen kanunname olan Fatih'in teşkilât kanunnamesinden başlayarak çeşitli dönemlerde daha başka kanunnameler de düzenlenmiştir. Resmi nitelik taşıyıp taşımadığı tartışılan bu kanunnamelerin örneklerine bugün birçok kütüphanede rastlanmaktadır. Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde de bu tür kanunnamelerden 11 tane mevcut bulunmaktadır. Biz burada bunlardan birini ele alarak yeni yazıya aktardık. ve içinde yer alan bazı kavramları açıklamaya çalıştık.

Görüldüğü gibi bu kanunname de benzerlerinden pek farklı değildir. Ancak yine de ortaya çıkarılması Osmanlı İmparatorluğunda örfi hukukun gelişimini ve İmparatorluğun nasıl bir düzen oluşturduğunu göstermek açısından önemlidir.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

AKDAĞ, Mustafa, "Celali isyanlarından büyük kaçgunluk 1603-1606 I. " Tarih Araştırmaları Dergisi, c.II/2-3 (1964),1-49

AKDAĞ, Mustafa, " Türk halkının dirlik düzenlik kavgası, Ankara, 1974.

ALBAYRAK, Sadık, Budin kanunnamesi ve Osmanlı toprak meselesi, İstanbul, tarihsiz.

ANDREASYAN, D. Hırand, "Celalilerden kaçan Anadolu halkının geri gönderilmesi ", İ.H. Uzunçarşılıya Armağan, Ankara, 1976.

ANHEGGER, R.- İNALCIK, H. Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örf-i Osmani, Ankara, 1956.

BARKAN, Ömer Lütfi, " Bazı büyük şehirlerde eşya ve yiyecek fiyatlarının tesbit ve teftişi hususlarını tanzim eden kanunnameler", Tarih Vesikaları, I/5 (1942), 326-340.

BARKAN, Ömer Lütfi, "Çiftlik", İslâm Ansiklopedisi, c III, 392-397.

BARKAN, Ömer Lütfi, "Kanunname", İslâm Ansiklopedisi, c.VI. 185-196.

BARKAN, Ömer Lütfi, " Osmanlı Kanunnameleri", III. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 1948

BARKAN, Ömer Lütfi, XV ve XVI ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda zirai ekonominin hukûki ve mali esasları c.I Kanunlar, İstanbul, 1943

BARKAN, Ömer Lütfi, "Timar", İslâm Ansiklopedisi, c.XII/1, 286-333.

BARKAN, Ömer Lütfi, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri", İktisat Fakültesi Mecmuası, c.II/1-2 (1941).

BAYSUN, M.Cavid, "Ebussuud Efendi", İslâm Ansiklopedisi, c.IV, 92-99.

BELDİCEANU, Nicoara, Code de Lois Coutumières de Mehmed II. Kitâb-ı Qavanin-i 'Örfiyye-i 'Osmani, Wiesbaden, 1967.

BELDİCEANU, Nicoara, XIV.Yüzyıldan XVI.yüzyıla Osmanlı Devletinde Timar(çev.Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara,1985.

ÇAĞATAY, Neşet, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Konya,1981.

ÇAĞATAY, Neşet, "Osmanlı imparatorluğu arazi ve reaya kanunnamelerinde, ilhak edilen memleketlerin âdet ve kanunları ve istilahlarının izleri", III.Türk Tarih Kongresi (1943), Ankara, 1948, 489-504.

ÇAĞATAY, Neşet, "Osmanlı imparatorluğunda reayanın miri arazide toprak tasarrufu ve intikal tarzları", IV.Türk Tarih Kongresi, Ankara, 1952.

ÇAĞATAY, Neşet, "Reayadan alınan vergiler", A.Ü.Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, V/5 (1947),483-511.

ERCAN, Yavuz, Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar, Ankara, 1986.

GÜÇER, Lütfi, XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan alınan Vergiler, İstanbul, 1964.

HEYD, Uriel, The Ottoman Criminal Code, Oxford, 1973

İNALCIK, Halil, "Adaletnameler", Belgeler, c.II/3-4 (1965).

İNALCIK, Halil, "Fatih Sultan Mehmed'in fermanları", Bellekten,

c.XI/44 (1947), 683-706.

İNALCIK, Halil, "Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi Sultanî Hukuk ve Fatih'in Kanunları", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, c.XII/2 (1958), 102-126.

İNALCIK, Halil, "Osmanlılar'da Raiyyet Rûsûmu", Belleten, c.XXIII/92 (1959), 576-610.

İNALCIK, Halil, "Suleiman The Lawgiver and Ottoman Law", Archivum Ottomanicum, I (1969), 105-138.

Kanunname-i Âl-i Osman (yay.Mehmet Arif), Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası İlâvesi, İstanbul, 1330.

Kanunname-i Âl-i Osman (yay.Mehmet Arif), Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası İlâvesi, İstanbul, 1329

KARAL, Enver Ziya, "Yavuz Sultan Selim'in oğlu Şehzade Süleymana Manisa Sancağını idare etmesi için gönderdiği siyasetname", Belleten, c.VI/21-22 (1942), 37-44.

KILIÇBAY, Mehmet Ali, Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı", Ankara, 1985.

KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuad, "Orta Zaman Türk Hukuki Müesseseleri, İslâm Amme Hukuku'ndan Ayrı Bir Türk Amme Hukuku yok mudur", II.Türk Tarih Kongresi, İstanbul, 1937, 383-418.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, İstanbul, 1983.

ORHONLU, Cengiz, Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar (Der. Salih Özbaran), İzmir, 1984. "Osmanlı Kanunnameleri", Milli Tetebbular Mecmuası, c.I/1-3 (1331).

ÖZCAN, Abdülkadir, " Fatih'in Teşkilât Kanunnamesi ve Nizam-ı Âlem için kardeş katli meselesi", Tarih Dergisi, 33

(1980-81), 7-56.

TVERITINOVA, Anna S., "Sovyetler Birliğinde bulunan Türkçe yazmalar arasındaki Sultan I.Selim'in kanunnamesinin iki nüshası", VII. Türk Tarih Kongresi,c.II, Ankara,1973

UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı, Osmanlı Devletinin saray teşkilâtı, Ankara, 1984.

YÜCEL, Yaşar, 1640 Tarihli Es'ar Defteri, Ankara, 1982.

38

Ö Z G E Ç M İ Ş

1964 yılında Balıkesir'de doğdum. Manisa Gazi İlkokulunda ilköğrenimimi bitirdikten sonra, sırasıyla Manisa Şehitler Ortaokulu ve Manisa Lisesinde orta öğrenimimi tamamladım. 1981 yılında başladığım Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden 1985 yılında mezun oldum. Aynı yıl Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisans öğrenimine başladım. Halen Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktayım.

Y. G.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi